

Zoon van een 'foute' Vlaming

Adriaan Verhulst

bron

Adriaan Verhulst, *Zoon van een 'foute' Vlaming*. Pelckmans, Kapellen 2000 (2de druk).

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/verh053zoon01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Woord Vooraf

OP GROND VAN MINSTENS TWEE overwegingen passen de herinneringen van Adriaan Verhulst die de auteur de titel meegaf (*Zoon van een ‘foute’ Vlaming*) in de reeks *Mens & Tijd*.

Vooreerst is er de figuur van de schrijver zelf. Adriaan Verhulst, hoogleraar geschiedenis én publieke figuur in de goede betekenis van het woord, kijkt vanuit zijn rijke ervaring terug naar een geladen periode uit onze recente geschiedenis. De jaren dertig, de oorlogsjaren en de repressie worden gezien met de ogen van een kind en tiener die afkomstig was uit een zogenaamd ‘fout’ gezin. Was in deze tijd de auteur nog vooral observator dan treedt hij in de volgende decennia die lopen tot de jaren tachtig op als een actief medespeler. Als succesvol wetenschapper en vooral als voorzitter zowel van het Willemsfonds als van de raad van beheer van de (toenmalige) BRT, stond hij in een aantal belangrijke dossiers van het Belgische politieke leven vaak midden de storm.

Vervolgens moet men oog hebben voor het belang van dergelijke persoonlijke ‘getuigenissen’ voor een beter begrip van het verleden. Vaak is het inderdaad zo dat via op het eerste gezicht onbelangrijke feiten uit de ‘kleine’ geschiedenis, een verleden periode in al haar levendigheid kan geëvoceerd worden. Hoe reageerde de school of sommige klasgenoten op iemand uit een collaborerend gezin? Wat was de houding van familie en burens? Op zich geen wereldschokkende zaken maar toch elementen die precies door hun persoonlijke betrokkenheid die jaren een herkenbaar gezicht geven. Het feit daarbij dat Verhulst vanuit zijn huidige eruditie en

inzichten zijn herinneringen aan wat toen een heden was, weet te plaatsen in een ruimere politieke en maatschappelijke context geeft aan dit omzien naar vroeger een vruchtbaar surplus.

Raoul Bauer

Hoofdstuk 1

Vaders activisme en de gevolgen

DAT IK OP 9 NOVEMBER 1929 TE Gent geboren werd uit een Nederlandse moeder en een Vlaamse vader dank ik aan een toeval dat verband houdt met de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. Mijn vader, een uitgeweken activist, leerde mijn moeder kennen in het begin van de jaren twintig in haar geboorteplaats Zevenaar bij Arnhem aan de Duitse grens. Harmina Wyers was een dochter van welgestelde protestantse boeren die een grote hoeve bezaten in de Lijmers, het poldergebied langs de beneden-Rijn aan deze kant van de Duits-Nederlandse grens. Zij was de oudste van vier kinderen. Hoewel haar zusters al getrouwd waren, had zij tot dan toe de huwelijksvoorstellen afgewezen die ze via haar vader ontving. Zij wilde niet met een boer trouwen want ze had geen zin in het boerenleven of het boerenwerk. Onder invloed van de dorpsonderwijzer, meester Verheyen, en van dominee Adriaan Wartena, die nog vaak ter sprake zal komen, en mede ten gevolge van de vrouwenemancipatiebeweging, was zij als boerendochter vóór de Eerste Wereldoorlog al erg intellectueel geïnteresseerd. Eigenlijk, zo vertelde ze steeds, wilde ze dominee worden, maar dat beroep of die roeping vond haar familie niet geschikt voor vrouwen. Men was er zelfs ronduit tegen, al had mijn moeder met het oog op dergelijke theologische studies half in het geheim bij meester Verheyen al wat Engels gestudeerd. Zij kwam veel aan huis bij dominee Wartena te Zevenaar en daar ontmoette zij mijn vader Willem Verhulst.

Vader werd geboren in 1898 te Antwerpen en was vijfjaar jonger dan moeder. Na veel omzwervingen kwam hij tenslotte te Zevenaar terecht. Die omzwervingen begonnen in

november 1918 toen hij bij het naderen van de Belgische en de geallieerde troepen hals over kop het stadje Vilvoorde verliet waar hij aan de tuinbouwschool studeerde. Tijdens de Eerste Wereldoorlog had vader, ik weet niet met welk resultaat, ook al aan de tuinbouwschool te Gent gestudeerd. In Gent al maakte hij kennis met de Groeningerwacht, een activistische jeugdgroepering waartoe veel van zijn jonge vrienden behoorden, en waarin hij onder meer Edmond Vandermeulen leerde kennen die later tijdens de Tweede Wereldoorlog opnieuw een huisvriend zou worden. Diezelfde Groeningerwacht trof hij ook aan te Vilvoorde waar hij onder meer met de latere leider van het VNV, Hendrik Elias, bevriend geraakte. Vader kwam tot deze jongerenbeweging in het activisme of tot het activisme in het algemeen onder invloed van zijn oudste zuster Suzanne, die in de suffragettenbeweging (een groep militante voorstandsters van het kiesrecht voor vrouwen) en als Vlaamsgezinde onderwijzeres een zekere bekendheid genoot in Antwerpen. Anekdotisch vertelde vader zelf dat hij Vlaamsgezind werd op 4 augustus 1914, de dag waarop de Eerste Wereldoorlog uitbrak, op een Antwerpse tram. Als jongeman van 16 jaar droeg hij in het knoopsgat een Belgische kokarde met daar-binnen in een Vlaamse Leeuw. Een oudere heer op het trambalkon had dit bemerkt, rukte de kokarde af en snauwde in het Frans: ‘Maintenant c'est fini tout ça!’ Uit deze anekdote blijkt tevens dat voor mijn vader, zoals voor veel Antwerpenaars, Vlaamsgezindheid zeer goed kon samengaan met loyaliteit tegenover de Belgische driekleur. Maar van toen af, zo vertelde hij later dikwijls, bestond er voor hem tussen beide een breuk en trad hij toe tot het activisme.

Als jongeman tussen 16 en 20 jaar speelde hij hierin ongetwijfeld slechts een zeer kleine rol. Na het einde van de Eerste Wereldoorlog werd hij dan ook niet gerechtelijk vervolgd. Toch ging hij op de vlucht, maar ook een sentimenteel avontuur was daar niet helemaal vreemd aan, zo vertelden vooral mijn tantes mij later. Vader vluchtte name-

lijk op het einde van 1918 uit Vilvoorde naar Nederland in het gezelschap van een oudere vrouw, Elza Meissner, de echtgenote van de bakker bij wie hij als student te Vilvoorde had ingewoond. Elza Meissner werd in Nederland echter ziek. Mijn vader heeft in Den Haag, waar hij naar ik meen tijdens deze vlucht aanvankelijk terechtkwam, de eerste jaren zorgend aan haar ziekbed doorgebracht en toen is ze vroegtijdig overleden. Ik weet niet of zij van de bakker te Vilvoorde gescheiden was, maar feit is dat mijn vader op een zeker ogenblik wettelijk getrouwd was met Elza. Zo stond het te lezen op haar doodsbrief die ik later als kind, snuffelend in de papieren van vader, terugvond. En dat bleek ook uit de twee trouwringen die mijn vader droeg. Toen we nog kleine kinderen waren hebben mijn zusters en ik vader vaak naar de betekenis van die ringen gevraagd. Waarschijnlijk voelde hij zich wat gegeneerd, hij maakte er grapjes over die de waarheid voor de helft bevatten, maar liet ons verder over dit eerste huwelijk in het ongewisse.

Hij vertelde ons dat hij het tijdens die eerste maanden en jaren in Nederland, meer bepaald in Den Haag, materieel zeer moeilijk had. (De dichter Richard De Cneudt, lid van de Raad van Vlaanderen en vooraanstaand activist met wie hij vooral in Nederland bevriend geraakte, heeft dit naderhand bevestigd.) Ik vernam als kleine jongen zowel van vader zelf als van De Cneudt dat sommige activisten aan de kost kwamen door in Den Haag een van de eerste kleine bioscopen te exploiteren. Verder heb ik horen vertellen, vooral door mijn moeder, dat vader later bevriend geraakte met Kees Boeke, een groot hervormer op pedagogisch gebied. Boeke stichtte een school waaraan de Nederlandse koningin Juliana later, na de Tweede Wereldoorlog, de opvoeding van haar kinderen toevertrouwde. Een foto van Kees Boeke heeft trouwens altijd in onze woonkamer gehangen.

Moeder vertelde mij ook dat vader op een bepaald ogenblik deel uitmaakte van een soort commune met communistisch-christelijke ideeën, waarin een zekere dominee Bosch-

ma een rol speelde. Ik heb deze dominee later in mijn jeugd nog wel een keertje gezien: ik herinner mij een man met een heel grote bos haar, maar ik kan ook in de war zijn gebracht door Boschma's naam. In ieder geval lagen thuis altijd kleine brochures met een blauwe kaft die Boschma veelvuldig schreef en die mijn moeder gretig las en voor haar kinderen van commentaar voorzag. Uit die vriendschap met dominee Boschma, waarover ik verder heel weinig weet, is waarschijnlijk de bekering van mijn vader tot het protestantisme voortgekomen.

Hij kreeg in zijn jeugd thuis te Antwerpen een katholieke opvoeding, maar de familie was alleen formeel katholiek en in feite liberaal. Mijn grootvader Jozef Verhulst bezat een diamantslijperij in de Boomgaardstraat, op de grens van Antwerpen en Berchem. Mijn tantes, mijn vader en ook later mijn moeder vertelden me dat hij zeer ongodsdienstig was. Op zijn sterfbed vloekte hij toen mijn grootmoeder hem voorstelde een priester te roepen die hem de laatste sacramenten zou toedienen. In mijn jeugd heb ik vader ook nooit als een zeer godsdienstig man gekend. Ik meen nochtans dat hij wel religieus was aangelegd. Tijdens zijn latere gevangenisjaren na de Tweede Wereldoorlog kwam die religiositeit opnieuw aan de oppervlakte, maar voordien viel er van die godsdienstige houding weinig te bespeuren. In zijn Hollandse tijd, in de jaren twintig, moet dat anders geweest zijn, waarschijnlijk onder de druk der omstandigheden.

Waarvan hij leefde, vóór hij te Zevenaar aankwam, heb ik nooit goed geweten. Te Zevenaar kreeg hij in ieder geval een betrekking, misschien wel, maar dat weet ik niet zeker, door bemiddeling van de dominee, of door een van diens kennissen. Vader werd tuinman op de villa van de familie Van Gimborn die te Zevenaar een inktfabriek bezat die nu nog vrij bekend is. Hij leefde echter zeer geïsoleerd, op een klein kamertje in het centrum van het dorp, dicht bij de katholieke kerk, want Zevenaar was een overwegend katholieke gemeente, hoewel er enige joden woonden. Vader

heeft mij altijd verteld dat hij met enkele van hen wél vriend-schappelijke relaties onderhield. Hij was zeer arm, hij had nauwelijks een bed om in te slapen, vertelde moeder steeds. Toen al, zoals later tot aan de Tweede Wereldoorlog, had hij een opvallende kop met heel lange zwarte haren. Hij werd door de inwoners van Zevenaar en zeker door de rijke boeren uit de omgeving min of meer geschuwd.

Dominee Wartena trok zich echter zijn lot aan en zo leerde moeder, die, zoals gezegd, daar vaak aan huis kwam, vader kennen. Dit betekent echter niet dat er tussen vader en moeder van bij het begin een amoureuze relatie ontstond. Vader keerde immers niet lang nadat hij moeder leerde kennen naar België terug. Hij ging eerst naar Antwerpen waar hij in dienst trad bij zijn schoonbroer Oscar Schamp die er een grote elektriciteitszaak als coöperatieve samenwerkende maatschappij MEGA had opgericht. Weldra bezat hij een autootje waarmee hij een tocht naar Nederland maakte om moeder weer op te zoeken. Dit moet in de jaren '25 of '26 geweest zijn.

Moeder was vooraan in de dertig en blijkbaar heeft toen mijn vader aan haar ouders zijn eerste huwelijksaanzoek gedaan. Het werd prompt afgewezen. Mijn grootvader, een oude strenge herenboer, moest niets hebben van die avontuurlijke Belg. Hij vond het al erg genoeg dat zijn oudste dochter niet, zoals haar twee zusters, met een boer wilde trouwen. Dat moeder nog steeds ongetrouwd was kan wel hebben bijgedragen tot haar verlangen om met de Antwerpse Vlaming in het huwelijk te treden. Bij een volgend bezoek waagde vader het opnieuw: hij deed een huwelijksaanzoek aan mijn grootvader en deze tweede keer moet hij op zijn aanstaande schoonvader een betere indruk hebben gemaakt, want uiteindelijk kreeg hij de toestemming. Eerst gingen mijn grootvader en grootmoeder zich echter in het zuiderse wufte Antwerpen nog vergewissen van de levensomstandigheden waarin mijn moeder terecht zou komen. Na het huwelijk in 1927 volgde moeder vader naar Antwerpen waar ze zich vestigden op de Grote Steenweg 3 te Berchem.

De elektriciteitszaak MEGA van mijn oom nam vlug uitbreiding en weldra opende hij een bijhuis te Gent, in de Oudburg 36. Vader werd naar dat filiaal gestuurd, enerzijds om er als conciërge in te wonen, want er waren grote magazijnen te bewaken, anderzijds om er als handelsreiziger in dienst te treden. Moeder van haar kant werd als kantoorbediende in de MEGA tewerkgesteld. Daar leerde dit Nederlandse boerenmeisje de Vlaamse mentaliteit en de Vlaamse dialecten kennen. Ze moest bestellingen aan de telefoon opnemen en ze begreep uit het dialect niet altijd het verschil tussen duizend (*duzend*) lampen en een doos (*duze*) lampen, waardoor de bestellingen die zij wanhopig noteerde wel eens tot haar groot verdriet in het honderd liepen.

Op 9 november 1929 werd ik als haar eerste kind geboren. De bevalling verliep niet gemakkelijk, want moeder was intussen al zesendertig jaar oud. Kort na mijn geboorte brak ook in België de economische crisis uit, als gevolg van de krach in Wallstreet. Vader verkocht hals over kop een mooi stuk grond dat hij bij de Golf te Sint-Martens-Latem had gekocht. In zijn eerste Gentse jaren ging hij vaak naar Sint-Martens-Latem, waar hij veel vrienden telde, vooral onder de Latemse schilders waartoe ook Albert Servaes behoorde die één van zijn kennissen was. Langs deze weg moet het mooie 18de-eeuwse landboek van Sint-Martens-Latem uit het gemeentearchief verdwenen zijn dat ik later als kind thuis leerde kennen. Het stond op de buffetkast, zogenaamd als boek waarin men de namen van de stoute kinderen schreef. Toen ik geschiedenis studeerde ontdekte ik dat het een landboek was. Ik heb het dan ook terugbezorgd aan de rechtmatige eigenaar, de gemeente Sint-Martens-Latem, waar mijn vriend en historicus Raf Vandenabeele intussen burgemeester geworden was.

Moeder leidde in Gent zeker geen gemakkelijk leven. Ze had nu een kind, ze werkte overdag op kantoor en ze moest tegelijk conciërge spelen. Haar man moest als handelsreiziger vaak de weg op en kwam 's avonds dikwijls laat thuis. In 1931

kreeg ze bovendien een tweede kind, mijn zuster Aletta. Het meisje werd genoemd naar mijn grootmoeder van moeders-zijde, een voornaam die trouwens in de familie van moeders-zijde frequent voorkomt. Aletta Westerveld, mijn grootmoeder, eveneens afkomstig uit het oosten van Nederland, uit de streek van Doetinchem-Steenderen, was een tante van prof. J. Boogman, mijn latere collega te Utrecht. Toen Boogman oud geworden was heb ik op een foto gemerkt hoezeer hij op mijn grootmoeder leek. Ikzelf was Adriaan genoemd uit dankbaarheid jegens dominee Adriaan Wartena die veel voor moeder en vader gedaan had, en ik werd, tussen haakjes gezegd, ook protestants gedoopt. Mijn tweede naam Edward kreeg ik tot aandenken aan oom Edward, een oudere broer van mijn vader, die tijdens de Eerste Wereldoorlog als vrijwilliger vocht aan de IJzer, sneuvelde in 1917 en begraven ligt op het militaire kerkhof van Westvleteren.

Hoofdstuk 2

Vlaams-nationale opvoeding en invloeden

MIJN OUDSTE HERINNERINGEN klimmen op tot aan het begin van de jaren dertig, dus nog vóór ik in 1935 naar de lagere school ging. Het verst in mijn geheugen staat een reis met moeder naar Nederland, naar haar ouders. Een reis die begon op de mailboot van Breskens naar Vlissingen, waar we de trein namen naar Arnhem en Zevenaar. Het was het begin van een vakantie die ik sindsdien ieder jaar in de zomer doorbracht bij mijn grootouders in Zevenaar en die minstens een maand duurde. Later bracht vader mij en mijn eerste zusje erheen met zijn wagen. Nadien ging ook mijn tweede zusje mee. Deze vakanties, die we daar bleven doorbrengen tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, hebben mij zeer vertrouwd gemaakt met het boerenleven. Misschien verklaart die periode, samen met mijn afstamming, mijn belangstelling voor de agrarische geschiedenis.

Aan deze langdurige vakanties bewaar ik allerlei herinneringen, eerst aan de gemakkelijke karweitjes: reeds als kleine kinderen moesten we helpen op het landbouwbedrijf van mijn grootouders en hun zoon, mijn oom Gerbrand die bij hen inwoonde. Het waren klusjes zoals het rapen van de aren - 'aorenlèzen' zei men in het dialect van de streek - op het veld na de oogst. Wat later, toen ik groter werd, vroeg het werk wat meer inspanning, zoals het bergen van de oogst in de schuur. Verder denk ik terug aan de knechten aan tafel en het bord brood met melkpap dat we 's avonds kregen samen met de knechten, net vóór het slapengaan. De ouderwetse alkoof waarin ik te slapen werd gelegd, staat mij nog voor de geest. Ook flitsen uit de Nederlandse politiek zijn mij bijge-

bleven. De naam van minister-president Colijn die ik vaak door mijn grootmoeder (pro) en door moeder (contra) in felle discussies onder elkaar hoorde noemen. Of het feit dat een of andere tuinbouwer uit de streek tot de NSB van Mussert was toegetreden. Of nog in 1937, tijdens de zomervakantie in Nederland, de lange afwezigheid, althans in mijn ogen, van vader en moeder, die samen in Düsseldorf een bezoek brachten aan de propagandistische tentoonstelling 'Schaffendes Volk' van het jonge nazi-Duitsland.

Hitler speelt in mijn herinneringen van de vroege jaren dertig een rol omdat zijn indrukwekkende redevoeringen, die over de radio weerklonken, door vader, door zijn collega's en door de burendruk beluisterd werden. We zaten in de toonzaal van de MEGA, het gebouw waarin wij woonden. Deze redevoeringen maakten op mij een diepe, angstaanjagende indruk, hoewel ik hun inhoud niet begreep. Toch kon ik uit de reacties van vader en van de anderen afleiden dat ze een dreiging bevatten voor de vrede. Uit de tijd van het opkomende fascisme, ook in België in de jaren '34-'35, herinner ik mij de marsen van de Dinasomilitanten door Gent, die ik met vader soms van op de stoep ging bekijken. Vader kantte zich zeer sterk tegen deze militanten. In mijn kinderlijk gemoed kreeg dit gebeuren bovendien nog een bijzonder antipathiek aspect, omdat in deze stoet een man opstapte die volgens mijn ouders zijn vrouw sloeg, en deze vrouw kwam bij ons naai- en verstellwerk doen. Ik begreep toen natuurlijk niet dat de antipathie van vader ten opzichte van de Dinaso-milities en -beweging wellicht ook op dieperliggende politieke motieven steunde.

Als gewezen activist was vader een sympathisant geweest van de Frontpartij, het Vlaamse front. Café en zaal Elkerlijc te Gent, in de Korte Kruisstraat, een verzamelpunt voor de Gentse Vlaams-nationalisten, bekleedt in mijn jeugdherinneringen een voorname plaats, omdat mijn vader er zo vaak heen toog en ik verhalen hoorde van mensen die hij daar had ontmoet. Vader maakte tot in 1936 deel uit van het VNV, de

opvolger van de Frontpartij. Op een bepaald ogenblik, zo las ik later in een thesis van een van onze studenten, stond hij voor de verkiezingen van 24 mei 1936 op de kandidatenlijst van het VNV voor de provincieraad. Hij was tot dan toe een zeer actieve militant van die partij en ik herinner mij de avontuurlijke verhalen over zijn nachtelijke plaktochten voor het VNV tijdens de verkiezingsperiode in de omstreken van Gent, onder meer te Ertvelde, vaak tot groot ongenoegen van moeder. In de tweede helft van 1936 brak vader echter met het VNV. Ik breng dit achteraf bekeken in verband met verschillende feiten.

Ten eerste het vertrek van steeds talrijker niet-katholieken uit deze partij: vader was immers een overtuigd niet-katholiek. Ten tweede het toenemend autoritaire karakter van de partij in de loop van het jaar 1936. Dit kwam ook tot uiting in de omvorming van het dagblad *De Schelde*, dat bij ons thuis regelmatig gelezen werd, tot het dagblad *Volk en Staat*, waarvan ik mij niet herinner dat het thuis geregeld op de leestafel lag. Ten derde het uitbreken van de burgeroorlog in Spanje, een gebeurtenis waarbij vader zich hevig betrokken voelde. Hij stond wel aan de kant van de republikeinen tegen Franco. In onze keuken hing aan de muur een kaart van Spanje, waarop vader met vlaggetjes de posities van de republikeinen en van de aanhangers van Franco aanduidde.

De volledige breuk met het VNV moet er gekomen zijn toen deze partij op het einde van 1936 een akkoord afsloot met Rex van Leon Degrelle en vervolgens een beginselover-eenkomst, de zogenaamde concentratie, met de Katholieke Vlaamse Volkspartij.

Al deze gebeurtenissen maakten vader als niet-katholiek, maar overtuigd Vlaams-nationalist, politiek dakloos. Rond die tijd geraakte hij bevriend of sprak hij in ieder geval thuis steeds vaker over Jef Van Extergem, de communistische Vlaams-nationalist die tijdens de Tweede Wereldoorlog in een Duits concentratiekamp zou omkomen.

Deze evolutie in de gedachten van vader belette intussen

niet dat ik in extreem Vlaamse zin werd opgevoed. Dat ondervond ik allereerst op de kleuterschool van de stads-school in de Sleepstraat, die ik in 1933 en 1934 bezocht. Deze lagere meisjesschool met gemengde kleuterklassen werd nog sterk gekenmerkt door de franskiljonse tradities die in zoveel stadsscholen tot de taalwetten van 1932 hadden geheerst. De onderwijzeressen spraken Frans onder mekaar en in ieder geval met de directrice, Wanneer de directrice de klas binnentrad stonden wij recht en moesten wij met een grote buiging in het Frans zorgvuldig proberen na te zeggen: ‘Bonjour Madame la directrice!’ Daar ervoer ik voor het eerst het strijdende temperament van moeder, die niet naliet op de prijsuit-reiking spontaan vanuit het gehoor het woord te nemen voor een toespraak, waarin zij onder meer het feit hekelde dat wij voor die gelegenheid Franse liedjes zongen waarvan wij de tekst niet begrepen en dat wij prijsboeken kregen waarvan er een aantal in het Gentse dialect gesteld waren. George Verbruggen, de inspecteur van het stedelijk onderwijs, nam de opmerkingen van moeder zeer ter harte. Op die manier en langs die weg heeft zij, vooral op taalgebied, de toestand in de Gentse lagere scholen helpen verbeteren.

In de stedelijke lagere hoofdschool, het zogenaamde Laurent-Instituut aan de Onderstraat te Gent, waar ik vanaf 1935 les volgde, ging het er, zeker op taalgebied, beter aan toe. Niettemin moet ik er opgevallen zijn, want ik sprak geen dialect. De onderwijzers plaagden mij met wat zij als Hollandse uitdrukkingen beschouwden. Ik zei bijvoorbeeld ‘bitterkoekje’, terwijl zij spraken van een standje, een opmerking of een straf. Ook sommige kameraden uit de klas staken wel eens de gek met mijn taalgebruik en herhaalden spottend Nederlandse woorden die ze niet gewoon waren te horen. Maar ik geraakte op die school vooral enigszins geïsoleerd van het gros van de leerlingen door de strenge instructies die ik inzake Vlaamsgezindheid van mijn ouders kreeg (moeder deelde daarin de opvattingen van vader). Wanneer er bijvoorbeeld in de klas omhalingen waren voor het Rode Kruis

en men van ons verwachtte dat we ieder een paar franken of een stuk van vijf frank zouden meebrengen, moest ik, wanneer het mijn beurt was om een geldstuk te geven, luidop zeggen: ‘Nee, wij geven niet aan het Rode Kruis, wij geven aan het Vlaamse Kruis.’

Ik vond dit isolement vooral erg bij de prijsuitreikingen die in het huidige operagebouw te Gent, het zogenaamde ‘Franse theater’, plaatsvonden. Moeder hield daar uiteraard geen toespraak vanuit het publiek, maar ik mocht allerlei Franse liederen, waarvan ik nu nog de woorden ken die ik toen toch niet begreep, niet meezingen. Tijdens het zingen van de Brabançonne in het Nederlands, die ik ook niet mocht meezingen, mocht ik bovendien niet rechtstaan van mijn ouders. De onderwijzers zaten met dit probleem zeer verveeld en zo kwam het dat ik tijdens de prijsuitreiking op de laatste bank op het podium werd gezet, achter de rechtstaande en zingende leerlingen, zodat het publiek mij niet kon zien.

Directeur Rieder van de school Onderstraat, een zeer streng man, was zeker niet Vlaamsgezind. Ik heb moeder vaak aan de deur van zijn kantoor zien wachten voor een onderhoud. Waarschijnlijk ging het over dit soort dingen. Toch heeft dit alles niet belet dat ik stevige vriendschappen opbouwde, vooral met de volksjongens uit de klas.

Ik woonde inderdaad in de Oudburg, een welvarende middenstandstraat, maar gelegen aan de grens van het Patershol, de wijk van de armen en vooral van de marginalen en de dronkelappen. Er werd regelmatig op straat gevochten: vreselijke tonelen soms, die wij op een zaterdagmiddag nieuwsgierig maar toch met afschuw van op afstand gadesloegen. Eén van mijn vriendjes woonde in het Patershol, zijn ouders hielden er café. De vader, die toevallig de Vlaamsklinkende naam Rodenbach droeg, was een Vlaamsgezind oud-strijder uit de Eerste Wereldoorlog en lid van de nationalistische Vlaamse Oud-Strijders (VOS). Dit moet onze vriendschaps-bandens hebben versterkt, want mijn ouders trokken die jon-

gen zeer aan. Uiteraard was ik minder of niet bevriend met de kinderen uit de betere Franssprekende burgerij. Zij kwamen soms van heel ver uit de voornamere wijken van de stad naar de school Onderstraat, omdat de school een goede reputatie had. In mijn klas bijvoorbeeld zat Jacques Herpol (†1984), die later kinderarts zou worden en bedrijvig was in het syndicaat der geneesheren. Zijn vader is later professor aan de universiteit geworden. De familie behoorde tot de Franssprekende burgerij van Gent. Jacques Herpol was altijd de eerste van de klas, maar ik was ook een goede leerling, zodat tussen ons beiden een zekere rivaliteit ontstond. Ik kon het van hem niet winnen zolang hij op onze school zat, maar in het laatste jaar, het hoogste jaar van het lager onderwijs, was hij al overgegaan naar de voorbereidende klas van het Atheneum, en ik niet. Dat jaar werd ik de eerste van de klas, en kon ik dus als primus het lager onderwijs beëindigen.

Maar toen schreven we al 1941. De oorlog brak immers uit toen ik in de vijfde klas van de lagere school zat. In datzelfde vijfde studiejaar kregen we uitvoerig onderricht over de recente geschiedenis van België en meer bepaald over de Eerste Wereldoorlog en de rol die koning Albert daarin speelde. Ik zie nog altijd voor mijn geest het handboek met daarin de foto's van koning Albert, van het front, van de loopgrachten, enzovoort. Er stond echter geen foto van de IJzertoren in. Dat viel mij op, omdat ik de IJzertoren kende, want van jongs af woonde ik met vader en moeder de IJzerbedevaarten te Diksmuide bij in de laatste week van augustus, toen wij al uit vakantie in Nederland waren teruggekeerd.

De IJzerbedevaarten waren nog een pluralistische aangelegenheid. Ik heb ze toen in ieder geval nooit als een godsdienstige plechtigheid ervaren. Na de IJzerbedevaart reden wij doorheen de IJzerstreek en bezochten plaatsen zoals Poelkapelle en Langemark, namen die in mijn herinnering voortleven. Deze dorpen getuigden nog van de aanwezigheid van het IJzerfront. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog

was zowel bij vader als bij veel oudere mensen uit mijn omgeving nog heel levendig. Voor hun verhalen over die Eerste Wereldoorlog was ik altijd heel erg geïnteresseerd. Over het activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog kon vader uiteraard niet zoveel informatie verschaffen, aangezien hij er geen vooraanstaande rol in had gespeeld. En tante Suzanne Verhulst, die dat in het Antwerpse wel had gedaan, was in 1934 al vroeg overleden. Verhalen over het activisme van rechtstreekse getuigen kreeg ik pas op latere leeftijd te horen, vooral van de dichter Richard De Cneudt.

Oom Richard, zoals wij hem noemden, leefde als uitgeweken activist tot 1939 in Rotterdam, waar hij Frans doceerde aan de HBS. Hij was geboren en getogen in Gent, had vóór de oorlog van 1914 in het onderwijs gestaan en was toen een vrijzinnig Willemsfondser. Tijdens de oorlog 1914-'18, meer bepaald aan het eind van de oorlog en in het kader van het optreden van de Raad van Vlaanderen waarvan hij lid was, speelde hij een rol in het Vlaamse ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat de activisten toen hadden opgericht of hervormd. Richard De Cneudt werd namelijk belast met de inspectie van het taalonderwijs te Brussel, waar-over hij trouwens een boek heeft geschreven. Veel concreets heb ik uit het getuigenis van oom Richard over het activisme echter niet onthouden. Ik herinner mij alleen dat hij tot de meer extreme vleugel van de activisten behoorde en dat hij sommigen omdat ze al vroeg afhaakten, zoals Leo Picard, geen warm hart toedroeg. Oom Richard werd na de Eerste Wereldoorlog veroordeeld en mocht België niet meer binnen.

In de jaren dertig kwam echter de beweging voor amnestie goed op gang. Ze vond ook weerklank in de meer traditionele partijen, zowel bij de katholieken als bij de socialisten. Als kleine jongen stapte ik aan de hand van vader te Gent mee op in een betoging voor amnestie. Ik herinner me zeer levendig dat wij door de Veldstraat marcheerden en dat op de hoek van de Veldstraat en het Koophandelsplein burgemeester Alfred Vanderstegen op de stoep stond toe te kijken. Hij

werd als Franssprekend liberaal door de Vlaams-nationalisten niet graag gezien. De betogers uitten dan ook boze kreten in zijn richting. Toen de amnestie in 1937 eindelijk door het parlement was goedgekeurd, konden de activisten naar hun vaderland terugkeren.

In het hotel Sint-Jorishof te Gent werd een huldezitting ter ere van Richard De Cneudt georganiseerd waar wij als kinderen mee naartoe mochten. Bij die gelegenheid, het moet in 1939 geweest zijn, verschenen ook zijn verzamelde verzen. Ik herinner mij die dag bijzonder goed, omdat mijn ouders in het verspreiden van die bundel en in de materiële voorbereiding van die feestzitting een grote rol hebben gespeeld. Bij ons op zolder lagen er hele pakken van die verzenbundel waarin ik veel gelezen heb. Ik kende sommige van zijn gedichten vanbuiten. Onder meer een gedicht met als titel 'De klokken van Vlaanderen', dat op de huldezitting voor De Cneudt in het Sint-Jorishof werd voorgedragen. Zelfs de naam van de declamatrice, Lien Steenbrugge, is mij bijgebleven. Mijn zuster en ik hebben trouwens naderhand altijd wat gelachen om de buiging die de declamatrice maakte bij het voordragen van de gedichten van oom Richard. Mijn zuster en ik wedijverden achteraf in het nabootsen van die buiging. We droegen dan in geaffecteerd Nederlands het genoemde gedicht voor. Het begon als volgt:

*Hoe heerlijk, heerlijk bovenal,
een stem uit grijs verleden,
't gelui der klokken overal
in Vlaanderens oude steden.*

Toen Richard De Cneudt iets later in Rotterdam als leraar HBS met pensioen ging en amnestie genoot, kwam hij in Gent wonen. Hij werd een regelmatige huisvriend van vader en bezocht ons minstens één keer per week met zijn vrouw, tante Irma. Mijn zuster en ik plaagden oom Richard vaak met dat gedicht en met de voordracht door Lien Steenbrug-

ge. Toen ik op het atheneum kennismaakte met *De Gouden Poort*, een bloemlezing Nederlandse letterkunde samengesteld door Julien Kuypers, vond ik er ook de naam van Richard De Cneudt in terug. Daar was ik eigenlijk heel blij om. Achteraan vermeldden de korte biografische nota's: 'Deze bescheiden dichter schreef ook novellen.' Met die kwalificatie plaagden wij oom Richard die dat helemaal niet leuk vond, want als kunstenaar en als dichter had hij toch een goede dunk van zichzelf. Richard De Cneudt betrok een ruime woning op de Eedverbondkaai nr. 13. Op de eerste verdieping had hij een reusachtige bibliotheek, waarin ik dolgraag rondneusde.

Mijn herinneringen aan oom Richard gaan dan verder de oorlogstijd in, toen hij een vooraanstaande rol speelde in de Oost-Vlaamse Kamer van Letterkundigen. Naar aanleiding daarvan kwamen bij hem veel jonge dichters en letterkundigen over de vloer. Aan sommigen bewaar ik nog wel een herinnering. Ik weet ook dat oom Richard, zoals veel andere activisten en zoals mijn vader zelfs, een vergoeding ontving uit het Bormsfonds dat de collaborerende Vlaams-nationalisten hadden opgericht, een vergoeding die in verhouding stond tot de vroegere straf. De vergoeding voor oom Richard moet bijzonder hoog geweest zijn. Na het einde van de Tweede Wereldoorlog, dus na de bevrijding, werd hij weliswaar niet vervolgd of gestraft, maar zijn goederen en meer bepaald zijn bibliotheek werden onder sekwestering geplaatst. Zijn bibliotheek is toen verkocht om de terugbetaling van de som uit het Bormsfonds te verzekeren, wat een heel pijnlijke aangelegenheid was.

Een andere activist die na de Eerste Wereldoorlog ter dood werd veroordeeld en naar Nederland vluchtte, was Edgard Lemaire. Deze vriend van vader woonde te Schoondijke, vlak over de Belgisch-Nederlandse grens in Zeeuws-Vlaanderen. Zijn vrouw heette Jo Dens en stamde uit die bekende Antwerpse familie. In de jaren dertig reden wij bijna iedere zondag met vaders wagen naar oom Edgard, zoals wij

hem noemden. Hij bezat in Schoondijke een mooi huis met een grote tuin waarin een schommel en dergelijke stond. Het huis was zeer kunstzinnig ingericht en hing vol schilderijen, onder meer van Reimond Kimpe, eveneens een activist. Ik zag er voor het eerst in mijn leven een piano, waarop ik door middel van streepjes die ik met potlood naast de toetsen trok, met één vinger De Vlaamse Leeuw leerde tokkelen. Tante Jo hield zich met toneel bezig en op de bovenverdieping stond een enorme kleerkast met toneelkostuums. Mijn zuster en ik hebben ons zondagen lang dol geamuseerd met het aantrekken van die kleren. Oom Edgard had twee zonen en een dochter met erg Germaans klinkende namen: Siegfried, Helmut en Freya. Freya trouwde later met de bekende Nederlandse organist Piet Kee.

Vanuit Schoondijke maakten wij in de namiddag vaak kleine uitstapjes naar de monding van de Schelde bij Breskens of naar Cadzand, waar wij mochten zwemmen. Ondanks de afkondiging van de amnestie in 1937 wou oom Edgard met terug naar België. Ik vraag mij af of hij er ooit nog een voet gezet heeft. Toen hij als leraar aan de HBS te Oostburg met pensioen ging, verhuisde hij naar Zaandam. Daar heb ik hem samen met mijn vriend Walter Vande Veegaete kort na de bevrijding in 1946 bezocht. We maakten destijds een tocht met de trein en per autostop doorheen Nederland. Mij is bijgebleven hoe oom Edgard, de vroegere activist, tegenover ons, jongeren, uiting gaf aan zijn felle anti-Duitse gezindheid en aan zijn verbazing en afschuw over het feit dat zoveel van zijn vroegere medestrijders uit het activisme, onder wie mijn vader, tijdens de Tweede Wereldoorlog opnieuw met de Duitsers hadden gecollaboreerd. Hij heeft ons toen enkele van zijn gedichten voorgelezen. Eén strofetje of één vers daaruit herinner ik mij nog. Het luidde:

*Het is pas laat
dat ik van kippen ben gaan houden,
hum oogopslag beviel me niet.*

Veel gewezen activisten uit de vriendenkring van vader leerde ik kennen in Club Roeland, een kasteel te Mariakerke bij Gent dat door een aantal Vlaams-nationalisten, hoofdzakelijk oud-activisten, die daartoe een v.z.w. hadden gevormd, werd gehuurd. Rondom dit kasteel lag een reusachtig park met een bos en een grote vijver, waar ik ooit eens in gesukkeld ben. Er waren ook schommels, zandbakken, draaimolens, klimtouwen, enzovoort. Wij trokken er gewoonlijk op zaterdagmiddag met moeder heen en namen tram 3 tot aan het eindpunt op de Brugse Poort. Daarna moesten wij een heel eind, toch zeker een halfuurtje, te voet lopen voor wij aan Club Roeland kwamen. Toen wij moe van het spelen terug naar de stad trokken, scheen het lange stuk te voet tot aan het eindpunt van tram 3 ons een onmogelijke opgave.

In het kasteel, het centrum van Club Roeland, bevonden zich een café, een gelagzaal en dergelijke. Ik weet niet meer wie die precies exploiteerde, maar ik meen mij te herinneren dat de familie De Boevé er als huisbewaarder woonde. Vader Jan De Boevé was een oud-activist en een goede vriend van mijn vader. Ik vermeld hem hier omdat vader bij het begin van de Tweede Wereldoorlog en van de collaboratie samen met De Boevé een en ander zou ondernemen. Andere activisten of actieve Vlaams-nationalisten uit de vriendenkring van mijn vader met wie ik in Club Roeland kennismakte, waren onder meer Pol Goossens en Firmin Parasie. Ook leerden we daar professor De Jans kennen, nog lange tijd na de Tweede Wereldoorlog professor in de wiskunde aan de Gentse universiteit. Ik vermeld hem hier omdat mijn moeder in moeilijke tijden, vooral ná de Tweede Wereldoorlog, bij professor De Jans vaak morele maar ook materiële steun vond. Professor De Jans, met baard en professoraal uitzicht, was de wijze man die mijn ouders en later mijn moeder, toen ze alleen stond, raad gaf in verband met de studies van haar kinderen.

In Club Roeland hield men zangfeesten, die me bijgeble-

ven zijn omwille van de vele Vlaamseleeuwenvlaggen die daar wapperden. Er werd ook toneel in openlucht gespeeld: ik ging er kijken naar een toneelbewerking van 'De Vos Reynaerde'. Voorts ontmoette ik in Club Roeland voor het eerst een leeftijdgenoot die later mijn schoonbroer werd, Rudi Mahy. Ook hij was de zoon van een activist. Verder werd er door de volwassen mannen onder wie mijn vader duchtig 'gebold', zoals dat heet, dit is het bolspel beoefend.

Hoofdstuk 3

De meidagen van 1940

AAN DE SFEER VLAK VÓÓR DE oorlog bewaar ik de herinnering van een bange tijd. Zo tussen 1938 en begin 1940 werden immers verschillende mensen die in de MEGA werkten waar wij woonden, gemobiliseerd. In die periode namen mijn ouders me mee naar de Gentse volksschouwburg Minard, waar in het dialect het stuk ‘Noar de grenze’ (‘Naar de grens’) gespeeld werd. Ik herinner me levendig hoe in deze opvoering de spot gedreven werd met een Duits soldaat die aan de grens op wacht stond. Toch is de vooroorlogse tijd voor mij in het algemeen onbezorgd verlopen.

Op school kende ik wel enige moeilijkheden, vooral in het derde en vierde leerjaar. In de klas van meester Hegmans was ik een heel lastige jongen en mijn ouders werden vaak bij de onderwijzer geroepen. Ik stoorde met mijn ontembare babbelzucht blijkbaar de klas. Daar had de meester onder meer het volgende op gevonden: ik kreeg een schildersezal, een doek en verf en moest op de treeplank vóór de klas staan schilderen om braaf te blijven. Blijkbaar had ik zelfs enige aanleg, zodat ik het schilderen tot in de eerste jaren van de oorlog heb volgehouden. Uit die tijd bewaar ik enkele schilderijtjes.

Het uitbreken van de eigenlijke oorlog op 10 mei 1940 en vooral de meidagen van 1940 zijn heel levendig in mijn herinnering geplant. Er maakte zich van mij en van mijn vriendjes een vreemde soort opwinding meester. Ondanks de sirenes die almaar loeiden en ondanks allerlei vreesaanjagende geruchten over de parachutisten en de vijfde colonne, speelden wij dag in dag uit naar hartenlust in de gebouwen van de MEGA, want we

moesten met naar school. Een van mijn schoolvriendjes zong daarbij de ganse dag wat ons lijflied werd:

*It's a long way to Tipperary,
it's a long way to go.*

Vader kreeg van zijn schoonbroer Oscar Schamp, de algemene directeur van MEGA, de opdracht na te gaan hoe het met de MEGA in Brugge gesteld was. En ik mocht die 12de of 13de mei mee. Vader had een radio in zijn auto, wat uitzonderlijk was in die tijd. Zo hoorden wij onderweg voortdurend de laatste berichten, onder meer de opgave van de posities van Duitse vliegtuigen die bombardementen uitvoerden. De autosnelweg van Gent naar de kust bestond toen nog maar voor een klein stukje, ongeveer vanaf Aalter. In plaats van de grote wegen te nemen die druk bezet waren met vluchtelingen en militair materieel, reden wij via binnenwegen naar Aalter om daar de snelweg op te draaien die er verlaten bij lag. Even later kwam er heel laag over onze hoofden een vliegtuig voorbijgescheerd dat vaart verminderde. Een paar honderd meter vóór ons zagen wij mannen uit het toestel springen dat onmiddellijk weer opsteeg. Wat verbouwereerd reed vader voort. Even verder werden wij tegengehouden door Belgische militairen die ons ondervroegen over hetgeen we gezien hadden. Zij bevestigden ons wat we al vermoedden: een Duits vliegtuig had agenten in de bossen van Aalter gedropt.

Toen we eindelijk de gewone wegen in de buurt van Brugge bereikten, heerste er een drukte van belang. We kwamen terecht in colonnes Franse vrachtwagens vol soldaten die vanuit het zuidwesten, uit de richting Ieper, langs Brugge naar Breskens in Zeeuws-Vlaanderen reden. In de buitenwijken van Brugge stonden heel veel mensen op de stoep naar die colonnes te zwaaien. Ze riepen: 'Vive la France!' Op de Franse legervrachtwagens stond in krijt ook een paar keer 'Vive la France' geschreven.

Na het inspectiebezoek aan het bijhuis keerden wij via de oude weg Brugge-Gent naar Gent terug. Op de autoradio hoorden wij ter hoogte van Maldegem het bericht dat zware Duitse Junkers bombardementsvliegtuigen boven Eeklo cirkelden. Daarom achtte vader het voorzichtiger om via Kaprijke om te rijden. Inderdaad, toen we te Kaprijke aankwamen en er even halt hielden, konden we plots het bombardement op Eeklo horen en zagen we grote rookwolken boven het stadje opstijgen. Vader en ik waren heel blij dat we niet de gewone weg over Eeklo hadden genomen, zo niet waren we midden in het bombardement terechtgekomen.

Eén van die volgende meidagen, het kan de 14de of de 15de mei geweest zijn, belandde een joodse familie met verschillende kinderen bij ons in de MEGA en vroeg om onderdak. Voorts wilden deze mensen van vader gedaan krijgen dat hij hen met de auto naar Parijs bracht. Hoe dit gezin bij ons terecht kwam, weet ik niet, maar moeder vertelde ons naderhand dat vader zich voor een zwaar gewetensprobleem geplaatst zag. Deze joden hadden voor hun vlucht heel veel over, want zij spreidden op tafel in ons huis allerlei juwelen uit, die ze bij wijze van betaling wilden achterlaten. Wat vader dan vooral bewogen heeft de reis toch niet te ondernemen, afgezien van de gevaren die op zo'n tijdstip aan de tocht verbonden waren, was het feit dat zijn directeur, mijn oom Oscar Schamp, hem de opdracht had gegeven in geen enkele omstandigheid het MEGA-gebouw te verlaten of het alleen te laten. De zaak werd overigens gesloten uit vrees voor de verwarring tijdens de aftocht van de Belgische troepen en voor het gezagsvacuüm dat hierdoor dreigde te ontstaan. Het zogenaamde gepeupel uit het nabije Patershol kon dan immers van de situatie gebruikmaken om de MEGA te plunderen. Dat was althans de vrees die ik thuis hoorde vertolken en waarin ik zelf voor een deel heb geleefd.

Toen het oorlogsgeweld dichterbij kwam, verhuisden wij om te slapen naar de kelder. Een zeer vochtige kelder, want de MEGA-gebouwen lagen aan de Leie en stonden 's winters

vaak onder water. Een paar keer vluchtten wij bij alarm ook overdag in deze kelder en hoorden we in de verte bommen vallen. Ik weet niet of het aan de kant van de haven was, of in de buurt van het Sint-Pietersstation, waar de Duitsers inderdaad bombardementen hebben uitgevoerd.

In onze straat, de Oudburg, kregen wij weldra het schouwspel te zien van de aftrekkende en uiteengeslagen Belgische troepen. Zij verzamelden zich in de talrijke cafés die de straat telde en vooral op het einde ervan, aan het Sluizeken, waar ik zelf dronken Belgische soldaten gezien heb. Voorts kwamen bij de MEGA soldaten aankloppen - hoe ze er belandden weet ik niet - die achter het gebouw hun wapens en uniformen in de Leie wilden gooien. Ze vroegen ons vervolgens burgerkleden of werkkleding, zoals overalls en dergelijke. Mijn ouders hebben hen bij deze desertie wel geholpen.

Op een dag brak er paniek uit, toen een Duits parachutist, die blijkbaar boven Gent was gesprongen, heel laag boven het Sluizeken hing, waar zich deze Belgische soldaten bevonden. Op het Sluizeken stond een telefoonpaal, een heel hoge zuil, waaraan veel draden van de bovengrondse leidingen samenkwamen. Iedereen liep naar buiten en wij zagen duidelijk hoe deze parachutist in de draden verstrikt dreigde te raken. Sommige Belgische soldaten aan het Sluizeken wilden op de onfortuinlijke Duitser schieten, maar ik kan mij geen schoten herinneren. De parachutist kwam op de begane grond aan het Sluizeken terecht en werd onmiddellijk door de politie opgepakt. Dat de vrees voor Duitse parachutisten tijdens de meidagen van '40 tot een psychose bij de Belgische bevolking geleid heeft, is algemeen bekend. Vader werd er zelf bijna het slachtoffer van.

Hij reed op zekere dag met de wagen even naar Baarle-Drongen, een tiental kilometer buiten Gent, om daar wat aardappelen en proviand te halen bij boer Vlerick, die tevens elektricien en dus een cliënt van vader was. In de straat van Vlericks boerderij bevonden zich Belgische soldaten die

vader hadden opgemerkt omdat hij er met zijn lange zwarte haren nogal vreemd uitzag. Ze hielden hem voor een Duitse spion of parachutist en wilden hem onmiddellijk gaan fusilleren, nog wel op het hof van boer Vlerick. Vlerick kwam gelukkig op tijd aangelopen en riep dat hij de heer Verhulst kende. Door zijn tussenkomst zagen de Belgische soldaten van hun plan af.

Het binnenrukken van de Duitse troepen in Gent en meer bepaald in onze straat, de Oudburg, herinner ik me nog zeer goed. Op die dag, de 23ste mei 1940, kwam er door onze straat een motorfiets met een sidecar gereden. Zowel op de motorfiets als in de sidecar zat een gehelmde Duitse soldaat. Achter op de duozitting zat een Gentse politieagent, die met een grote witte vlag zwaaide, ten teken dat de stad zich had overgegeven en dus zonder verdere bombardementen of gevechten in de handen van de Duitsers was gevallen. Maar nauwelijks was deze motorfiets onze straat uitgereden en aan het Sluizeken gekomen, waar nog altijd Belgische soldaten rondhingen die zich vooral in het café op de hoek aan de drank hadden overgegeven, of er weerklonken plots schoten, die wellicht gelost werden door één van die halfdronken Belgische soldaten. De Gentse politieagent kreeg één of meer kogels in het been en viel van de motorfiets. Hij hield aan de opgelopen verwondingen een handicap over. Later hebben wij deze man thuis van dichtbij leren kennen, omdat hij heel vaak naar vader toekwam. Hij probeerde na zijn herstel immers een vergoeding voor zijn invaliditeit te krijgen en verzocht vader met aandrang een goed woordje te doen bij de Duitse stadsoverheid. Vader had toen blijkbaar al zijn introducties bij de Stadtkommandant.

Nog diezelfde dag, enkele uren later, trok een Duitse colonne doorheen onze straat: ik zag een aantal voertuigen, een kanon en soldaten te voet die zwaar bepakt waren en wapens bij zich droegen. De mensen kwamen allemaal buiten gelopen en keken nieuwsgierig naar de eerste Duitsers die ze van nabij te zien kregen. Sommigen wuifden de solda-

ten toe. Moeder van haar kant zei ons dat ze medelijden had met die soldaten, die ze arme jongens noemde, omdat ze er moe en bestoft, vuil en bezweet uitzagen, want het was warm. Ze liepen met open kragen.

Van de gebeurtenissen na de Belgische capitulatie, in de maanden juni, juli en augustus 1940, herinner ik me naast de algemene atmosfeer van deze ‘wondere zomer’ slechts een paar markante feiten. MEGA heropende heel vlug zijn poorten en al in die eerste dagen kwamen herhaaldelijk Duitse officieren naar de zaak. Ze wilden radio's, waarschijnlijk via opeising. In de meidagen vóór de capitulatie hadden Belgische officieren ook al hetzelfde gedaan. Zelfs een tweetal vrachtwagens van MEGA hadden de Belgen toen opgeëist en meegenomen.

Op één van die zomerse dagen in juni of juli 1940 kwam een Duitse open auto met soldaten van de Luftwaffe de binnenkoer van MEGA opgereden. Ze vroegen om de autoradio te herstellen. Het hoofd van de radiohersteldienst van MEGA, meneer Ballière, werd erbij gehaald. Later heb ik van moeder vernomen dat meneer Ballière, die hevig anti-Duits was, de autoradio gesaboteerd had in plaats van hem te repareren. In ieder geval duurde het uren voor de klus zogenaamd geklaard was. De officier of onderofficier die als hoogste in graad aan het hoofd stond van de drie à vier soldaten, werd zeer ongeduldig en op de duur woedend omdat het zo lang duurde. Moeder vreesde dat de Duitsers erachter zouden komen dat meneer Ballière de radio gesaboteerd had en dat er iets zou gebeuren. Ik geloof niet dat de Duitsers beseft hebben wat meneer Ballière met de radio gedaan had. Meneer Ballière, die dus al heel vroeg een daad van verzet pleegde, is later ook effectief in het verzet gegaan. Ik vraag mij af of hij niet in Duitse gevangenschap de dood heeft gevonden. In ieder geval heb ik in de jaren zeventig heel toevallig te Brussel de zoon van meneer Ballière leren kennen, die er handelaar of ingenieur bij de RTT was. Hij vertelde mij, meen ik, dat zijn vader in de oorlog omkwam.

De Duitsers van de gesaboteerde autoradio waren zich, zoals gezegd, van geen kwaad bewust en zijn ook 's anderdaags of twee dagen later teruggekomen. Ze waren gelegerd bij een benzineopslagplaats (de Fluba) langsheen het kanaal van Terneuzen te Ertvelde, die door de Luftwaffe bezet werd. Op een dag namen ze mij in die open wagen mee voor een tochtje naar htm legerplaats. Ik geloof niet dat ik daarvoor de toestemming aan moeder had gevraagd. In ieder geval had ze zich zeer ongerust gevoeld omdat ze me meer dan een uur of een halve middag niet vond, tot ik terug in die Duitse auto thuis verscheen.

Hoofdstuk 4

Het begin van de collaboratie

IN DE JULIDAGEN 1940 WERD het ook vrij druk thuis. Allerlei vrienden van vader, onder wie oud-activisten, kwamen de toestand bespreken. Ik heb die gesprekken vanzelfsprekend niet bijgewoond maar ik weet wel dat Hendrik Elias er één keer aan deelnam. Toen vader vóór 1936 lid was van het VNV, had hij veel verkiezingskarweitjes voor Elias opgeknapt. Tussen vader en moeder ontstond er toen discussie omdat vader bleef herhalen dat Elias hem voortdurend liet weten dat hij geen tweede activisme wilde. Vader daarentegen had blijkbaar wel zin om aan een tweede activisme te beginnen en om in de collaboratie te stappen, wat niet bij moeder in de smaak viel.

Wanneer de collaboratie van vader precies begon weet ik niet meer. Ik herinner mij wel dat ik vader al heel vroeg hoorde spreken over Stadtkommandant Siffer, waar hij vaak heen toog. Ik weet niet in wiens gezelschap dit gebeurde en wat hij daar precies ging doen. Dankzij een programmabrochure die ik er jarenlang van bewaard heb, is mij duidelijk bijgebleven hoe vader mij op een dag begin augustus 1940 meenam naar een grote bijeenkomst in de Nederlandse Schouwburg te Gent. Een aantal Vlaamsgezinden die in de meidagen van '40 naar Frankrijk waren weggevoerd en ondertussen teruggekeerd, voerden er het woord. Dergelijke vergaderingen vonden omstreeks die tijd in het hele Vlaamse land plaats en men is het erover eens dat zij een belangrijke invloed hebben gehad op de overgang van een aantal Vlaamsgezinden naar de collaboratie.

De vergadering in de Nederlandse Schouwburg te Gent herinner ik mij nog zeer levendig. Onder meer August

Borms en Jerome Leuridan voerden er het woord. Het is één van de weinige keren in mijn leven geweest dat ik Borms persoonlijk heb gezien, al staat in mijn babyboek, het fotoalbum over mijn jeugdijaren met commentaar van moeder, een grote foto van August Borms. Ze werd genomen in het begin van de jaren dertig en Borms schreef er zelf een tekst bij waarin hij zegt dat ik als kleine baby op zijn arm gezeten heb en waarin hij de wens uitspreekt dat ik een groot Vlaming mag worden.

Ik geloof dat het begin van vaders collaboratieactiviteiten in ieder geval vóór de volksvergadering in de Nederlandse Schouwburg moet worden gedateerd. Een van zijn eerste collaboratiedaden heeft hij gesteld met medewerking van zijn vriend Jan De Boevé. Samen met deze oud-activist en met de assistentie van een mij niet nader bekende Duitse instantie, waarschijnlijk Stadtkommandant Siffer, of de Propagandastaffel (Dr. Petsch), die ik in de zomer van 1940 ook vaker hoorde noemen, heeft vader zich met de hulp van de Duitsers meester gemaakt van twee instellingen in het Gentse: de Gentse Radiodistributie enerzijds en de Ecole des Hautes Etudes anderzijds.

De Gentse Radiodistributie was gevestigd in een groot gebouw in de Stoppelbergstraat, een zijstraat van de Veldstraat, vlakbij de Korenmarkt. Deze instelling moet vader en wellicht ook de Duitsers een interessant propaganda-instrument hebben toegeschenen, aangezien radiodistributie op dat ogenblik vrij verspreid was en er bij het begin van de oorlog bovendien veel radio's ontbraken, door opeisingen, vernielingen en dergelijke meer, zodat de mensen zeer op radiodistributie gesteld waren.

Hoe deze machtsgreep van vader en van De Boevé precies is verlopen weet ik niet. Ik herinner mij wel dat ik na korte tijd een bezoek kon brengen aan de Radiodistributie, waar op de bovenste verdieping de directie huisde en waar vader en De Boevé ieder een groot bureau betrokken. Vader vertelde toen dat de Radiodistributie in feite bezit was van de

Société Générale, een maatschappij die in Vlaamse oren geen al te goede faam had. Verder vernam ik toen of iets later dat men de vroegere directeur van de Radiodistributie, een zekere meneer De Vinck, had afgezet of uit zijn functie ontzet. Dit heeft niet belet dat diezelfde meneer De Vinck op het proces van vader in 1947 een getuigenis ten gunste van vader aflegde.

Het tweede object van het collaboratieoptreden van vader in de zomer 1940 te Gent, opnieuw in samenwerking met De Boevé, maar ook met een paar andere oud-activisten, onder meer Pol Goossens en Richard De Cneudt, was de Ecole des Hautes Etudes aan de Koornlei te Gent. Deze private instelling voor hoger onderwijs genoot in Vlaamse kringen een slechte faam. Ze werd bij de vervlaamsing van de Gentse Universiteit in 1930 opgericht als Franstalige tegenhanger van deze universiteit door de 'Association flamande pour la Vulgarisation de la Langue française', een beruchte vereniging in de geschiedenis van de Vlaamse beweging te Gent. Aan deze Ecole des Hautes Etudes doceerden rond de jaren dertig zelfs een aantal Franstalige professoren van de Gentse Universiteit, onder meer Hulin de Loo en zelfs mijn latere leermeester François-Louis Ganshof. Deze professoren moesten echter kort na de vervlaamsing van de Gentse Universiteit, op last van de minister en na protesten dienaangaande, hun onderwijs in de Ecole des Hautes Etudes staken. In ieder geval was deze instelling een doorn in het oog van veel Vlamingen. Toen en ook later scheen mij deze liquidatie van de Ecole des Hautes Etudes door vader, zelfs met de hulp van de Duitsers, gerechtvaardigd. Hoe deze liquidatie heel in het begin verliep weet ik niet.

Ik herinner mij dat ik kort nadien mee mocht met vader om een bezoek te brengen aan het grote gebouw op de Koornlei te Gent. Het bestond uit heel grote zalen met boeken tegen de wanden en uit lokalen waarin laboratoria waren ondergebracht. In de kelder werd blijkbaar les in anatomie gegeven, want er stonden betonnen open lijkkasten. Het

gebouw moet toen leeggehaald zijn, meer bepaald wat de boeken betreft, met de hulp van het zogenaamde Rosenbergamt dat zich voor boeken sterk interesseerde. Het leeggehaalde gebouw kreeg weldra, althans gedeeltelijk, een bestemming. In het bijgebouw, een soort oude conciërgerie, dicht bij de Sint-Michielsbrug, werd op de eerste verdieping een zogenaamd 'Heim' geïnstalleerd: enerzijds een club, anderzijds een mess voor de personeelsleden van de Radiodistributie. Hun gebouw lag aan de overkant van de Leie, niet ver daarvandaan.

De betreffende zalen waren opgeknapt toen ik ze korte tijd later bezocht. Het personeel van de Radiodistributie zat in het messlokaal te eten aan een lange tafel. Ik werd er voor het eerst sterk getroffen door het symbool van de nazi's: op de schouw stond naast de Vlaamse Leeuw een hakenkruis geschilderd. Thuis hoorde ik vader pochend vertellen dat hij op deze wijze aan sociale verwezenlijkingen deed ten bate van het personeel van de Radiodistributie. Op de benedenverdieping werd een conciërge geïnstalleerd, de heer De Pestel, een vroegere nachtwaker van de MEGA. Hij woonde er met zijn vrouw. In de rechtereuleug van het grote gebouw op de Koornlei werd het zogenaamde Comité voor Dietsche Actie ondergebracht. Een ronde plaat met in het midden een Vlaamse Leeuw en de naam van het comité in een cirkel eromheen hing weldra op de gevel of op de deur van de Ecole des Hautes Etudes. In naam van dit comité had men de Radiodistributie in beslag genomen en de Ecole des Hautes Etudes geliquideerd. Een aantal van de vooroorlogse vrienden van vader, meestal oud-activisten, maakten er deel van uit. Ik geloof dat Richard De Cneudt en Pol Goossens ertoe behoorden. Heel lang heeft het Comité voor Dietsche Actie onder die naam niet bestaan. Met het inzicht dat ik vandaag heb kan ik ook begrijpen waarom. De Duitse bezetter heeft in de zomer van 1940 de collaborateurs al vlug 'diets' gemaakt, om deze woordspeling te gebruiken, dat het woord 'Diets' niet gewenst was, en tegen de winter was de naam

verdwenen. Wel werkten er mensen, maar wat zij er precies deden en met welk geld zij betaald werden, kon ik niet achterhalen. De administratieve secretaris van het comité en rechterhand van vader in deze zaken, een zekere Firmin Van Eervelde, kenden wij persoonlijk iets beter omdat hij de schoonzoon was van madame De Smet, die mijn moeder sedert jaren in de huishouding hielp. Hij had Germaanse filologie in Gent gestudeerd en zat toen op kot bij een cliënt van vader, meneer De Coene, een elektricien die op de Brugse Steenweg woonde, dichtbij de Rooigemlaan. Ook Wim De Gruyter, de latere hoofdredacteur sport van de BRT, zat samen met Van Eetvelde vóór de Tweede Wereldoorlog bij De Coene ‘op kot’.

Weldra nam de DeVlag of de voorafschaduwning daarvan zijn intrek in de gebouwen van de Ecole des Hautes Etudes. De Gentse afdeling van de DeVlag bleef gedurende de hele bezetting in dit pand. In de zomer van 1941 werden in de moderne bioscoopzaal die naast het hoofdgebouw was opgetrokken, Duitse films vertoond, voorafgegaan door het wekelijkse Duitse filmjournaal. Tijdens de eerste weken van de Duitse veldtocht tegen Rusland (juni-juli 1941) was ik een trouw bezoeker van deze voorstellingen. De beelden van deze Duitse Wochenschau, met eindeloze rijen Russische krijgsgevangenen, staan mij nog altijd voor de geest. Aan deze bioscoopvertoningen moet ik steeds terugdenken wanneer ik vandaag op de tv afleveringen van de Duitse Wochenschau in historische uitzendingen volg. Boven op de voorgevel van het gebouw, waar vroeger ‘Ecole des Hautes Etudes’ prijkte, werd de naam ‘Vlaams huis’ aangebracht, met links ervan een schild met een Vlaamse Leeuw erop en rechts ervan een hakenkruis. Na 1941 ging ik er niet vaak meer naartoe.

Hoofdstuk 5

Met de ‘Kinderlandverschickung’ naar Duitsland

IN DE HERFST VAN 1940, IN oktober of november, verhuisden we van de MEGA naar de Veerdamstraat nr. 24. Deze straat vlak over de MEGA, aan de rand van het Patershol, werd later Drongenhof genoemd, omdat zich daar een refuge bevond van de abdij van Drongen, waarvan nu nog de kapel is bewaard. We verhuisden omdat vader door zijn nieuwe functie in de Radiodistributie zijn betrekking als handelsreiziger voor de mega moest opgeven. Hij had er meer dan tien jaar gewerkt. Op dat ogenblik ervoer ik als kind voor het eerst de gevolgen van een veranderde situatie. Het vertrouwde huis waarin ik opgroeide en waarin ik tien jaar geleefd en gespeeld had, met zijn grote magazijnen en zijn onmetelijke ruimten, moest ik nu verlaten voor een gewoon, zij het groot en gerieflijk huis in een burgerlijke straat, waarin tot dan toe een pastoor en zijn meid hadden gewoond. Het kwam alles bijeen toch nog hard aan en de toekomst leek mij niet zo veilig, want ik snapte al dat de nieuwe tewerkstelling van vader met de uitzonderlijke oorlogsomstandigheden verband hield. Hoe dan ook, in het nieuwe huis heb ik de rest van de bezettingsjaren doorgebracht. Ik woonde er ook als jongeling tot aan mijn huwelijk in 1956. Zoals verder zal blijken, bewaar ik aan dit huis, waar thans de dichter Stefan Hertmans woont, mijn herinneringen aan de oorlogsjaren en aan de nasleep ervan in de daaropvolgende jaren.

In de herfst van 1940 ging ik over van de 5de naar de 6de en laatste klas van de lagere school in de Onderstraat. Eén van mijn eerste oorlogsherinneringen uit dat schooljaar betreft de uitstap met onze onderwijzer, de heer Surmont, naar de bos-

sen van Merelbeke en Melle, waar wij die hele herfstdag zakken vol eikels hebben geraapt, ten gerieve van onze leraar, die ze waarschijnlijk gebruikte om er eikelkoffie van te maken. Mijn voornaamste herinnering uit dit eerste oorlogsjaar op school houdt verband met de gewijzigde situatie en de muzieklessen die wij in de lente van 1941 kregen. Er zou op 1 mei 1941 op het sportplein van de stad, het zogenaamde Désiré-Cnuddeplein, genoemd naar een socialistisch schepen van de stad Gent die op zijn manier in de collaboratie zou verzeilen, een groot 1-meifeest plaatshebben. Heel wat stadsscholen zouden daar optreden, onder meer met zang.

Op die zang werden wij voorbereid door speciale zanglessen die in onze school gegeven werden door de Vlaamse componist Lieven Duvosel, een gewezen activist die geen deel uitmaakte van ons normale onderwijzerskorps. Hij behoorde vóór de Eerste Wereldoorlog tot het Willemsfonds en was de toondichter van het liberale strijdlied 'Hoog Banier'. Bij het optreden voor onze klas liet hij zich bijstaan door een zekere mevrouw Haller. Behalve delen uit de Rubenscantate van Peter Benoit, die hij ons aanleerde, onder meer het lied 'Thuis in bloemenpotjes lei, moeder zaadjes in de mei', is mij uit die zanglessen vooral het lied 'De torens van Vlaanderen' bijgebleven. Duvosel had het zelf gecomponeerd. De inhoud ervan deed enigszins denken aan 'De klokken van Vlaanderen', het gedicht van Richard De Cneudt dat ik al genoemd heb. 'De torens' is waarschijnlijk uit hetzelfde heimwee van de verbannen activist geboren.

Op het 1-meifeest zongen wij deze liederen en konden wij van op het podium het zeer talrijke publiek goed zien. Op de eerste rijen zaten Duitse officieren in uniform, de Stadtkommandant en de burgemeester. De burgemeester die ik als zodanig niet herkende, was toen Dr. Hendrik Elias. Naast hem zat, zoals bleek uit foto's die na de bevrijding werden gepubliceerd, de eerste schepen van de stad Gent, de latere socialistische minister Edward Anseele junior, die men na de bevrijding trouwens in bepaalde rechtse kringen kwa-

lijk nam dat hij gedurende een deel van de oorlog (tot eind 1941) schepen van de stad Gent was gebleven.

Dit laatste studiejaar van de lagere school beëindigde ik in juni 1941 als primus. Tijdens de prijsuitreiking in de schouwburg - voor één keer moest ik niet meer op de achterste rij gaan zitten omdat Franse liederen werden gezongen of omdat de Brabançonne werd uitgevoerd waarvoor ik van mijn ouders niet mocht rechtstaan - mocht ik vooraan op het podium een zeer lang gedieht voordragen, dat ik gedurende weken van buiten had geleerd. Het is mij grotendeels bijgebleven en het begon met de bekende versregels:

*Sinds lang bevocht de grave Gent, de trotse stede,
en grave en Gentenaars verlangden naar de vrede.
Te midden stuivend stof naart statig langs de baan,
de trotse grave en rond hem, prachtig om t'aanschouwen,
de bonte stoet der heren en der edele vrouwen.*

In de winter van 1940-'41 kregen we weinig te eten. Voedingswaren werden gerantsoeneerd en de kwaliteit ervan, vooral van het brood, was bijzonder slecht. De zwarte markt bestond al, maar om principiële redenen, die vooral met zijn positie als collaborateur verband hielden, denk ik, wou vader niet dat op de zwarte markt eten gekocht werd. Wij moesten ons tevreden stellen met hetgeen we via de rantsoenbonnen konden krijgen en onze gezondheidstoestand ging zienderogen achteruit. Het brood was heel donker en maar gedeeltelijk gerezen waardoor het onderaan een onsmakelijk goedje van plakkerig meel en gist bevatte. We hebben als kinderen in die eerste oorlogswinter dan ook heel wat honger geleden, al deed moeder haar best om ons zo goed mogelijk te verzorgen. En vader had kennisgemaakt met een Duitser, een zekere Steffens, de stationschef van het Sint-Pietersstation te Gent. Deze Duitser kwam bij ons al enige tijd af en toe 's zondags op bezoek, wellicht omdat hij eenzaam was en al redelijk bejaard. Toen hij zag hoe weinig wij maar te eten

hadden, kreeg hij medelijden met ons en bracht hij Duits soldatenbrood en worst mee.

De zomer van 1941 kwam in het verschiet en het liet zich aanzien dat wij eens te meer, net zoals het jaar voordien, niet bij onze grootouders in Nederland op vakantie konden. Toch reisden wij er toevallig heen, omdat kort voor de zomer mijn grootvader van moederszijde was overleden en moeder in Zevenaar de begrafenis wilde bijwonen. Van die gelegenheid maakte ze gebruik om ons mee te nemen naar haar familie, waarschijnlijk in de stille hoop dat we daar wat meer te eten zouden krijgen. Ondanks zijn relaties bij de Duitse overheid moest vader toch lang aandringen en pas na moeizame onderhandelingen kreeg hij de bijzondere pas die ons toeliet de grens te overschrijden om naar Nederland te reizen. Gedurende de hele oorlog ben ik enkel die keer in Nederland geweest, maar zekere dingen die mij daar toen opvielen, herinner ik me nog zeer goed.

Vooraf is mij bijgebleven dat mijn familieleden, die boeren waren, aan eten niets tekort hadden en dat in het algemeen de bevoorrading in Nederland veel beter verliep dan bij ons. Er was nog veel te krijgen, ook minder noodzakelijke levensmiddelen. Bovendien zag ik hoe tante Betje in Zevenaar dagelijks een kaas naar de kelder bracht en aan een grote reserve kazen toevoegde. Op een dag van ons verblijf in Nederland, dat maar een week of zo geduurd heeft, zijn moeder en ik naar Arnhem gereisd om een bezoek te brengen aan dominee Warteria die in het leven van mijn ouders zo'n grote rol had gespeeld. Als gepensioneerde woonde hij aan de rand van het mooie stadje. Van dit bezoek onthoud ik vooral de pijnlijke conversatie die moeder toen met hem in alle vriendschap heeft gevoerd. Het ging over de houding van mijn vader, die door dominee Wartena streng werd afgekeurd. Ook deelde moeder de dominee mee dat mijn oudste zus Letta en ik weldra in de zomer met de 'Kinderlandverschickung' een aantal weken vakantie in Duitsland zouden doorbrengen. De reactie van dominee Wartena op de mede-

deling van dit plan was streng. Hij zei: ‘Mien, luister goed, die Duitsers zijn slechts vriendelijk in schijn, want Goethe heeft gezegd: “In Duitsland liegt men als men vriendelijk is”.’ Die woorden maakten op mij grote indruk, omdat inderdaad tijdens het eerste oorlogsjaar de algemene indruk bestond dat de Duitsers vriendelijke en beschaafde mensen waren, zelfs als soldaat. Persoonlijk hadden wij er ook nog niets kwaads van ondervonden.

Mijn oudste zuster Letta en ik vertrokken enkele weken later, ondanks de waarschuwing van dominee Wartena, met een van de eerste konvoien van de zogenaamde ‘Kinderlandverschickung’ op vakantie naar Duitsland voor een periode van zes tot acht weken. Ik herinner me levendig mijn opwinding en tegelijk mijn onwennigheid in de trein vol kinderen van mijn leeftijd, jonge meisjes en jongens van 10, 11, 12 tot 14 en 15 jaar. Onwennigheid niet alleen omdat ik eigenlijk voor de eerste keer, in ongewone omstandigheden overigens, met mijn zuster zonder moeder op reis ging, maar ook omdat we voor het eerst naar een vreemd land vertrokken. Nederland was inderdaad voor ons nooit een vreemd land, maar altijd een tweede vaderland geweest. Onwennigheid verder omdat veel jongeren die bij ons in de treincoupés zaten, een uniform droegen van de jeugdbeweging van het VNV, een groen hemd en een zwarte broek. Onwennigheid tenslotte omdat zij liederen zongen, stap- en marsliederen, die mijn zus en ik niet kenden, want wij stonden niet in een jeugdbeweging. Zo hoorde ik ‘Kempensland aan de Dietse kroon, wonderschone perel’, het lied van Armand Preud'-homme, dat vele van de mij omringende jongeren de hele nacht en nog de volgende dag door zongen.

Moeder, die als hevige antimilitariste haar hele leven lang een gloeiende hekel aan uniformen had (zelfs later, toen ik in 1953-'55 mijn militaire dienst deed, gruwde ze er nog van), heeft ons altijd verboden om bij gelijk welke jeugdbeweging te gaan. Wij mochten zelfs niet bij de scouts. Vóór de oorlog liepen er op Club Roeland ook al jongeren rond in een uni-

form van de Vlaams-nationale jeugd, hetgeen ons als kinderen aantrok. Maar moeder heeft ons gelukkig telkens weer van het collaboratiemilieu afgehouden. Mijn zus en ik, twee niet-geüniformeerde jongeren die pas onder moeders vleugels uit waren, voelden ons op die treinreis naar Duitsland als vreemde eenden in de bijt. De meeste kinderen waren ook wat ouder. Hoewel sommige jongens er dan weer niet zoveel ouder uitzagen dan ik, ze waren misschien 14 of 15 jaar, zaten ze met meisjes te flikflooiën en vroegen smalend aan mij of ik dan nog geen lief had. In bepaalde stations, onder meer te Aken, bleef de trein 's nachts heel lang stilstaan. Er was alarm en gevaar voor bombardementen. Gelukkig is ons op de heen- en terugreis niets overkomen, tot grote opluchting van moeder, die de hele onderneming wantrouwde en daar het meest voor vreesde. Waarschijnlijk liet ze ons toch vertrekken omdat ze hoopte dat we op die manier wat zouden bijkomen, dat we zouden herstellen van de ontbering die we tijdens de winter '40-'41 en in het voorjaar '41 hadden gekend.

En zo kon vader, van wie het initiatief tot onze deelneming aan de ‘Kinderlandverschickung’ uitging, zijn wil doorzetten. Deze bijzondere soort vakantie heeft mijn zuster en mij inderdaad fysiek opgeknapt. De reis voerde ons naar Neuenstein, een klein dorpje op dertig kilometer ten oosten van Heilbronn, in Württemberg.

Oorspronkelijk zou ik niet in hetzelfde dorp als mijn zus ondergebracht worden, maar tijdens de reis hadden de begeleiders schikkingen getroffen opdat we toch in hetzelfde dorp zouden kunnen verblijven. Met als gevolg dat er voor mij eigenlijk geen pleegouders voorzien waren toen mijn zus en ik in het station van Neuenstein aankwamen. Er moest dus uitgekeken worden naar iemand die op het laatste ogenblik zo'n Belgische jongen bij zich wou in huis nemen. In de aankomsthal van het stationnetje was toevallig een boer aanwezig die zegde dat hij zo'n flinke jongen op de boerderij goed kon gebruiken. Zo komt het dat ik bij een Duitse boerenfamilie

werd ondergebracht. Mijn zuster logeerde bij de burgemeester van het dorp, een vooraanstaande nazi die notaris was.

Mijn pleegvader was helemaal geen nazi, zo bleek in de loop van die weken. Mede hierdoor groeide mijn verblijf in Duitsland ook in andere opzichten tot een heel bijzondere ervaring uit. Nonkel en tante - zo moest ik mijn pleegouders weldra noemen - waren nog vrij jonge mensen, ik schatte ze tussen de 30 en de 40 jaar. Ze hadden twee kleine kinderen: een jongetje van een jaar of zes en een meisje van twee of drie jaar. De boerderij was van een gemiddelde omvang en lag midden in het dorp, achter in een kleine 'Gasse', niet ver van het station. Hoe wij het met de taal klaarspeelden, weet ik niet meer, maar ik kon mij vrij goed verstaanbaar maken, al had ik tot dan toe op school nog geen woord Duits geleerd. In ieder geval leerde ik in de loop van die zes weken zo goed Duits spreken en was ik er zo aan gewend, dat ik toen moeder mij in Gent op het perron afhaalde, moeite had mij opnieuw vloeiend in het Nederlands uit te drukken.

Mijn Duitse pleegouders stonden helemaal alleen voor de exploitatie van hun bedrijf. Er woonde nog een oude grootmoeder in die op de kinderen paste. Zelf werd ik vlug in het bedrijf ingeschakeld, wat van mij maar weinig aanpassing vroeg, want ik had bij mijn familie in Nederland tijdens de jaren vóór de oorlog ook al veel kanten van het leven op de boerderij leren kennen. In Duitsland kreeg ik echter een veel actievere rol toebedeeld. Mijn pleegouders waren trouwens niet weinig blij met een werkkraft zoals ik, een jongen van 12 jaar en goed uit de kluiten gewassen. Ik heb er alles geleerd: de ossen inspannen, met een lege wagen naar het veld rijden enkele kilometers buiten het dorp, daar de kar helpen volladen met klaver of met koren enzovoort. Op de duur mocht ik met een volgeladen kar alleen terug naar het dorp en kon ik hem thuis in de schuur nog afladen ook. Verder hielp ik bij het plukken van snijbonen die groeiden op een eindeloos veld, waar ik dagenlang tussen de hoge bonenstaken doorbracht. 's Avonds moesten we hele zakken snijbonen naar het

station breiigen: mijn pleegvader vertelde dat de bonen voor de bevoorrading van het leger moesten dienen.

Met mijn zus die bij de notaris verbleef, had ik eigenlijk weinig contact. Mijn pleegvader was de notaris-burgemeester trouwens niet zo goed gezind, moest ik weldra ervaren. Een beetje zoals een gewone boer aanziet tegen een notabele, maar daar kwam nog bij dat mijn pleegvader helemaal geen nationaal-socialist was. Dat bleek zelfs op straat. Inderdaad vergezelde ik 's zondags mijn pleegvader naar de evangelische kerk, die dicht bij de woning van de burgemeester lag, rechtover het prachtige slot van Neuenstein. Onderweg kwamen we vaak de kleine dikke notaris-burgemeester tegen, vergezeld van mijn zus. Terwijl de burgemeester zijn hand ophief en met 'Heil Hitler' groette, antwoordde mijn pleegvader alleen grommend 'Grüss Gott'. Hij heeft mij toen uitgelegd dat hij helemaal geen nazi was en dat gold ook voor zijn familie. Dit bleek weldra eveneens toen uit Karlsruhe een tante overkwam met een nichtje van zeventien jaar. Beiden praatten veel met mij en vroegen mij uit. Ik weet nog goed hoe de tante, toen ze hoorde waar ik vandaankwam, uitriep: 'Aber dann sind sie Feinde Deutschlands!' Dat heb ik toen hevig ontkend en ik verwees daarbij naar de manier waarop ik in Duitsland was beland. Door die gesprekken werd ik mij voor het eerst goed bewust van de politieke situatie waarin ik verkeerde. Ik vertelde die tante de geschiedenis van de Vlaamse jongens aan de IJzer tijdens de Eerste Wereldoorlog en ik tekende zelfs de IJzertoren om duidelijk te maken waarom de Vlaamsgezinden zich geen vijanden van Duitsland voelden. Toch is het mij mijn leven lang bijgebleven aldus iemand te hebben ontmoet, die de 'Deutschfreundlichkeit' van mensen uit de bezette gebieden geen vanzelfsprekende zaak vond.

Een neef van mijn pleegvader, een jongen iets ouder dan ik, ongeveer 16 jaar, woonde niet ver daarvandaan en was bij de Hitlerjeugd. Ik kwam wel eens bij hem thuis. In de woonkamer hing een kleine foto van de Führer, waaronder te

lezen stond: 'Der Führer, er raucht nicht, er drinkt nicht' of iets dergelijks. Weldra mocht ik mee met zo'n troepje Hitlerjongens wanneer zij 's avonds of op een zaterdagmiddag naar de zwemkom aan de rand van het dorp trokken. Door de omgang met die jongens leerde ik tijdelijk het Schwäbische dialect spreken. Een keer mocht ik mee met de fanfare van de Hitlerjeugd, die naar de rand van het bos trok, een eind van het dorp vandaan, tegen een helling op. Daar bliezen zij het lied van de Hitlerjugend en hun trompetgeschal weergalmde tegen de bossen. Politiek kwam bij dit alles niet te pas of ter sprake. Alleen mijn pleegvader maakte soms losse opmerkingen, 's avonds bij het beluisteren van de radioberichten of bij het lezen van de krant. Hij liet zich dan een en ander ontvallen dat absoluut niet gunstig was voor het heersende naziregime. Ik denk dat hij onwillekeurig van grote invloed is geweest voor mijn latere houding tegenover de bezetter. Verder heb ik die zomer zalig genoten van het goede en vele eten dat ik kreeg, van de heerlijke most die we bij grote hitte lekker koel mochten drinken of van de Zwiebelkuchen die grootmoeder naar het veld droeg, waar m'n pleegvader, m'n pleegmoeder en ik ons heel hard in het zweet werkten.

Hoofdstuk 6

Invloeden pro en contra

DOOR DEZE ERVARING MET DE ‘Kinderlandverschickung’ moet ik zeker heel wat ouder en wijzer zijn geworden. Toch heeft dit verblijf in Duitsland, misschien door de bijzondere omstandigheden waarin ik daar terecht was gekomen, op mij geen beslissende invloed gehad ten gunste van de Duitse bezetter of van de nazi's. Voor iets dergelijks heeft moeder met haar dagelijkse relativerende bedenkingen en zelfs anticommentaar mij trouwens ten zeerste behoed. Wat niet betekent dat ik ongevoelig bleef voor de algemeen pro-Duitse atmosfeer die random mij in dat jaar 1941 heerste. Ik noemde al de wekelijkse vertoning van het Duitse filmniewsjournaal (‘Die Deutsche Wochenschau’) die ik bijwoonde in de vroegere Ecole des Hautes Etudes. De daarin vertoonde Duitse overwinningen maakten op mij zeker indruk.

Als beïnvloedingsmiddel kwam nu weldra ook de lectuur, want in de loop van 1941 nam mijn vader een abonnement op de *Brüsseler Zeitung*, die dagelijks bij ons thuis op tafel lag. Aangezien ik door het wekenlange verblijf in Duitsland vrij goed Duits had leren spreken, kon ik het ook min of meer lezen en werd ik een gretig lezer van die krant. Vooral toen ik in het najaar van 1941 naar het atheneum ging en mijn culturele horizon zich daardoor verbreedde, had ik veel aan de culturele bladzijde van dit dagblad. Ik las artikelen over Goethe en Novalis, over het middeleeuwse Duitsland, over de Duitse Hanze en zo meer. Bovendien was mijn vader lid geworden van de ‘Deutsche Buchgemeinschaft’, waar ik boeken mocht bestellen. Een aantal van die uitgaven bezit ik nog of kan ik mij nog herinneren. Het waren meestal werken

over cultuurgeschiedenis, zo bijvoorbeeld het boek *Des Reiches Strasse* waarin aan de hand van een reis van Frankfurt naar Berlijn de Duitse cultuurgeschiedenis in geografisch perspectief werd geschetst. Daarvan is mij heel veel bijgebleven. Ook een boek van K. Pagel over de Duitse Hanze dat ik nadien nog gebruikt heb en verder reisverhalen van de Zweedse ontdekkingsreiziger en Duitsgezinde auteur Sven Hedin.

Voorts was er de algemene ambiance op de radio en last but not least onthoud ik de concerten en operavoorstellingen in de Gentse opera waar vader mij steeds vaker mee naartoe nam. Vader beschikte over vrijkaarten, omdat hij als directeur van de Gentse radiodistributie een rechtstreekse lijn van de radiodistributie vanuit de opera had ingericht. Ik zag en hoorde er Duitse Solisten en dirigenten, onder meer de pianist Walter Rummel en de dirigent Hans Schmid-Iserstedt. In datzelfde jaar '41 organiseerde de Duitse weermacht concerten die ik met mijn vader mocht bijwonen. De een of andere militaire muziekkapel, begeleid door een soldatenkoor, gaf er soldatenliederen ten beste. In een muziekwinkel in de Lange Munt kocht ik achteraf de teksten van deze liederen om er de woorden van te leren. Vooral is mij de aanblik van de Gentse opera bijgebleven bij het plaatsnemen in de loge die voor ons werd voorbehouden: de vele Duitse uniformen en het vele 'Heil Hitler'-gegroet, ook vanwege de vooraanstaanden van het Gentse stadsbestuur die regelmatig in de voorbehouden loge gingen zitten, vlak naast de Stadtkommandant en andere Duitse officieren.

Onder de Belgische vooraanstaanden die ik in de opera met grote eerbied en met een 'Heil Hitler' de Duitse overheden zag begroeten, bevond zich vaak schepen Désiré Cnudde, vóór de oorlog een zeer populair en zeer bekend socialistisch voorman. Ik denk aan hem in het bijzonder omdat vader mij erop wees hoe een zo socialistisch gezind man tot zogenaamd nationaal-socialist was geëvolueerd. Niet dat ik door de hele atmosfeer in dat jaar 1941 tot een gloeiend pro-

pagandist voor de Duitse zaak of voor de nazi's uitgroeide, maar ik werd toch onwillekeurig en zonder nadenken opgenomen in een klimaat dat de Duitsers gunstig gezind was. Ik aanvaardde die entourage als een vrij gewone zaak en paste mij aan.

Sommige tekenen wezen echter in een andere richting. Zo zag ik aanplakbiljetten die meedeelden dat een tandarts uit Wondelgem, van wie gezegd werd dat hij sabotagedaden had gepleegd, gefusilleerd was. Onze hulp in de huishouding, madame De Smet, kwam ook uit Wondelgem en kende die man. Doordat zij over hem vertelde, maakte deze eerste vijandige of boosaardige daad van de Duitsers waarmee ik geconfronteerd werd, op mij een diepe indruk.

Eigenlijk kwam ik pas op school, op het atheneum waar ik in september 1941 voor het eerst naartoe ging, met volle bewustzijn in contact met andersdenkenden: mijn klasgenoten die onder mekaar, op weg naar school of naar huis, discussies voerden over de oorlog, de Duitsers, de Engelsen, enzovoort. Eén van mijn beste vrienden op het atheneum, Willy Deleeneer, die samen met mij in de kindertuin en op de lagere school had gezeten en die in Gent op de Tolhuislaan nr. 5 woonde, was een hevige Engelsgezinde, een zogeheten anglofiel. Zijn vader was een Brusselaar die meestal Frans sprak, maar die wel Brussels Nederlands kon. Van hem vernam ik na de bevrijding, in omstandigheden die ik nog zal verhalen, dat hij voor de Engelse *Intelligence Service* werkte.

Op weg van het atheneum naar huis voerden we veel discussies onderling, waarin vooral een andere jongen, Walter Bontinck, later ingenieur bij de Sidac-fabriek te Gent, zich mengde. Hij was toen een vrij eenvoudig-naïef Duitsgezinde en in de gesprekken met hem heb ik geleerd de plaats van mijn opvattingen te bepalen. De discussies van deze 12- tot 13-jarige jongens gingen natuurlijk niet zeer diep, ze handelden over de vraag wie de oorlog zou winnen, hoe de krijgskansen zouden wisselen en dergelijke meer. Ze hadden geen betrekking op de politieke aspecten van de oorlog.

Die politieke aspecten kwamen in mijn atheneumtijd niet vaak aan bod. Soms troffen ze mij ongewild, wanneer op de speelplaats bijvoorbeeld bepaalde jongens - het waren er maar enkele - in een groen hemd en zwarte broek verschenen, het uniform van de nationaal-socialistische jeugdbeweging. Daartoe behoorden toen onder meer de zonen van professor De Vleeschouwer. Andere jongens droegen Belgische strikjes of Belgische kokardes, zoals mijn vriend Willy Deleeneer. Toen in de loop van 1941-'42 het dragen van kentekens voor wrijvingen tussen de leerlingen begon te zorgen, werd het door de prefect Gaston Vande Veegaete verboden. Er waren ook jongens en zelfs leraars wier kledij veel gelijkenis vertoonde met die van de zazous. Een zazou was op dat ogenblik een fan van een zekere soort amerikaniserende jazzmuziek. Om de buitenwereld hun aanhankelijkheid tegenover die muziek te betonen, droegen ze onder meer witte kousen en hadden ze meestal lang haar. Niet altijd echter mocht een zazou voor een anglofiel aangezien worden, want sommige zazou-achtige jongens op het atheneum waren Duitsgezind of alleszins Nieuwe-Orde-gezind.

Ook vanwege de leraars ondervonden we weinig politieke interventies. Er waren leraars van wie men wist dat zij hun recente aanstelling aan hun lidmaatschap van het VNV te danken hadden. Sommige van die leraars moesten hiervoor na de bevrijding zwaar boeten. Ik denk in het bijzonder aan Marcel Duchateau, onze leraar geschiedenis uit de 5de en de 4de van het atheneum uit de jaren 1942-'43, die lang na de bevrijding ambtenaar werd bij de Senaat. Hij was al vroeg een fijnzinnige schrijver en maakte veel later kunstzinnige films voor de BRT, onder meer de verfilming van Bertus Aafjes' *Voetreis naar Rome*, waarvoor hij de Bert-Leysenprijs kreeg. Marcel Duchateau haalde mij aan, maar ik weet niet waarom. Misschien wist hij uit welk milieu ik kwam. Hij nodigde mij uit, weliswaar met andere jongens uit een totaal ander milieu, naar zijn villa te Sint-Martens-Latem. Wij, leerlingen, stelden die samenkomsten hoog op prijs, maar de gesprekken

gingen nooit over politiek. Marcel Duchateau werd na de bevrijding als leraar afgezet en bleef maanden, zo niet jaren, werkloos, waardoor zijn gezin in ellendige omstandigheden leefde.

Een andere leraar van wie ik vermoed dat hij sympathie voelde voor de Nieuwe-Ordebewegingen, hoewel hij daar nooit uiting aan gaf, was Geert Vandemeulebroeke, onze leraar Nederlands in de 5de en de 4de, dus ook in de jaren 1942-'43. Hij was een jonge enthousiaste leraar, en verwant met de familie van Stijn Streuvels over wie hij ons veel vertelde. Hij heeft ons enthousiasme ingeboezemd voor de poëzie, in het bijzonder voor de moderne poëzie van onder meer P.C. Boutens, voor wie ik een zeer grote bewondering had en van wie ik talrijke gedichten van buiten ken, en Hendrik Marsman.

Een uitgesproken Nieuwe-Orde-gezinde leraar, die dit onrechtstreeks maar dan zeer sterk liet blijken, was onze muziekleraar Wies Pée. Hem heb ik tegen het einde van de bezetting eens in een ss-uniform gezien, toen hij thuis door vader werd ontvangen. In de 6de en 5de van het atheneum leerde Pée ons allerlei marsliederen aan, waarvan de inhoud niet moeilijk te duiden viel. Uit zijn repertorium herinner ik mij onder meer het lied 'Het vendel moet marcheren, want Vlaanderen is in nood, Sint-Joris geef ons kleren, geef ons soldij en brood' en verder het lied 'Dwingt gij op onze schouders het zware geweer, wij zijn bereid'. Van het eerstgenoemde lied luidde het refrein: 'Rom, rom, rom, landsknechtstrom', maar wij parafraseerden dit allen tezamen in de klas spottend tot: 'Rom, rom, rom, Pée is krom, smijt hem op straat, 't en kan geen kwaad'. Pée werd telkens razend wanneer we op die manier uiting gaven aan onze tegenzin om dergelijke marsliederen, die wij op onze jeugdige leeftijd totaal onzinnig vonden, aan te leren.

We hadden ook leraars van wie men duidelijk wist dat zij een rol speelden in het verzet, omdat ze het niet onder stoelen of banken staken. Eén van de meest actieve leraars in dat

opzicht was meneer Schoofs, die Latijn gaf. Op een dag in 1943 of begin 1944 verscheen hij ineens niet meer op school en het gerucht ging dat hij ondergedoken was, hoewel dat niet officieel bevestigd werd. Na één van zijn lessen vonden wij eens op de lessenaar een grote bruine enveloppe met een eigenaardige vorm. Hij was die blijkbaar vergeten. Wij liepen met de enveloppe, die ongewoon zwaar was, meneer Schoofs achterna en toen we hem de enveloppe overhandigden, zei hij: ‘Oh, dat is buitengewoon, ik ben u zeer dankbaar want in deze enveloppe zit een revolver.’ Enkele dagen later verdween hij van het atheneum.

Een andere leerkracht die zijn opinies in de jaren 1942-'43 niet onder stoelen of banken stak was Baan Van Maele, onze leraar Duits, die later hoofdredacteur van *Het Laatste Nieuws* werd. In mijn studententijd in de jaren '47-'48 heb ik hem opnieuw ontmoet en nader leren kennen. Hij was toen vast secretaris van de Oud-ledenbond van het Liberaal Vlaams Studentenverbond. Op zekere dag vroeg hij in de klas luidop aan mijn vriend Walter Vande Veegaete, wiens broer bij het verzet was: ‘Vande Veegaete, hat dein Bruder noch Kugeln für mich?’ Ik hoor het hem vandaag nog vragen, zo'n indruk maakte het op mij dat deze man zo openlijk in de klas iets dergelijks durfde te zeggen. Het moet zijn dat hij zich bij ons vrij veilig heeft gevoeld. Inderdaad, er zaten in onze klas geen jongens die tot een Duitsgezinde of Nieuwe-Orde-jeugdbeweging behoorden.

Onze leraar Frans in de 5de en de 4de, Roger De Coninck, uitte zich minder in de klas, maar ik leerde hem tijdens die jaren 1942-'43 ook buiten de school kennen. Aangezien ik met deze leraar in de vijfde een eerder onvriendschappelijke relatie onderhield, had mijn moeder om dit te verhelpen het initiatief genomen Roger De Coninck bij ons thuis op de thee uit te nodigen. Op zichzelf verheugde een dergelijk initiatief mij niet, maar het geneerde mij des te meer omdat zij Roger De Coninck ontving in onze voorkamer, waar een grote foto van Hitler aan de muur hing en

waar bovendien op de schouw een gebeeldhouwde kop van de Führer stond. Roger De Coninck wees op deze uitingen van het engagement van mijn vader en zei: ‘Mevrouw, ik zie welke opinie uw man heeft en ik moet u zeggen dat ik ze helemaal niet deel.’ Mijn moeder maakte hem duidelijk dat ook zij de opinies van haar man niet deelde en dat ze het zeker verkeerd vond dat deze attributen van het nazidom zich in onze voorkamer bevonden. Dit heeft Roger De Coninck, het strekt hem tot eer, niet belet vriendschap met mij aan te knopen en mij op dezelfde voet als andere jongens uit de klas bij hem thuis uit te nodigen. Hij woonde toen nog bij zijn vader, die leraar aan de middelbare school was geweest, in een huis aan de Reep te Gent. Hij had ook twee broers die een zekere bekendheid hadden of hebben gekregen. Enerzijds Willy De Coninck, licentiaat in de aardrijkskunde, die een vrij streng studiemeester was aan het atheneum te Gent en van wie wij toen wisten dat hij als vrijwilliger in de Spaanse Burgeroorlog aan de zijde van de republikeinen tegen Franco had gevochten. Anderzijds Lucien De Coninck, met wie ik pas in mijn studententijd kennismakte, toen hij al professor in de dierkunde was aan de universiteit. Hij had in het verzet gezeten, maar toen ik hem na de bevrijding leerde kennen, was hij stichter en voorzitter van het Humanistisch Verbond en een overtuigd en zeer idealistisch communist. Ik heb in 1947 zelfs enkele voordrachten van hem bijgewoond in een toenmalig partijlokaal van de communisten op de Korenmarkt te Gent over de afstamming van de mens. Het idealisme en de inzet waarmee hij de weinig ontwikkelde arbeiders waaruit zijn gehoor bestond wist te boeien, is mij altijd bijgebleven.

Men mag dus zeggen dat het oorlogsgebeuren, de bezetting en de politieke aspecten ervan, in het dagelijks leven van onze school tot aan de bevrijding slechts een zeer ondergeschikte rol speelden. Het atheneum vormde een oase van rust en vrede, waar wij met genoeg studeerden en ons bovendien nog amuseerden ook. Na de bevrijding zou het school-

gebeuren veel meer beïnvloed worden door wat er in de buitenwereld omging.

Behalve de kameraadjes uit mijn klas op het atheneum, waarover ik al gesproken heb, had ik ook nog enkele vrienden die niet naar het atheneum gingen en met wie ik meestal door de kennissenkring van mijn ouders in aanraking was gekomen. In de eerste plaats vermeld ik de familie Edmond Van der Meulen, die net achter onze hoek in de Grauwpoort woonde. Vader Van der Meulen was een kleine, zeer scherpzinnige en erg intellectuele man, die het oorlogsgebeuren van zeer nabij volgde. Hij was in de Eerste Wereldoorlog een kennis van vader geweest. Nadien hadden ze mekaar uit het oog verloren, maar tijdens de eerste oorlogsjaren, ik weet niet precies hoe, werden de betrekkingen met de familie Van der Meulen zeer intens. Zoon Oswald Van der Meulen had mijn leeftijd en we gingen in die jaren veel met mekaar om, hoewel hij een zeer katholieke opvoeding genoot en in Gent op het Sint-Barbaracollege zat. Samen interesseerden we ons erg voor scheikunde en biologie. Omdat ik een oude microscoop had kunnen bemachtigen, hebben we zelfs op een bepaald ogenblik een klein laboratorium opgezet, met een schrift waarin we noteerden wat we onder de microscoop in druppels slootwater zagen. Wat bezetting en collaboratie betreft, moet ik over Oswald Van der Meulen zeggen dat hij zeker niet Duitsgezind of anglofiel was. Hij was Vlaamsgezind, zoals zijn vader, die dag aan dag de ontwikkeling van de oorlogsgebeurtenissen en van de collaboratie met een groot scepticisme en met een zeker pessimisme volgde. In dit opzicht voelde ik duidelijk een verschil tussen mijn thuis en het milieu waarin Oswald opgroeide en leefde.

In de jaren '42 of '43 kwam dit verschil tot uiting naar aanleiding van een incident dat goed afliep. Vader beschikte thuis over een kleine zender, een vrij primitief toestel waarvan ik de herkomst niet kende. De uitzendingen bleven maar hoorbaar over een korte afstand, enkele honderden meters ver, genoeg om de zender in het ene huis op te stellen en in

het andere huis te ontvangen. Oswald en ik hebben toen radio-uitzendingen gemaakt, die onder invloed van Oswald zeer ‘Diets’ geriecht waren. Deze werkwijze was niet alleen typisch voor de geestesgesteldheid van het milieu en de school waarin Oswald opgroeide, maar ook voor het tijdstip, de jaren 1942-'43, waarin zich een soort ‘Diets’ verzet tegen de Duitsers begon te ontwikkelen.

Wat we in de uitzendingen van ‘Radio Dietsland’, zoals we de zender noemden, precies verkondigden, kan ik me niet meer herinneren, maar ik weet wel dat we onze overigens vrij korte sessies steeds aanvingen en beëindigden met het Wilhelmus, waarvan ik een plaat bezat die we draaiden op mijn met de hand aangedreven grammofoon. De Duitsers moeten erachter zijn gekomen dat wij in de ether waren, want op een dag kwam vader heel kwaad thuis en ondervroeg mij over het gebruik dat ik van die kleine zendinstallatie had gemaakt. Toen is het toestel meteen uit huis verdwenen. Waarschijnlijk had vader van de Duitsers daarover opmerkingen gekregen, want eigen zendapparatuur was natuurlijk verboden.

Oswald Van der Meulen was verre familie of in ieder geval een goede vriend aan huis bij de familie Welvaert te Deurle. Op die manier geraakte ook ik bevriend met zoon Willy Welvaert, die gedurende enkele jaren in mijn jeugd een grote rol zou spelen. Hij was een tweetal jaren ouder dan ik, zeer verstandig, belezen, sportief en in veel opzichten voor mij een voorbeeld. Ook hij was echter in een totaal andere geest opgevoed. Hij liep school op het College van Melle, een zeer ‘chic’ college, waar een belangrijk deel van de katholieke, overwegend Franssprekende elite van het land werd gevormd. De familie Welvaert was nochtans zeer Vlaamsgezind en ook zeer welstellend, voor die tijd een eerder uitzonderlijke combinatie. Ze bewoonde een grote villa te midden van een uitgestrekt landgoed te Deurle. Vooral in de mooie zomermaanden en bij goed weer reed ik er per fiets naartoe, want de vakantiemogelijkheden in de oorlog bleven beperkt tot uitstapjes naar de onmiddellijke omgeving van de stad.

Zo bracht ik gedurende de jaren '42, '43, '44 en ook in de eerste jaren na de bevrijding, tot in mijn studententijd, zeer veel tijd in en om het huis van de familie Welvaert door. Ik voerde er met zoon Willy niet alleen lange gesprekken tijdens grote wandelingen die we in de bossen van Deurle en Latem maakten, ik speelde met hem ook tennis, we schaakten, we gingen in de Leie zwemmen of erop varen, enzovoort. Zijn woonst is in de duistere oorlogsjaren en ook in de moeilijke jaren na de bevrijding voor mij altijd een aangename toevlucht geweest. Tijdens de bezetting, vóór de bevrijding, spraken zoon Welvaert en ik weinig over de oorlogsgebeurtenissen, over bezetting, collaboratie, verzet en dergelijke meer. Willy was twee jaar ouder dan ik en veel rijper, hij heeft mij vooral ingewijd in de literatuur, hij gaf mij veel boeken ter lezing of wees ze mij aan. Hij bracht mij in contact met de muziek, die ik daarbuiten ook wel uit de praktijk kende, omdat ik van jongs af viool en piano had geleerd.

Ik kan niet zeggen dat Willy Welvaert uitgesproken Duitsgezind was, maar hij stelde zich zeker ook niet anti-Duits op. Precies zoals Oswald Van der Meulen en veel leeftijdgenoten uit de katholieke colleges nam hij naarmate de oorlog vorderde, in de jaren '43-'44 steeds meer afstand tegenover de collaboratie. Hij heeft me vaak voorgehouden dat mijn vader en anderen die diep in de collaboratie verzeild raakten, ongelijk hadden. Hij was, net als Oswald Van der Meulen trouwens, een groot bewonderaar van de dominicaan pater Callewaert, door wie hij zoals veel katholieke jongeren sterk beïnvloed werd, en zij het niet door het levende woord, dan zeker door zijn geschriften, want ook mij gaf hij die teksten ter lezing. Ik genoot van de geestelijke horizons die mij aldus geopend werden, maar hun impact bleef beperkt omdat ik een heel andere opvoeding had genoten. Willy Welvaert dweepte met rechtse Franse auteurs, zoals bijvoorbeeld Leon Bloy, hij sprak mij over Charles Maurras, over de 19de-eeuwse auteur Joseph De Maistre en over vele anderen.

Ik leerde fijne werken kennen, maar heb er, wellicht

doordat mijn opvoeding in tegengestelde richting verliep, geen inwerking van ondergaan. Thuis was er trouwens moeder die discreet een angstvallig oog hield op mijn geestelijke ontwikkeling. Zij zorgde ervoor dat ik niet in rechts-katholieke stromingen terecht kwam door de omgang met vrienden zoals Willy Welvaert en Oswald Van der Meulen. Toch moet ik erkennen dat mijn omgang juist met deze vrienden geestelijk verrijkend is geweest, zeker in die bezettingsjaren toen ik geestelijk begon te ontluiken. Later, toen mijn geest zich meer gevormd had, een tijd na de bevrijding dus, is dat veel minder het geval geweest, al zijn zij mijn beste vrienden gebleven.

De omgang met hen, de lange wandelingen in de bossen en vooral de uitstapjes naar buiten, naar Sint-Martens-Latem en Deurle, behoren tot de beste herinneringen uit mijn oorlogsjaren.

Hoofdstuk 7

Dieper in de collaboratie

DE OORLOGSJAREN WERDEN IN de loop van 1942-'43 steeds somberder, onder meer wat de bevoorrading betreft. Aangezien vader weinig thuis was en bovendien van de zwarte markt principieel niet wilde weten, moest moeder op eigen houtje voor de bevoorrading zorgen. Van kennissen, vooral boeren in de omgeving van de stad, zoals onze melkboer te Lochristi, bracht zij per fiets of met de tram een en ander mee. Ook ik werd er met de fiets op uit gestuurd. Ik moest vooral aardappelen aanbrengen, in kleine zakjes van 20 tot 25 kilogram, die ik ging halen te BaarleDrongen bij boer Vlerick, die een MEGA-cliënt van vader was geweest. Onderweg was ik bang om met deze aardappelen op mijn fiets door de politie of door de inspecteurs van de Landbouw- en Voedingscorporatie te worden gecontroleerd, hetgeen vaak gebeurde. Ik vreesde dat ze de aardappelen in beslag zouden nemen, maar dit is toch nooit gebeurd.

In 1942-'43 werd er ook enorm veel haring aangevoerd, een haringsoort die men 'levaart' noemde. Veel mensen, ook ons gezin, konden dankzij deze vis de moeilijke voedselomstandigheden trotseren. Deze haring was echter niet zomaar overal te koop: met de fiets moest ik de hele stad door, tot voorbij het Sint-Pietersstation, waar op de Kortrijksesteenweg in de Sint-Pieters-Aalstwijk een vishandelaar woonde die een kennis was van mijn ouders. Ik moest er in de rij aanschuiven en vervolgens met twee zware emmers haring aan mijn stuur de hele weg naar huis afleggen, over de gevaarlijke tramrails, waar je banden zo snel tussen geraakten en waar je gemakkelijk viel.

Met enig meel, dat moeder op eigen houtje van buiten de

stad had aangevoerd, bakte zij in de jaren '43 en nog in '44 meer en meer zelf brood en eenvoudige taarten, want er was weinig suiker of fruit om het gebak op te smukken. Moeder maakte bij voorkeur worteltaart die wij niet heel lekker vonden. Daarbij dronken we rozenbottelthee omdat we geen echte thee of koffie meer hadden. Ook met de verwarming thuis was het droevig gesteld: in slechts één kamer, de zogenaamde middenkamer of zitkamer, brandde een houtkacheltje, dat we stookten met hout en met kolenmodder, de zogenaamde 'schlamm', waardoor het zelfs hevig brandde.

De avonden waren vroeg verduisterd: ik bracht ze meestal door met huiswerk, vooral in het 5de en 4de jaar van het atheneum, toen ik vaak tot half tien 's avonds aan het werk bleef. Tijdens het weekend speelde ik 's winters veel muziek, viool en piano, en 's zomers trok ik er met de fiets op uit naar Latem en Deurle. Met een bootje dat vader had laten bouwen paddelde ik over de Leie van Gent naar Drogenen of maakte ik wandelingen langs de Leie tot Afsnee en Drogenen.

Deze kortstondige verpozingen, die de dagelijks kleine ontberingen en ongemakken van de oorlog even deden vergeten, werden in de loop van 1943 meer en meer onderbroken door de geallieerde bombardementen op Belgische steden. Door een van die bombardementen werd ook onze familie vreselijk getroffen: wij verloren drie dierbare verwanten. Mijn tante, 'Moeke' genoemd, jongste zuster van vader, gehuwd met Oscar Schamp, kwam om in het bombardement van Mortsel op 5 april 1943, evenals mijn twee nichtjes Nora en Frieda. Frieda, die ongeveer 4 jaar was, werd onder het puin van de villa in de Lindelei 44 dood teruggevonden in de armen van haar moeder. Nora, die toen 11 of 12 jaar moet zijn geweest, werd zoals zoveel schoolkinderen van Mortsel door de luchtverplaatsing gedood. Ook het vormingsstation van Merelbeke in de omgeving van Gent werd gebombardeerd.

Waarschijnlijk op initiatief van vader werd ik samen met jongeren uit diverse jeugdbewegingen naar Merelbeke

gestuurd om te helpen puinruimen. Er weerklonk meer en meer luchtalarm 's nachts, zodat we uren in de kelder doorbrachten, wachtend op het einde van het alarm. Hoewel de bombardementen soms kilometers ver van ons verwijderd waren, leken ze meestal vreesaanjagend dichtbij. Op een avond tijdens zo'n bombardement schuilde bij ons in de kelder de leider van de Vlaamse Algemene ss, Raf Van Hulse, die naar het Oostfront was vertrokken en op dat ogenblik weer in het land vertoefde. Hij bracht een bezoek aan vader die hem kende van vóór de oorlog toen Van Hulse onderwijzer was te Bentille bij Sint-Jan-in-Eremo, niet ver van Eeklo. Vader kende als handelsreiziger de streek door en door en had daar veel kennissen en vrienden. Voor de eerste maal zag ik een uniform van de Waffen-ss van dichtbij. Weldra zou ik de gelegenheid krijgen andere uniformen van de ss te leren kennen, maar dan zwarte.

Op een dag immers greep in ons huis een lang voorbereide ontvangst plaats, waar de kinderen angstvallig van weg werden gehouden. Toch ving ik een glimp op van Jef Vandewiele, de leider van de DeVlag, die met een aantal hoge Duitse en waarschijnlijk ook Vlaamse ss-officieren in onze zitkamer verdween, voor een vergadering die wel enkele uren geduurd heeft. Moeder was over dit hoge bezoek niet te spreken. Ik had de indruk dat ze het tegen haar zin moest ondergaan. Ze moest vooral de kinderen uit de buurt houden, want wij mochten de hoge heren niet komen storen in de gang of in de middenkamer en het salon terechtgekomen.

Welke rol hij daarin precies speelde is mij nooit helemaal duidelijk geweest. Ik wist wel, afgezien van de zaken die op zijn proces voor de krijgsraad in 1947 aan het licht kwamen, dat hij de rol van vertrouwensman vervulde, een soort v-man zoals dat genoemd werd, die rapporten over de morele toestand van de bevolking aan de Sicherheitsdienst (SD) moest doorspelen. Ik hoorde vader namelijk af en toe wel eens zeg-

gen dat hij het rapport over de voorbije week nog niet had gemaakt en daar in het weekend aan moest werken.

Verder verbleef hij veel in het gebouw van de DeVlag op de Koornlei te Gent. In een licentieverhandeling over de DeVlag die Frank Sebrechts in 1984 aan de Gentse universiteit maakte, vond ik in de bijlagen op een lijst van DeVlagleden met leidende functie de naam van vader terug, zonder verdere aanduidingen. Ook weet ik, van moeder dan, dat vader op een keer voor een nachtoefening werd opgeroepen. Hij moest blijkbaar zo haastig en onverwacht inrukken dat hij geen tijd had om zijn schoenen aan te trekken en op pantoffels het huis verliet. De nachtoefening bestond uit een mars van Gent naar Deinze en vader kwam tegen de morgen thuis met dikke blaren op zijn voeten. Wie deze marsen organiseerde, de DeVlag of de ss, weet ik niet. In ieder geval heb ik vader nooit een ss-uniform weten dragen.

Ik herinner mij wel dat kort voor de bevrijding, in augustus '44, in de kleerkast een zwart ss-uniform hing, dat kennelijk aan vader, toebehoorde. Na de bevrijding kwamen verzetslieden naar dit uniform zoeken, maar vader had het blijkbaar meegenomen. Tante Chrisje uit Lathum bij Arnhem vertelde mij dat vader toen hij tijdens de aftocht van de Duitsers in de septemberdagen van '44 op de vlucht was, haar een bezoek had gebracht en vader droeg tot haar ontzetting een ss-uniform.

Dit steeds diepere engagement van vader in de collaboratie leidde thuis tot zeer onaangename spanningen. Zo had vader wanneer hij 's middags of 's avonds thuiskwam om te eten en ons, de kinderen met moeder, in de keuken verenigd vond, de gewoonte om met gestrekte arm de Hitlergroet te brengen. Moeder kon dat 'Heil Hitler' niet uitstaan en maakte vader telkens weer attent op het weinig familiale van die begroeting. Maar hij kon het niet laten of handelde als een kleine plagerij. Of het ophangen van een groot portret van Hitler in onze voorkamer ook als plagerij gold, zou ik niet durven zeggen. Ook die beeltenis was moeder een doom in het oog.

In 1943 brak er thuis op kerstavond of iets voordien grote ruzie uit omdat vader het zover wou drijven een foto van Hitler in de kerstboom te hangen. Moeder heeft dat dan toch kunnen verhinderen. Alsof dit nog niet genoeg was, plaatste hij ook een gebeeldhouwde plaasteren kop van Hitler op de schouw in de voorkamer. Moeder zette het beeld iedere keer weer weg, ze verstopte het zelfs, wat tot grote ruzies aanleiding gaf en zo bleef het ding op de duur staan. Tot op een bepaalde dag er iets mee gebeurde waarin mijn moeder een ‘teken Gods’ zag. Vader en zijn vriend George Balliu die ook bij de DeVlag was, bezaten beiden een revolver. Bij het schoonmaken ervan begingen ze een onvoorzichtigheid: er ging een kogel af die raak trof en het beeld vernielde.

Dat vader tot grote ontzetting van moeder eind 1943 en begin 1944 voortdurend een revolver bij zich had, was kenschetsend voor de atmosfeer toen. Hij droeg het wapen uit angst voor een aanslag, vooral 's avonds als hij zijn auto, waarmee hij nog mocht rijden, in de garage van de DeVlag aan de Koornlei onderbracht en door de donkere straten naar huis moest komen. Er gebeurden toen veel aanslagen op collaborateurs en vader vreesde daar op een dag het slachtoffer van te worden. Als hij 's avonds de wagen ging binnenzetten of nog ergens heen moest, nam hij zelfs mijn zuster Letta mee aan de hand, in de verwachting dat men er dan voor zou terugschrikken een aanslag op hem te plegen. Dat was helemaal niet naar de zin van moeder en zus mocht niet meer met papa mee. Zus hield nochtans veel van papa en was geneigd vaak eerder naar hem dan naar moeder te luisteren.

Dat verklaart waarom op een zeker ogenblik niet ik maar mijn zuster Let op het punt stond lid te worden van de Hitlerjeugd. Het moet eind '43 of '44 zijn geweest. Toen moeder vernam dat vader dat voor mekaar gebracht had, was ze zeer boos. Het lidmaatschap van Letta bij de Hitlerjeugd, zo het al bestaan heeft, moet zeker van korte duur zijn geweest. Daar zorgde moeder wel voor. Vader was in die jaren blijkbaar een beetje zijn kop kwijt. Toch bleef hij vrienden die

zijn overtuiging niet deelden een goed hart toedragen, zoals onder meer blijkt uit het volgende verhaal.

Een zekere heer Hevesi, een jood van Hongaarse afkomst, was een goede vriend van vader en moeder. Nadat vader er lange tijd in geslaagd was hem uit de handen van de Duitsers te houden, werd hij begin 1943 uiteindelijk toch aangehouden en naar Duitsland gedeporteerd. Lange tijd hoorden we niets van hem, hoewel vader zijn inspanningen niet spaarde om over hem iets te weten te komen en zelfs om hem vrij te krijgen. Op een zeker ogenblik kwam vader thuis met de mededeling dat de Duitsers Hevesi wilden vrijlaten op voorwaarde dat hij er met zijn leven borg voor stond, dat Hevesi nooit had deelgenomen aan de communistische opstand van Bela Kun in Hongarije na de Eerste Wereldoorlog. Ik maakte over dit voorstel een grote scène mee: moeder verweet vader dat hij zijn eigen leven en de toekomst van zijn gezin op het spel zette voor het leven van zijn vriend. Kort nadien ontving vader een briefkaart van Hevesi uit een concentratiekamp in Noord-Duitsland. Hij schreef dat hij het goed maakte. Na de oorlog bleek dat hij gewerkt had op de proefbasis voor VI-raketten te Peenemünde, waar men voor dit gevaarlijke werk vooral joden inschakelde. Dat is ook het enige wat we van Hevesi ooit nog gehoord hebben, behalve dan na de bevrijding toen moeder van zijn vrouw vernam dat Hevesi in het concentratiekamp was omgekomen.

Zo zijn er ongetwijfeld nog voorvallen geweest, want veel mensen kwamen bij ons over de vloer om de hulp van vader bij de Duitsers in te roepen wanneer ze een of ander familielid uit gevangenschap probeerden los te krijgen en dergelijke meer. Sommige van de mensen die hij geholpen heeft kwamen na de bevrijding op zijn proces voor de krijgsraad hierover te zijnen gunste getuigen.

Hoofdstuk 8

De bevrijding

DE ATMOSFEER WERD TEGEN het einde van de bezetting steeds zwaarder. Zwaarder ook in huis tussen vader en moeder, als de afspiegeling van de ontwikkeling der gebeurtenissen in de buitenwereld. Na de doorbraak van de geallieerden in juli '44 uit het bruggenhoofd in Normandië, werd het voor ons thuis en uiteindelijk ook voor vader duidelijk dat aan de bezetting spoedig een einde zou komen en dat de Duitsers zouden vertrekken. Mijn ouders bespraken wat er moest gebeuren. Voor moeder stond één ding als een paal boven water, zij herhaalde het voortdurend en ik hoor het haar nog zeggen: nooit zou zij met haar kinderen vader op een vlucht naar Duitsland vergezellen. Haar besluit stond vast: wij bleven in Gent in ons huis, wat daarvan ook de consequenties mochten zijn.

Vader van zijn kant was bevreesd, niet alleen voor zijn eigen leven, indien hij zou blijven, maar ook voor het onze. In het bijzonder maakte hij zich ernstig zorgen over mij, want ik was ondertussen al bijna 15 jaar geworden. Als ik hoor wat er met jongens van mijn leeftijd in soortgelijke omstandigheden is gebeurd, ben ik moeder eeuwig dankbaar dat zij mij heeft kunnen thuishouden en dat vader mij niet heeft meegenomen op de vlucht naar Duitsland.

Moeder, mijn zusters, mijn vrienden en ik ondergingen de gebeurtenissen vrij gelaten. Wij zagen hoe het einde naderde, wij hadden er geen spijt van, maar wij voelden ons ook niet verheugd. We wisten dat we zeer moeilijke tijden tegemoet gingen. Maar het geloof van mijn moeder in God was voor ons tegelijk een geloof in de toekomst. Vader daarentegen deed - hij geloofde het misschien zelf - alsof zijn vertrek

en afwezigheid maar een tijdelijke zaak zouden zijn. Hij bleef maar zijn rotsvaste geloof in een Duitse overwinning verkondigen. Toen in de zomer van '44 de eerste geheime wapens werden gebruikt, zag hij daarin een voorteken van de uiteindelijke overwinning. Hij herhaalde voortdurend dat hij over korte tijd zou terugkeren, met de Duitse troepen. Nauwelijks enkele dagen vóór de bevrijding van Gent op 6 september 1944, is hij vertrokken.

Dagenlang had hij voordien in het gebouw van de DeVlag archieven vernietigd en thuis alle sporen van zijn collaboratie uitgewist. Moeder was hem daarbij vanzelfsprekend zeer behulpzaam, als het er bijvoorbeeld om ging de foto van Hitler uit de voorkamer te verwijderen. Op zichzelf was dit temidden van die vreselijke omstandigheden voor moeder al een hele opluchting. Zelf vroeg ik mij af hoe moeder nu verder aan inkomsten zou komen. Op mijn vraag daarover antwoordde zij dat vader haar een som geld had nagelaten, maar zeker niet genoeg om lang van te leven. Ik weet niet precies om welk bedrag het ging, een 10.000 frank denk ik, want ik herinner mij hoe ik met mijn geringe en onvoldoende kennis van de levensduurte uitrekende hoe lang men met 10.000 frank kon rondkomen. Moeder maakte mij al gauw duidelijk dat er iets anders te gebeuren stond, dat zij zelf een inkomen moest verwerven en daarin is ze na de bevrijding ook geslaagd.

Nu eerst het verhaal zelf van de laatste bezettingsdagen en de dagen van de bevrijding van Gent, zoals ik die beleefd heb. Door vader, vrienden en kennissen waren wij, moeder en de kinderen, ervan overtuigd geraakt dat ons huis groot gevaar liep. Het zou bij de bevrijding geplunderd of in brand gestoken worden. We moesten tijdens de laatste dagen van de bezetting dus zoveel mogelijk kostbare zaken uit ons huis weghalen.

Veel kostbaars bezaten wij niet, behalve een paar kleine antiquiteiten, antieke kandelaars of potten en pannen die

gemakkelijk verplaatst konden worden. Mijn bekommernis ging vooral uit naar de vele boeken van vader. Hoe konden we die in veiligheid brengen? Behalve aan de juffrouwen Pycke, uit de merceriezaak in de Oudburg, recht tegenover onze straat, waar moeder steeds op veel vriendschap en hulp had mogen rekenen, dachten we vanzelfsprekend aan vrienden en kennissen die niet aan de verkeerde kant hadden gestaan en wier huis bij de bevrijding veilig zou zijn. Wie zich daarvoor in de eerste plaats aanbood was mijn vriend wijlen Willy Deleeneer. Zijn vader was de hele oorlog lang zeer Engelsgezind geweest en had, zoals ik na de bevrijding uit zekere allusies kon opmaken, voor de Engelse *Intelligence Service* gewerkt. Ik bracht per fiets met dozen en valiezen hele boekenplanken vol naar Willy Deleeneer. Maar moeder en ik vonden het veiliger om niet alles bij één persoon onder te brengen. Ik wou dus ook absoluut dat een en ander bij mijn vriend Willy Welvaert te Deurle werd ondergebracht, hoewel na de bevrijding bleek dat de familie Welvaert ook niet helemaal met rust werd gelaten.

Vader bezat veel fonoplaten met klassieke muziek waar Willy en ik tijdens de laatste bezettingsmaanden heel vaak naar geluisterd hadden. Willy drong er dan ook op aan de grammofoonplaten bij hem thuis in veiligheid te brengen, samen met mijn mooie collectie postzegels. Maar een verhuis van zo'n grote hoeveelheid fonoplaten naar Deurle met de fiets, daaraan viel niet te denken. Toen hebben we er iets op gevonden. Inderdaad, in de garage van de Radiodistributie die aan de Ajuinlei op het water van de Leie uitgaf, lag de houten kano die vader in 1942 liet bouwen en waarmee ik in de zomer van de bezettingsjaren '43 en '44 zo vaak met mijn vrienden de Leie op en af had gevaren. Willy Welvaert kwam op het idee de platen in de boot te stapelen en zo naar Deurle te paddelen. Op zichzelf eigenlijk een gekke onderneming, die we samen niettemin hebben aangedurfd, twee dagen lang, want de boottocht naar Deurle en terug duurde een hele dag. Die klus klaarden we dus enkele dagen vóór de bevrijding van Gent.

Nu had vader mij vóór zijn vertrek erg bang gemaakt. Hij beweerde dat ze mij als een soort gijzelaar voor hem zouden aanhouden. Vandaar dat ik de bevrijdingsdagen zelf niet bij moeder thuis durfde doorbrengen. Na wat over en weer gepraat met haar - vader was al vertrokken - nam ik dan toch maar het besluit de eerste dagen van de bevrijding bij Willy Welvaert thuis te passeren. Ik had enkele dagen vóór die zesde september 1944 de laatste boot met grammofoonplaten naar Deurle geroeid en het bootje was daar blijven liggen. Maar ik had met het oog op mijn verblijf te Deurle tijdens de eigenlijke bevrijding nog een en ander nodig, onder meer toiletgerei en kleren. Dus besloot ik de avond na de laatste boottocht naar Deurle toch nog naar Gent terug te keren, waar zich bovendien mijn fiets bevond, aangezien ik met de boot naar Deurle was geroeid. Om in de stad te geraken moest ik de buurttram van Nevele naar Gent nemen in SintMartens-Lerne, niet ver te voet vanuit Deurle, over de Leiebrug. Ik zat nauwelijks op die tram of tussen Sint-Martens-Lerne en Baarle-Drongen klonken plots schoten. De tram hield halt en men riep ons toe dekking te zoeken in de gracht naast de weg. Neergedoken in die gracht lag er een jongen naast mij die ik vooraan in de twintig schatte. Hij vroeg mij in correct Nederlands, maar met het accent van iemand die gewoon was Frans te spreken, of ik in Gent voor hem een boodschap wilde doen, want hij vond het niet meer veilig zijn weg naar Gent voort te zetten. Hij verzocht mij een brief van zijnentwege af te geven ergens in de Belgradostraat. Hij noemde ook zijn naam die ik moest vermelden bij het overhandigen van de brief. Die naam heb ik onthouden, men zal zo dadelijk vernemen waarom. Hij luidde: Jean-Pierre Rotsaert. Na het alarm kon de tram zijn weg voortzetten en raakte ik veilig in Gent. Ik bracht de brief naar de Belgradostraat en pakte vervolgens thuis mijn spullen bij elkaar: wat verse kleren en toiletgerei.

Nog diezelfde avond ben ik op de fiets gesprongen en naar Deurle gereden om bij mijn vriend Willy Welvaert op de

Kriekenberg te gaan logeren. De dag daarop was het de laatste dag van de bezetting, althans te Deurle, het moet dus de 4de of de 5de september zijn geweest. Nieuwsgierig als we waren, gingen we buiten het domein van de Kriekenberg een kijkje nemen. We zagen vermoeide aftrekkende Duitse troepen, met boerenkarren, oude soldaten te voet naast hun fietsen met platte banden en dergelijke meer. Kortom, een leger op aftocht. Maar enkele uren later, toen we in de dorpskom van Deurle rondwandelden waar we nieuwsgierig rondkeken, weerklonken er plots schoten in de verte en zagen we ineens een Duitse patrouille tevoorschijn komen. Geen oude en vermoeide soldaten deze keer, maar vrij brutale ss-mannen die ons toesnauwden dat we moesten weggomen, van de straat af. Zij waren de laatste Duitsers die ik heb gezien.

Weldra knetterden in de bossen van Deurle de geweschoten en hoorden we vertellen dat de geallieerden, onder meer Poolse tanks, langs de Oudenaardse Steenweg en de Kortrijkse Steenweg naar Gent oprukten. Het duurde nog even vooraleer we geallieerde soldaten in Deurle zelf zagen, maar nog die dag of in ieder geval 's anderendaags arriveerden ze daar. De officieren namen hun intrek in enkele grote leegstaande villa's dichtbij het golfterrein. Ze brachten allerlei verkeerstekens aan op de bomen waarvan ik aanvankelijk weinig begreep, omdat ik tot dan toe op het atheneum nog geen Engelse les had gekregen. We volgden er als derde taal alleen een versterkt onderwijs in het Duits.

De bevrijding van Gent zelf heb ik dus niet meegemaakt. Wel was ik zeer ongerust over wat er met moeder, mijn zusters en ons huis intussen zou zijn gebeurd. Ik spoedde me de dag na de bevrijding van Gent, de 7de september 1944, per fiets naar huis, waar ik gelukkig iedereen in goede gezondheid aantrof. Ook het huis was nog heel en ongeschonden. Maar moeder maakte al gewag van geruchten die zij via de burens had opgevangen: in de buurt en vooral in sommige kringen in het Patershol werden plannen gesmeed om ons

huis toch te plunderen. En inderdaad, 's anderendaags, de 8ste september, stond er een groep mensen voor ons huis, onder wie wij een aantal onguere personages uit het Patershol herkenden. Enkele daarvan waren gewapend met een geweer, ze hadden een schipperspet op het hoofd en een band van het OF (het Onafhankelijkheidsfront) om hun arm. Ze beweerden dat mijn vader de avond voordien thuis was gekomen en dat ze hem wilden zoeken. Waarschijnlijk had mijn thuiskomst aanleiding tot die veronderstelling gegeven, want het doen en laten van iedereen werd duidelijk van dichtbij gadegeslagen. De gewapende mannen uit die kleine menigte kwamen naar voren en maakten zich op om ons huis te gaan onderzoeken, maar in die massa gingen ook stemmen op die riepen dat wij uit ons huis gegoooid moesten worden en dat ze het in brand gingen steken.

We vreesden het ergste en misschien zou dat ook gebeurd zijn ware het niet, toevallig of niet, dat in de straat Norbert Wellens kwam toegelopen, een elektricien uit de Oudburg en een cliënt van de MEGA. Wellens was waarschijnlijk geen al te goede vriend van vader, want wij wisten al tijdens de bezetting dat hij met de geallieerden sympathiseerde en men vertelde dat hij bij het verzet hoorde. In ieder geval, uit sympathie en respect voor mijn moeder kwam Wellens aangelopen en met zijn armen zwaaiend riep hij tot de menigte, die zich opmaakte om ons huis binnen te stormen: 'Niet doen, niet doen, mevrouw Verhulst heeft niets gedaan en de kinderen zijn onschuldig!' Die tussenkomst van Wellens, zo beseften we later steeds weer, heeft ons zeker voor het ergste behoed.

De twee of drie gewapende OF-mannen uit het Patershol waren vrij nors. Ze kwamen toch ons huis binnen en beweerden dat mijn vader was thuisgekomen en dat ze hem zouden vinden. We toonden hun beneden de kamers, ze zagen dat hij daar niet was en ze wilden naar boven. Eén van de OF-mannen duwde mij met de loop van zijn geweer in mijn rug de trap op. Ik vond het weinig gezellig en hij wou mij vlugger doen

gaan, maar toen trapte hij zelf een trede verkeerd, viel en gleed met zijn geweer van de trap. Ik was doodsbang dat het geweer in mijn richting zou afgaan. Ze doorzochten het huis van onder tot boven en toen ze niets vonden begonnen ze woest in de kleerkasten te rommelen op zoek naar het uniform van mijn vader. Er was echter geen uniform in huis, zoals ik al eerder verteld heb. Indien het er ooit eerder zou zijn geweest, dan had vader het zeker meegenomen. Toen zegden ze dat ook ik bij de jeugdbeweging, de Hitlerjeugd, geweest was en dat ze mijn uniform moesten hebben. Moeder ontkende hardnekkig die beschuldiging en ik trad haar bij: ik was nooit bij de Hitlerjeugd geweest en ik had zeker geen uniform gedragen. Ze geloofden ons niet. Ze bleven maar in de kasten zoeken en alles door mekaar smijten. Morrend en boos zijn ze daarna afgedropen, niet vóór ze in de gang even onder mekaar hadden overlegd of ze mij niet zouden meenemen. Wat die mannen toen precies bekokstoofd hebben, kon ik niet verstaan. Uiteindelijk zegden ze dat ik thuis mocht blijven, maar niet uit huis mocht verdwijnen.

Meteen, diezelfde dag of 's anderendaags, begon het Duitse artilleriebombardement op Gent, want de stad was maar bevrijd tot aan het Verbindingskanaal aan de noordgrens van de stad. Ten noorden hiervan bevonden zich Duitse troepen die met zware kanonnen de stad, ook woonwijken, bestookten. De beschieting was zo hevig en zo angstaanjagend, dat we verschillende nachten na mekaar uit bed sprongen en in de kelder gingen wachten tot het stiller werd. We hoorden de obussen fluiten en dan neerkomen, maar toch op een zekere afstand van ons huis. Toen mijn zussen en ik alleen met moeder in de kelder zaten, zonder vader, beseften we dat de oorlog voortduurde, dat we het ergste nog moesten meemaken en dat vader er niet meer was. Bovendien werden we opnieuw geplaagd door huiszoekingen die uitgevoerd werden, niet door politie of rijkswacht of door agenten van de staatsveiligheid, maar door mensen uit de weerstand die een armband droegen.

Zo kreeg ik persoonlijk meer bepaald die eerste dagen het bezoek van Jean Daskalides, vergezeld van iemand die ik plots herkende als Jean-Pierre Rotsaert, de man die mij de laatste dag van de bezetting te Deurle een brief had meegegeven, zoals ik eerder heb verteld. Hij schrok wat toen hij zag dat hij bij mij terechtgekomen was. Ze waren naar ons gestuurd of gekomen met de bedoeling documenten te zoeken. Toen ze niets belangrijks vonden moest ik mijn bibliotheek laten onderzoeken of ten minste datgene wat er van overbleef. Zoals gezegd hadden we een heel deel kostbare boeken van vader naar vrienden geëvacueerd.

Toen ze voor zoveel lege planken stonden, bleef er niet veel anders over dan de paar resterende boeken, vooral mijn jeugdboeken, te inspecteren. Daar stonden onder meer Duitse cultuurhistorische werken tussen, zonder propagandistische inslag evenwel, die vader mij via de ‘Deutsche Buchgemeinschaft’ gegeven had. Ze maakten hierover schampere opmerkingen. Toen zij de drie deeltjes *Uren bewondering voor grote kunstwerken* van Cyriel Verschaeve in handen kregen, zei de titel hun niets, maar wel de naam Verschaeve. Daaruit trokken ze tegenover mij de conclusie dat ik geïnfecteerd en verkeerd georiënteerd was. Ze namen mij dat blijkbaar persoonlijk kwalijk en wilden daarover met mij beginnen redetwisten, tot moeder zich ermee bemoeide en mij aanraade die discussie niet verder te zetten. Die heren zijn het dan ook zonder noemenswaardige gevolgen afgetrapt.

Nadien kregen we misschien nog één keer mannen van de weerstand of van de staatsveiligheid op bezoek om ons te ondervragen over vader. Ze beweerden dat we wisten waar hij in Duitsland verbleef. Toen bleek dat wij het niet wisten, zegden zij dat zij het wel wisten, dat men hem gezien had, dat hij in een ss-uniform rondliep en dergelijke meer. Maar we konden dergelijke berichten bevestigen noch ontkennen, want van vader kregen wij niet het minste nieuws.

Toen in december 1944 het Ardennenoffensief losbrak, zagen wij al de terugkeer waarvan vader vóór zijn vertrek

gesproken had. De angst voor het oorlogsgeweld dat vanuit het Oosten opnieuw naderde en de vrees voor alles wat ermee gepaard zou gaan, deden moeder en mezelf zeker niet naar de terugkeer van vader verlangen. We zagen het Duitse offensief in de Ardennen zeker niet hoopvol tegemoet. Integendeel, we voelden ons opgelucht toen we vernamen dat de vijand was teruggeslagen.

Hoofdstuk 9

Moeder staat er alleen voor

NOG STEEDS HOORDEN WE niets van vader en dit duurde tot de capitulatie van Duitsland in mei '45, toen grote aantallen Belgische burgers, ook Vlamingen, naar ons land terugkeerden. Daaronder bevonden zich bekenden van ons die als vrijwillig arbeider of als verplicht tewerkgestelde in Duitsland hadden verbleven. Op een dag in de loop van mei 1945 belde bij ons de broer aan van een onderwijzeres uit Ertvelde, Aurelie Willaert, een goede bekende van mijn ouders. Die man was bakker geweest in Duitsland en had in de buurt van Hannover of Hildesheim mijn vader ontmoet. Vader had hem enkele mondelinge berichten gedictieerd: hij stelde het goed en we hoefden ons over zijn lot niet ongerust te maken. Bovendien had hij die man ook een hoop Belgisch geld meegegeven, in bankbiljetten van duizend frank. De juiste som ken ik niet meer, maar het ging toch om enkele tienduizenden franken. In plaats van er blij mee te zijn, zat moeder er zeer mee verveeld. Intussen was immers in België de zogenaamde 'operatie-Gutt' doorgevoerd: alle oude bankbiljetten moesten ingeleverd worden en werden op een rekening geblokkeerd. De bankjes die de boodschapper vanwege vader uit Duitsland meebracht waren dus niets waard omdat moeder ze niet kon aangeven. Toch bestond de mogelijkheid om via enkele achterpoortjes die de operatie-Gutt toeliet, een klein deel van het geld toe te vertrouwen aan personen die het voor hun rekening wilden nemen. De brave juffrouwen Pycke uit de Oudburg hebben toen die rol gespeeld en nog andere mensen die ik me niet meer kan herinneren. Ze gaven dus enkele duizenden franken laattijdig aan, een tegoed dat

slechts geleidelijk werd vrijgemaakt. Het grootste deel van het geld dat vader mee naar België had teruggegeven was echter waardeloos.

Moeder bleef intussen niet bij de pakken zitten en ging op zoek naar inkomsten voor haar gezin. De familie van vader in Antwerpen had zich al enigszins om ons bekommerd en ons met kleren en dergelijke meer geholpen. Met de familie in Nederland was tot de Duitse capitulatie in '45 geen contact mogelijk. Moeder wilde daar trouwens ook nadien niet als bedelares naartoe trekken. Ze vreesde dat haar familie zou zeggen dat ze de miserie aan zichzelf te danken had vanwege haar huwelijk met een avontuurlijke Vlaming die bovendien nog in de collaboratie verzeild geraakte. Dus zocht ze door eigen werk aan inkomsten te komen.

Al vroeg, het moet in november of december '44 zijn geweest, toen de universiteit te Gent opnieuw haar deuren opende, nam mijn neef Herman Schamp uit Antwerpen bij ons in een van de talrijke kamers zijn intrek. Hij studeerde voor ingenieur en was onze eerste betalende kotstudent, de eerste van zovelen die gedurende een periode van bijna tien jaar, tot in 1954-'55, ons huis in het Drongenhof mee zouden komen bewonen. Omdat Herman Schamp een familielid was, vonden wij het minder erg om 's morgens, 's middags en 's avonds zijn permanente aanwezigheid aan tafel te aan-vaarden. Weldra woonden er echter ook totaal vreemde studenten bij ons in. Als gevolg daarvan moest ik mijn slaapkamer met Herman Schamp delen en verhuisden we naar de mansardekamer onder het dak. Door zijn zware ingenieursstudies moest hij zeer laat werken. Terwijl ik al poogde in te slapen, maakte hij op het zwarte bord aan de muur vaak nog lange berekeningen. Waarschijnlijk onderbrak ik hem af en toe op vervelende wijze en dat leidde wel eens tot enige spanning.

Onze tweede kotstudent was een meisje, een zekere Trees uit Poperinge die apotheker wilde worden. Weldra kwamen er nog anderen bij, zoals Pol Maex uit Willebroek die

geneeskunde studeerde en zijn zuster Laura die farmacie kwam doen. Zo waren er al vier studenten bij ons ingekwartierd. Ook mijn zusters moesten toen hun kamers afstaan. De slaapkamer en de studeerkamer op de eerste verdieping en een slaapkamer op de tweede verdieping waren opgeofferd, zodat op een bepaald ogenblik mijn zusters met moeder de ouderlijke slaapkamer deelden, terwijl ik met Herman Schamp op de mansarde huisde.

En er werden nog meer mensen in pension genomen. Naast Herman, Trees (die maar één jaar in Gent gestudeerd heeft), Laura en Pol kwam op verzoek van de bevriende familie Van der Meulen hun schoonzuster Aimée Jacobs haar intrek nemen. Zij was een ongetrouwde juffrouw van ongeveer veertig jaar en de tante van mijn vriend Oswald Van der Meulen. Tante Mé, zoals we ze gingen noemen, werkte als redacteur bij de Gentse socialistische krant *Vooruit*. Op zichzelf was dat wel interessant, omdat we daardoor in aanraking kwamen met een stukje van de socialistische wereld en van het socialistische milieu in Gent dat we totaal niet kenden en dat ook in principe zeer vijandig stond tegenover gewezen collaborateurs. Dat gold natuurlijk niet voor onze nieuwe kotgenote. Ze stelde moeder en haar kinderen zeker niet aansprakelijk voor wat vader had gedaan. Anderzijds vond zij bij ons een goed tehuis, terwijl zij voor ons een alibi vormde tegenover mogelijke lastige bemoeiingen van buiten uit. Bovendien kwam op die manier dagelijks de *Vooruit* in huis waarin ik de rubriek 'Boekuil' van Reimond Herreman zeer gaarne las. De politieke standpunten van deze krant bevielen me niet altijd, zeker hun opvattingen in verband met de Vlaamse zaak en de collaboratie. Ik vond dat de socialisten daar met veel te weinig begrip op reageerden, vooral omdat er aan socialistische zijde ook, zo niet collaborateurs, dan toch Duits-vriendelijke personen waren geweest, zoals onder anderen de dichter Daan Boens, de genoemde schepen Désiré Cnudde en Edward Anseele jr., die tot einde 1941 schepen van de stad bleef. Ook al voelde Tante Mé zich bij

ons misschien niet altijd even goed thuis, toch werd ze vlot in de huiskring opgenomen en heeft ze het er jaren goed gehad. Door de vele jonge mensen rondom zich bleef ze zelf ook jong. Ze heeft tot 1953 of 1954 bij ons gewoond.

Ondanks het feit dat op die manier vier of vijf kamers van ons huis ingenomen waren en er voor m'n twee zusters en mezelf niet veel overbleef, zouden er nog mensen bijkomen, maar dan in heel andere omstandigheden.

In mei-juni 1945 spoelde een tweede soort repressiegolf over het land, toen na de capitulatie van Duitsland bekend werd wat zich in de concentratiekampen had afgespeeld en toen de politieke en andere gevangenen, de opgeëisten, enzovoort uit Duitsland terugkeerden. Dit gaf aanleiding tot nieuwe opflakkingen van haat ten opzichte van gewezen collaborateurs of hun gezinsleden. Talrijke families van collaborateurs die zelf meestal opgesloten zaten, dus de vrouw met de kinderen, de grootouders enzovoort, moesten de wijk nemen uit hun woonplaats als die in kleine stadjes of dorpen lag. Zo ontving moeder via bekenden aanvragen om tijdelijk of soms voor een langere periode mensen op te nemen die uit hun woonplaats waren verbannen of zelfs gevlucht. Zo woonde gedurende enkele maanden bij ons een zekere heer Van Oost uit Melle, een zeer bescheiden en eenvoudig man. Hij had zeker niet veel op zijn kerfstok, hij was onderwijzer of beambte geweest en lid van het VNV. Hoewel men deze man eigenlijk nooit veroordeeld had en hij maar korte tijd vastzat, mocht hij niet terug naar zijn dorp. Hij kwam, zoals veel gewezen kleine collaborateurs, aan de kost als handelsreiziger. Op zeker ogenblik kregen we zelfs de hele familie Standaert uit Eeklo in huis: grootmoeder, grootvader en hun dochter (de man was opgesloten) met haar twee kleine kinderen. Vijf personen die een volledige zomer op één of anderhalve kamer hebben gewoond die vrijkwam omdat tijdens de vakantie de studenten niet in Gent verbleven.

Al deze studenten en toevallige of tijdelijke pensionairs

moesten ook bij ons eten. Moeder had de handen vol met koken, met het aanslepen van de bevoorrading en met boodschappen allerhande. Mijn zusters en ik werden hierbij natuurlijk fiks ingeschakeld. Verdermoesten de bedden worden opgemaakt, de kamers en de wasbakken gepoetst, enzomeer. Mijn zusters, die toen toch nog maar 13 en 11 jaar oud waren, leverden na hun schooltaak een flinke inspanning. Ook ik als jongen heb gepoogd mij in dit bedrijf nuttig te maken: ik dekte de tafel en ruimde ze af, ik deed de vaat en haalde kolen uit de kelder. Dan waren er nog mensen, studenten of anderen, die vroegen of ze 's middags tegen betaling het middagmaal mochten komen gebruiken.

Zo kwamen onder meer Frits Pittery, Herman Lampaert en de pauselijke drukker Beyaert uit Brugge, die door de repressie uit zijn stad werd verdreven, een tijdje bij ons eten. Deze laatste, een oudere man van zeventig, was een zeer gecultiveerd en ervaren man. Aan tafel in onze relatief kleine keuken onderhield hij het hele gezelschap, dat op zekere ogenblikken vaak uit twintig personen bestond, met sappige verhalen in het Brugs. De verhalen over zijn kennissen en vooral over zijn belevenissen met de bisschop van Brugge en met de kerkelijke milieus van die stad tijdens de repressie werden met zeer veel belangstelling en plezier beluisterd.

Een andere intellectueel van een zekere leeftijd die bij ons tegen betaling zijn intrek nam, was de musicoloog André Pols. Het betrof een meer riskante ondeeneming want Pols werd door het gerecht voor feiten op het gebied van de culturele collaboratie gezocht. Eigenlijk kwam hij dus bij ons onderduiken en leerden we hem eerst alleen met zijn schuilnaam kennen als Mr. Verschuren. Algauw wisten wij, kinderen, hoe de vork in de steel zat. Moeder wilde vooral niet dat tante Mé van de *Vooruit* te weten zou komen dat wij een politiek verstekeling onderdak verschafte. Toch had tante Mé de situatie heel snel door, maar ze was zo loyaal hierover te zwijgen, waarschijnlijk om ons gezin nieuwe moeilijkheden te besparen. Ook Pols wist met zijn verhalen, zijn brede

culturele bagage en zijn bewondering voor Wagner de oudere studenten in huis te boeien. Ik was een jongen van 15 of 16 jaar en mocht niet aan al deze gesprekken deelnemen. Ik werd nog niet rijp genoeg geacht om bijvoorbeeld de uiteenzettingen over Tristan en Isolde bij te wonen die Pols gaf op de studeerkamer waar hij overdag het meest verbleef en waar hij muziek beluisterde op onze oude, met de hand aangedreven grammofoon. Tot op een dag André Pols tijdens een wandeling in de stad werd herkend en aangehouden.

Hoofdstuk 10

Pijnlijke ervaringen op school

DE BEVRIJDING BEZORGDE MIJ op het Gentse atheneum, waar ik in de derde van de Grieks-Latijnse humaniora zat, weinig moeilijkheden. Ik stond niet als uitgesproken Duitsgezind geboekt, al kende men mijn familiale achtergrond. Ik was nooit lid geweest van een jeugdbeweging en ik had nooit een uniform of kentekens gedragen. Men liet mij dan ook na de bevrijding met rust, in tegenstelling tot een vijftiental andere leerlingen die de toegang tot het atheneum ontzegd werd, hetzij eenvoudig omdat ze kinderen waren van collaborateurs, hetzij omdat ze zich op school als leden van een jeugdbeweging hadden gemanifesteerd, zoals bijvoorbeeld de beide zonen van prof. De Vleeschouwer. Ik vond dat voor die jongens wel erg. Maar al vreesde ik een ogenblik dat het ook met mij zou gebeuren, gewoon omdat ik de zoon van mijn vader was, toch hebben ze mij niets gedaan. Niet alleen, denk ik, omdat ik mij gedurende de oorlog tamelijk neutraal had opgesteld en mij niet had ingelaten met politieke discussies. Wellicht ook omdat ik als vrienden in mijn klas zonen van vooraanstaanden had, zoals de zoon van gouverneur Mariën van de provincie Oost-Vlaanderen en verder een neef van de studiefprefect, die beiden aan de ‘goede’ kant hadden gestaan. Of het feit dat ik tot de beste leerlingen van mijn klas behoorde (86 tot 89% van de punten) een rol heeft gespeeld, kan ik niet beoordelen.

Het aantal wegens collaboratie ontslagen leraars in het jongensatheneum lag laag. Slechts enkele leerkrachten verdwenen eerder onopvallend uit ons gezichtsveld. Eén of twee uitzonderingen niet te na gesproken, onder wie de later bekend

geworden kunstkriticus Marcel Duchateau. Ik had hem tijdens de oorlog, toen hij nog te Sint-Martens-Latem woonde, regelmatig bezocht en ook na zijn ontslag onderhield ik wel enig persoonlijk contact met hem. Hij woonde op een klein appartement dicht bij het Baudelohof te Gent en tijdens de winter van '44-'45 verkeerde hij in ellendige omstandigheden want hij zat zonder inkomen. Zijn vrouw moest kassierster spelen in een grote Gentse bioscoop, wat haar eigenlijk helemaal niet beviel. Aan dit ongenoegen gaf ze vaak uiting, ook in mijn aanwezigheid, waaruit ik kon afleiden dat deze miserie in het gezin Duchateau grote spanningen veroorzaakte.

Een belangrijke verandering die de oorlog in het leven op school tijdens de winter van '44-'45 teweegbracht, was de overkomst van talrijke jongens uit Antwerpen die hun stad moesten verlaten vanwege de verschrikkelijke v1- en v2- bombardementen. Ze werden met veel vriendschap en nieuwsgierigheid begroet. Ik weet niet of ze zich zo goed thuis voelden temidden van de Gentenaars, want met hun Antwerpse tongval werd nogal eens de spot gedreven.

Hoewel ik op school geen last ondervond van mijn familiale omstandigheden en van vaders lotgevallen, kenden leraars en medeleerlingen toch de toestand bij ons thuis. Af en toe maakte iemand in de klas daar zelfs openlijk een allusie op. Ik moest eens in een reeks voordrachten door leerlingen een uiteenzetting geven over Franklin Roosevelt, de toenmalige president van de Verenigde Staten. Ze vormde waarschijnlijk één van mijn eerste contacten met de politiek. Uit de voorbereidende lectuur heb ik heel veel opgestoken over democratie en leerde ik inzien dat er nog andere dingen bestonden dan diegene waarover ik tijdens de oorlog thuis zoveel gehoord en gelezen had. Tijdens de voordracht die de leraar Frans, Schoups, mij met een zeker sadisme had toegespeeld en die ik bovendien in het Frans moest houden, hielden om mij van de wijs te brengen een tweetal franskiljons op de eerste bank, de enigen trouwens uit mijn klas, een uitgeknipte foto van Hitler voor m'n neus.

Met het Angelsaksische politieke gedachtegoed kwamen mijn klasgenoten en ik voor het eerst in aanraking door hervormingen die onze studieprefect Gaston Vande Veegaete wilde doorvoeren. Ze resulteerden in het ‘selfgovernment’: onder de leerlingen werden zogenaamde monitors aangeduid die het dagelijks leven van de klas moesten leiden, die afwezigheden noteerden, klaslokalen aanduiden en dergelijke meer. Voorts kregen wij een cursus burgerlijke opvoeding met een handboekje geschreven door de Brusselse historicus Verniers, waardoor wij eveneens met de democratische gedachte in contact kwamen.

De tijd na de Duitse capitulatie van begin mei 1945 was mede door de terugkeer van de politieke gevangenen en weggevoerden een kwaad moment voor de families van collaborateurs in het algemeen. Een tweede repressiegolf trof hen, maar ook deze ging aan ons grotendeels voorbij. Persoonlijk heb ik er geen last van gehad. Ik stapte zelfs mee op in de triomfstoet die alle Gentse scholen in mei 1945 organiseerden om het einde van de oorlog te vieren, al had mijn moeder eigenlijk grote bezwaren tegen het feit dat ik in aan zo'n manifestatie in onze stad meedeed, niet vanuit een politieke overtuiging, maar vanuit haar diepgeworteld antimilitarisme, waardoor zij de viering van een militaire overwinning verafschuwde. Ik betwijfel of mijn twee jaar jongere zus Aletta, die toen op het meisjesatheneum zat, in diezelfde stoet is opgestapt. Zij kreeg immers wel last op school, al kon zij daar zelf niet aan doen. Zo had moeder haar thuis gehouden toen ze moest deelnemen aan de begrafenis van de vader van een klasgenootje, onze latere goede bekende Lies Huylebroeck. Haar vader was in Duitse gevangenschap geëxecuteerd en zijn stoffelijke resten werden uit Duitsland overgebracht en hier ter aarde besteld. Voor deze afwezigheid moest m'n zus zich verantwoorden op de directie Onderwijs van het Gentse stadsbestuur. Daar kreeg ze haar instructies: ze moest zich zo onopvallend mogelijk gedragen, met alles meedoen en

zich, zoals dat heette, 'koest houden'. Voor hetzelfde feit moest moeder zich enkele dagen later zelf gaan verantwoorden bij de schepen van Onderwijs, terwijl ze tussendoor ook al bij de prefect van het meisjesatheneum was ontboden, die haar mededeelde dat het doen en laten van haar dochtertje op school nauwkeurig zou worden gevolgd.

Op het jongensatheneum werden rond dezelfde tijd, als reactie op de omstandigheden van de maand mei '45, opnieuw enkele leerlingen uitgesloten. In bepaalde kassen van de moderne humaniora liep de situatie daarenboven uit de hand: de leerlingen gingen zelf tot dergelijke uitsluitingen over of verzetten zich tegen de aanwezigheid in hun klas van bepaalde leerlingen uit collaboratiegezinnen. Ik meen me te herinneren dat onze prefect moest tussenkomen om dergelijke excessen te vermijden.

Zoals gezegd was de atmosfeer in de maanden mei en juni 1945 voor families van gewezen collaborateurs helemaal niet gezellig. Er volgden opnieuw plunderingen en vernielingen, en hakenkruisen verschenen op de gevels. Zo moest de met ons bevriende familie Van der Meulen haar huis tijdelijk verlaten. Ook deze mensen kregen een hakenkruis op hun woning geschilderd. Terwijl moeder het erg moeilijk had om de eindjes aan mekaar te knopen, werd zij voortdurend lastig gevallen door de diensten van het sekwester, al waren sommige ambtenaren bijzonder vriendelijk en voelden zij medelijden met ons gezin. Een functionaris van het sekwester hielp moeder zelfs om het beslag op twee auto's op te heffen die vader had achtergelaten en die al een paar jaar in een garage geïmmobiliseerd stonden. Moeder kreeg ook assistentie bij de verkoop ervan. Met de opbrengst, die niet zo gering was omdat tweedehandse auto's toen zeer gegeerd waren, kon zij een deel van de schuld aflossen die het sekwester onmiddellijk opeiste. Hoewel vader nog niet opnieuw in België verbleef en zijn proces pas in 1947 plaatsvond, was het sekwester er als de kippen bij om de overigens niet zo grote som die vader tijdens de oorlog als gewezen activist uit het Bormsfonds ontving, terug te eisen.

Moeder was dan ook blij dat haar kinderen hier en daar met vakantie konden gaan. Mijn twee zusters en ik werden achtereenvolgens uitgenodigd bij mevrouw Hollanders in Wenduine, waar we ieder veertien dagen doorbrachten en op krachten kwamen; Ook bij de Antwerpse familie genoot ik tijdens de zomer van 1945 van prettige dagen die mij losrukten uit de soms moeilijke materiële omstandigheden thuis. Onmiddellijk na de Duitse capitulatie in mei 1945 bestond er nog geen mogelijkheid om naar Nederland te reizen, laat staan om daar al bij moeders familie op vakantie te gaan of steun te vinden. Begin juni 1945 kreeg moeder dankzij een brief van haar zuster opnieuw contact met haar familie in het oosten van Nederland. Weldra ook met andere bekenden, zoals met dominee Wartena, met de schrijfster Wilma en met dominee Boschma. Het duurde nog tot de paasvakantie van april 1946, bijna een jaar dus, vooraleer wij een bezoek aan de familie in Nederland konden brengen en daar steun, ontspanning en goed voedsel vonden. Intussen kregen wij van vrienden en weldoeners, in het bijzonder van de Antwerpse familie van vader, ruime ondersteuning in die moeilijke maanden van 1945 toen door de zomervakantie van onze kotstudenten moeders inkomen bijna tot nul herleid werd.

Gelukkig keerden in september-oktober de Studenten terug en kwamen er nieuwe. Hun aanwezigheid bracht voor moeder, die gedurende die zomer al zoveel materiële moeilijkheden had gekend, weer grote vermoeienissen mee. In november-december 1945 - ze was toen al 52 jaar - maakte ze een zware inzinking door, niet zozeer moreel, maar fysiek. Bovendien worstelde ze nog altijd met grote financiële problemen. Ze moest toen zelfs een gouden ketting verkopen, één van de weinige kostbaarheden die ze bezat. Eind 1945 zocht ze ook wat geld te verdienen met de verkoop van geweven dassen die Edmond De Cneudt uit Baarn in zijn bekende handweverij produceerde. Begin '46 ging de financiële toestand er dan iets op vooruit, omdat een gedeelte van het geblokkeerde geld van de zogenaamde 'Gutt-operatie' vrijkwam.

Hoofdstuk 11

Gelukkige jaren ondanks vaders gevangenschap

OP 23 JANUARI 1946 ONTVINGEN we een brief van onze huisbaas, meester De Potter, een vooraanstaand Gents en overwegend Franstalig advocaat, die ons meedeelde dat vader in Duitsland gevangengenomen was. Men had hem naar België overgebracht en in de gevangenis van Sint-Gillis te Brussel opgesloten. Vader wist helemaal niets over onze toestand en nam zijn toevlucht tot advocaat De Potter, die hij als onze huisbaas kende, om contact met ons te krijgen. Enkele dagen later, op 2 februari 1946, konden we vader dan ons eerste bezoek brengen in de tot gevangenis omgevormde verlaten fabriek aan de Wollestraat te Gent, waarnaar hij was overgebracht. Het werd mijn eerste bezoek aan een weliswaar niet-klassieke gevangenis.

Ik herinner me nog zeer levendig hoe ellendig ik deze ontmoeting in een zeker opzicht vond. Na een afwezigheid van ongeveer anderhalf jaar troffen wij een sterk vermagerde vader aan in een donker bezoekhokje met glas ertussen, zodat we mekaar zeer moeilijk konden verstaan. Bovendien praatten ook andere bezoekers naast ons zeer luid en liepen de bewakers voortdurend heen en weer. Het bezoek duurde al bij al niet lang en men kon mekaar heel weinig zeggen. Vader klaagde over een tekort aan eten. Moeder probeerde via de dominee en vooral via de hulpdomee vader een en ander in het gevang te laten bezorgen, en dat lukte ook wel. Een moeilijkheid was echter dat hij voortdurend van de ene gevangenis of interneringsplaats naar de andere werd overgebracht. Dan zat hij in de Wollestraat te Gent, dan verhuisde men hem naar de Nieuwe Wandeling. Dan weer verbleef hij in het 'kamp van Lokeren'. Hem daar gaan bezoeken vorm-

de een supplementaire moeilijkheid, gezien de transportmogelijkheden en de verplaatsingskosten. Vaak ook gingen wij, zoals eens te Lokeren, tevergeefs op bezoek: men had vader alweer in een ander huis van bewaring opgesloten zonder dat wij het wisten: Uiteindelijk zat hij lange tijd vast te Sint-Gillis in Brussel.

Om hem daar te bezoeken konden wij gelukkig gebruikmaken van het vriendelijke aanbod van een kennis, Richard Balliu, die geregeld met zijn wagen naar Brussel reed, ook om de veertien dagen op zaterdag, onze toegekende bezoekdag. Hij zette ons in het centrum van Brussel af, waar we de tram naar de gevangenis van Sint-Gillis namen. We vonden onze 'chauffeur' rond het middaguur in het centrum van Brussel terug en hij voerde ons weer naar Gent. Maar die vermoeiende bezoekjes brachten uiteindelijk toch onkosten en de nodige zorgen met zich mee. Moeder verheugde zich niettemin over het feit dat ze haar man in zekere zin terug had.

Voor ons, kinderen, bleek het een eigenaardige ervaring. Eigenlijk hadden wij nu, zij het op afstand en met grote tussenpozen, met vader meer contact dan ooit voordien en tijdens de bezetting. Ook de ideologische barrière uit de bezettingstijd was tussen ons verdwenen. Wij waren intussen ouder en door de gebeurtenissen vooral wijzer geworden. Vader was, in zijn situatie, als het ware onderdanig en afhankelijk geworden, hij voelde zich enigszins schuldig en daardoor gedroeg hij zich vriendelijker. Die houding bevorderde het contact, vooral per brief, of wanneer ik hem wel eens alleen mocht gaan bezoeken. We probeerden vader tijdens onze bezoeken zoveel mogelijk op te beuren: over politiek, over het verleden en over de miserie thuis werd niet gesproken. Toch betekenden die moeilijke omstandigheden zeker voor mij een spoorslag. Enerzijds voelde ik mij in de maatschappij gehinderd door het lot van mijn vader die politiek gevangene was en als ex-collaborateur gebrandmerkt werd. Anderzijds spoorde zijn situatie mij aan om de buitenwereld

te bewijzen dat vader mij niet had kunnen beïnvloeden en dat ik er andere ideeën op nahield. Niet alleen voor mezelf, maar vooral om moeder te steunen en om in een zekere zin ook vader morele bijstand te verlenen, deed ik erg mijn best op het atheneum en verbeterden mijn resultaten zienderogen.

Eind '45 zat ik in de poësis (2de) en haalde ik doorgaans schitterende cijfers, met een gemiddelde van 90%. Ondanks de moeilijke omstandigheden was ik op het atheneum ook één van de haantjes-de-voorste geworden. Omwille van de goede pen die ik bleek te bezitten, werd mij tot grote vreugde van moeder en van mezelf gevraagd om tot redactie van *Iris* toe te treden, het schoolblad dat toen net werd opgericht en waarin ik de eerste hoofdartikels mocht schrijven. Ik zag hierin een middel om mij te bevestigen en het bewijs dat ik op school, ondanks mijn afkomst en mijn achtergrond, toch erkenning had gevonden. Leerlingen en leraars die mij omringden, bewezen aldus dat ze het kind niet verantwoordelijk stelden voor de daden van de vader - een houding die ik ook in de daaropvolgende jaren mocht ondervinden en die ik ten zeerste waardeerde. Mijn artikels waren zeer filosofisch gericht en erg moraliserend en mijn leeftijd- en klasgenoten vonden ze wat zwaar op de hand. Ze getuigden van niet altijd verteerde filosofische lectuur. De filosofie die ik aanhing was zeer idealistisch, bijna platonisch. Ik schreef over schoonheid en wijsheid, tegen bepaalde vervalverschijnselen die zich in de cultuur openbaarden, onder meer door de amerikanisering die vooral in de lichte muziek sterk doordrong. Mijn bijdragen waren gewoonlijk ook zeer lang en ze maakten het schoolblad niet altijd zeer leesbaar. Voor mij persoonlijk echter vormden ze een goede schrijfoefening. Ook de voorbereiding ervan, via allerlei hoofdzakelijk filosofisch gerichte lectuur, betekende een zeer goede leerschool voor later. Dat ik in de eerste jaren van mijn studententijd ook het blad *Neohumanisme* van de liberale studenten grotendeels volschreef en daartoe in staat was, dank ik toch ten dele aan mijn bedrijvigheid als redacteur van het schoolblad *Iris*.

In de redactie van het blad had ik prettige contacten, niet alleen met enkele klasgenoten, ook met jongens van het hogere jaar van de retorica, onder wie Herman Mussche, mijn latere collega op de universiteit en zoon van de bekende letterkundige Achilles Mussche. Mussche kwam van een totaal andere geestelijke horizon dan ik, aangezien zijn vader een vooraanstaand figuur was in de Vlaamse socialistische beweging en een rol had gespeeld in het verzet. Ook zijn zoon Herman had zich door het ronddragen van sluikblaadjes niet onbetuigd gelaten, wat hem na de bevrijding een erkenning als weerstander opleverde, al was hij met zijn 15-16 jaar maar één jaar ouder dan ik.

Precies zoals ik enkele jaren voordien, tijdens de bezetting, het contact met vrienden van katholieken huize op prijs had gesteld en het nog stelde, kwam ik nu in de redactiekring van *Iris* vooral in aanraking met jongens van vrijzinnigen huize. Zij hadden dan toch met mij gemeen dat ze niet katholiek waren opgevoed. Een aantal onder hen volgde zelfs de lessen protestantse godsdienst op het atheneum, bij dominee Pichal, in wiens huis op de Coupure te Gent wij mekaar ook buiten het atheneum terugvonden, vooral dan op het kerstfeestje. Voorts had ik met Herman Mussche artistieke contacten: hij speelde piano en ik viool en in die période musiceerden wij een tijdlang samen bij hem thuis. Overigens heeft vader Mussche ook veel gedaan aan mijn uitspraak van het Nederlands, want hij vond dat mijn taal, ondanks mijn opvoeding door een Nederlandse moeder, doorspekt was met gallicismen, met Gentse intonatie, enzovoort. De medewerking aan *Iris*, onder het bezielende advies van onze vroegere leraar Nederlands, de toen nog jonge Geert Vandemeulebroecke uit het dorp Tiegem bij Kortrijk, het dorp van Stijn Streuvels, waarover hij zoveel wist te vertellen, was ook nog in andere opzichten voor mij zeer leerrijk.

Het blad leverde een spreekbuis om onze ideeën over opvoeding, schoolorganisatie, lesgeven door leraars en dergelijke meer kenbaar te maken. Meer dan eens heb ik het

blad gebruikt of misbruikt om op een vrij scherpe manier bepaalde leerkrachten aan te vallen. Ik leverde fundamentele kritiek op hun houding in het onderwijs of op hun pedagogisch optreden. Men maakte kennis met een scherpe kant in mijn karakter die ik vandaag nog vaak moet onderdrukken en die ook in mijn studententijd en in de jaren nadien herhaaldelijk bij mijn optreden in de buitenwereld tot uiting kwam. Afgezien van het prettige en vererende gevoel om mij als redacteur van *Iris* opgenomen en erkend te weten in een wereld die mensen van mijn afkomst eerder aan de kant liet staan, was *Iris* voor mij de beste leerschool gedurende die laatste twee jaar van mijn humaniora.

Een andere belangrijke leerschool tijdens die laatste twee atheneumjaren leverde het contact met onze leraar Grieks-Latijn. Meneer Harteel was na een schorsing bij de bevrijding opnieuw in het lerarenkorps opgenomen. Deze schorsing was hem onrechtvaardig opgelegd vanwege vermeende collaboratie, zo vertelde hij ons eerst buiten maar later ook in de klas. Op die manier werden wij allen in de klas met het repressieprobleem geconfronteerd. Harteel was zeker geen objectief lesgever, maar hij kon ons bezielen. Als wij iets van de klassieke oudheid hebben meegedragen, ook van haar minder klassieke aspecten zoals onder andere de cultus van Dionysos en de homoseksualiteit in het werk van Plato, dan danken wij zulks aan de lessen van Harteel. Sommige jongens uit mijn klas en ook ikzelf hebben na het atheneum nog prettige contacten met hem onderhouden. We gingen bij Harteel thuis vaak andere dialogen van Plato lezen dan degene die we op school hadden moeten vertalen, we verdiepten ons samen in de godsdienstgeschiedenis, enzovoort.

Ook met Roger Thibau, mijn latere collega aan de universiteit, die op dat ogenblik studiemeester was aan het atheneum, hadden wij buiten de school boeiende gesprekken. Thibau kon ondanks zijn grote eruditie de status van studiemeester niet kwijtgeraken, omdat ook op hem vanwege een studieverblijf in Duitsland onder de bezetting een repressie-

vlek kleefde. Deze interessante conversaties werden vooral geanimeerd door mijn klasgenoot, later ook kotgenoot, collega aan de universiteit en erector, Leon De Meyer.

Tijdens de laatste maanden van mijn retorica tijdens de lente en zomer van 1947 werd het proces van mijn vader voorbereid en gevoerd. Dit was in het bijzonder voor moeder, maar ook voor mijn zusters en voor mezelf, een zeer pijnlijke beproeving. Over de voorbereiding van het proces vernamen we zeer weinig, omdat de diensten van het Krijgsauditoraat ons geheel buiten deze zaak liepen, Vader vertelde ons echter een en ander tijdens de bezoeken die wij hem brachten, afwisselend in de gevangenis te Sint-Gillis en in de Nieuwe Wandeling te Gent, waar hij zeer dikwijls voor ondervragingen naartoe werd gebracht. De behandeling van zijn proces was in handen van het Krijgsauditoraat te Gent, meer bepaald van krijgsauditeur Beyer, over wie hij ons vaak vertelde. Beyer was volgens vader een oud-Dinaso die in een zekere zin, aldus de interpretatie van vader, wraak wilde nemen op diegenen die vóór en in het begin van de Tweede Wereldoorlog min of meer Beyers geestesgenoten waren geweest, maar die in tegenstelling tot Beyer zelf de slechte weg hadden gekozen. Bovendien zocht Beyer, aldus vader, van het proces een soort prestigezaak te maken. Dat verklaart waarom de rechtszaak van mijn vader niet louter het proces van één individu is geweest, maar van een zogenaamde bende, die krijgsauditeur Beyer meende te kunnen ontmaskeren door er een aantal figuren bij te betrekken met wie vader soms zeer weinig te maken had gekregen. De meest bekende hieronder was Albert Servaes, de kunstschilder. Vandaar ook dat dit proces, toen het begin juli 1947 eindelijk in het openbaar te Gent begon, door de kranten uitvoerig behandeld werd, wat het voor ons nog pijnlijker maakte.

Het proces zelf hebben we mede daarom niet bijgewoond. De dagen voordien had moeder wel veel contact met vaders advocaat, meester De Potter, stafhouder van de balie te Gent en notoir franskiljon, een man die onder zijn strenge uiterlijk

een warm hart verborg en die verdraagzaam en breed van begrip was. Moeder had in de maanden die aan het proces voorafgingen vaak met meester De Potter gesproken en ze slaagde erin hem te doen aanvoelen uit welke motieven en om welke redenen vader gecollaboreerd had. Ze overtuigde de advocaat van het feit dat vader noch door winstbejag, noch door enig ander onwaardig motief gedreven werd. Dankzij meester De Potter, die aldus goed werd voorgelicht over de persoonlijkheid van zijn cliënt en die voor de krijgsraad een groot prestige genoot en zeer welsprekend was, werd mijn vader uiteindelijk niet tot de geëiste doodstraf, maar tot levenslange hechtenis veroordeeld.

De strafvordering en de uitspraak op 10 en 11 juli 1947 vielen niet alleen samen met de verjaardag van vader en met de traditionele Vlaams-nationale feestdag van 11 juli, maar ook met het einde van mijn studies aan het atheneum en met de prijsuitreiking in de Koninklijke Opera vlakbij het gerechtshof. Ik verliet als eerste van mijn retorica met bijna 90% van de punten het atheneum. Die uitslag bood moeder een enorme troost, samen met het feit dat vader niet de zwaarste straf gekregen had. Het proces en de zware uitspraak hebben voor ons verder geen nare gevolgen gehad, tenzij dat de veroordeling gepaard ging met een zware boete. Inmiddels was op vraag van moeder tussen haar en vader, via een notaris en via de bemiddeling van meester De Potter, een scheiding van tafel en bed uitgesproken. Daardoor liepen onze meubelen niet langer het gevaar door het sekwestering in beslag te worden genomen, zo niet zou de verdere verhuring van kamers, waarvan wij moesten leven, onmogelijk zijn geweest.

Hoofdstuk 12

Naar de universiteit

TOEN IK IN OKTOBER 1947 MIJN studies als eerstejaarsstudent in de rechten begon aan de Gentse Rijksuniversiteit, was van de sombere atmosfeer rond vaders proces weinig overgebleven. Een nieuwe levensvreugde had zich van mij meester gemaakt. Na een maturiteitsexamen kreeg ik van de Universitaire Stichting te Brussel een studiebeurs. Die heb ik weliswaar later, toen ik een eigen inkomen had, volledig terugbetaald, maar op dat ogenblik vormde ze voor moeder een belangrijke hulp. Voorts kon ik in die eerste jaren wat bijverdienen door rekenwerk op een rekenmachine voor mijn latere oudere collega professor Willy De Coster. Voor zijn doctoraatsthesis in de psychologie had hij allerlei berekeningen nodig over de correlatie tussen de aanleg voor wiskunde en literatuur.

Verder kwam, zoals gezegd, mijn vriend en studiemakker Leon De Meyer bij ons inwonen. Hij was zo vriendelijk en bereidwillig met mij de kamer te delen. Beter gezegd: ik mocht met hem de kamer delen en dat heb ik vier jaar lang gedaan. Rond dezelfde tijd kregen we ook het gezelschap van de zeer begaafde Lieven Rens. Hij was wat ouder dan ik en had door de oorlog en de repressieomstandigheden helaas niet kunnen of mogen studeren. Bovendien hadden we op een zeker ogenblik niet alleen Lieven in huis, maar ook zijn zuster en zijn vader. Deze laatste was tijdens de oorlog in Duitsland leraar geweest aan een nationaal-socialistische kaderschool.

De overgang naar de universiteit betekende, zoals voor vele anderen, een belangrijk keerpunt in mijn leven. Er ging voor mij een wereld open die veel wijder was dan die van het

atheneum. Ik leerde zeer verschillende mensen kennen en kwam veel meer in aanraking met de grote maatschappelijke en politieke problemen van dat ogenblik. Ook thuis was de verandering belangrijk: ik werd opgenomen in de kring van universiteitsstudenten die al bij ons woonden of kwamen, voor wie ik tot dan toe, omdat ik nog naar het atheneum ging, slechts een knaap was die dikwijls buiten de conversaties gehouden werd. Dat zou voortaan niet meer het geval zijn: ik was flink van plan, zo ik dat al niet eerder had geprobeerd, om in deze wereld mijn mannetje te staan. De verandering en de verwijding van mijn kring en horizont hielpen me vlugger heen over de droeve ervaringen tijdens vaders proces in de maand juli. Al waren die dan, zoals gezegd, getemperd door mijn goede resultaten op het eindexamen van het atheneum.

Tijdens mijn laatste twee atheneumjaren had ik mij al afgevraagd welke studierichting ik zou kiezen mocht ik naar de universiteit gaan. Enige invloed ging daarbij uit van de omgang met Willy Welvaert en Oswald Van der Meulen, die ouder waren dan ik en al aan de universiteit studeerden. Willy Welvaert was echter een vrij labiele jongeman. Toen ik nog in de poësis zat, had hij mij eerst aangeraden om voor landbouwingenieur te studeren en daarbij Spaans te leren. Zo zouden wij samen, stelde hij voor, naar Zuid-Amerika kunnen uitwijken om daar een grote carrière op te bouwen. Een ogenblik heb ik eraan gedacht dat te doen. Ik wilde proberen via een examen voor de Centrale Jury de retorica over te slaan om mij aldus op de universiteit bij Willy Welvaert te voegen. Ik begon Spaans te leren met de Assimilmethode, maar in de loop van de maanden tussen de poësis en de retorica heb ik mede tot opluchting van moeder dat plan opgegeven.

Toen ik dan het atheneum verliet wist ik eigenlijk niet welke richting ik moest kiezen. Zeker was dat ik geen natuurwetenschappen of geneeskunde zou gaan studeren. Ondanks mijn goede cijfers was mijn wiskundige aanleg niet

zo groot, zodat ik op die gebieden meer dan normale inspanningen had moeten leveren. Dus zou ik de 'literaire' richting uitgaan, hetzij rechten, hetzij letteren en wijsbegeerte. Ik kon zelf geen duidelijke keuze maken. Zowel de oudere vrienden als de familie in Antwerpen raadden mij aan voor de rechten te opteren, omdat deze studierichting tot alles leidde.

In de toenmalige kandidatuur voorbereidend tot de rechten, die deel uitmaakte van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte, kwam men gedurende het eerste jaar echter weinig in aanraking met de eigenlijke rechtsstudies. Bijna alle vakken behoorden tot de faculteit Letteren en Wijsbegeerte, in hoofdzaak tot de geschiedenis, en dat is voor m'n verdere loopbaan niet zonder betekenis geweest. Na het afwerken van de kandidatuur in de rechten, die twee jaar besloeg, ging ik over naar de studie van de geschiedenis. De professoren die tijdens mijn kandidatuur in de rechten geschiedenis doceerden, zijn van grote invloed op die keuze geweest. Eigenlijk viel alleen het vak natuurrecht enigszins buiten de letteren en de geschiedenis. Het werd gedoceerd door professor Hasaert. Met natuurrecht, waarin Hasaert niet geloofde, had zijn cursus niet zoveel te maken. We kregen een soort sociologie, want Hasaert was een socioloog die ons in contact bracht met de vroegere en toenmalige denkbeelden over de maatschappij. Maar de literaire en historische vakken overheersten.

Onder de literaire vakken gingen we het eerste jaar vooral met genoegen de cursus Nederlandse letterkunde van prof. Frank Baur bijwonen, al vonden zijn lessen plaats 's morgens vroeg om acht uur. Na één jaar werden we Bours welsprekendheid wel wat moe, hoewel hij zijn cursus doorspekte met geestigheden waar we doorgaans veel plezier aan beleefden. Voortdurend maakte hij toespelingen op zijn politieke activiteit - hij was als vurig verdediger van Leopold III in de politiek gegaan en gecoöpteerd senator van de CVP geworden. Soms maakte hij ook gekruide toespelingen op zijn geestelijke status, want hij had de lagere wijdingen ontvan-

gen en was niet gehuwd. Verder leerden we enkele namen van studenten kennen die wat bekender klonken dan andere, wanneer Baur 's morgens van op het verhoog in het grote auditorium doorheen zijn kleine brilletje speurde of bedoelde studenten wel in de zaal zaten. Het ging dikwijls om de zoon van staatsminister De Schrijver of om de zoon van de schrijver Willem Putman, die we op die manier onrechtstreeks leerden kennen.

De cursus Europese letterkunde werd gedoceerd door prof. Franz De Backer, die enige faam in de literatuur had verworven. Hij was een ziekelijk man die veel leed onder de gasaanval waarvan hij tijdens de Eerste Wereldoorlog het slachtoffer werd. Dit belette hem niet te veel te drinken en te roken. In dat verband was het een beetje ongelukkig dat we van hem les kregen de donderdagnamiddag om 14 uur, toen hij terugkwam van een rijke tafel, goed met wijn overgoten, en tijdens zijn uiteenzetting de ene sigaret na de andere opstak. Mede hierdoor gaf hij op zo'n slaperige en enigszins zeurende toon college, dat wij er zelf bij in slaap vielen.

De grootste indruk maakten op ons allen de lessen van prof. François-Louis Ganshof, die later mijn leermeester in de geschiedenis en promotor zou worden. Hij was een imponerende persoonlijkheid met een luide stem, waarmee hij op een bijzonder klare en indringende wijze les gaf over de Europese Middeleeuwen, inbegrepen Byzantium en de Islam, een periode in de geschiedenis waarover wij in het middelbaar onderwijs zeer weinig hadden gehoord. Door Ganshofs colleges ging voor velen van ons een nieuwe wereld open.

Heel anders was de persoonlijkheid van prof. Hans Van Werveke, die de Belgische geschiedenis weliswaar niet zeer boeiend doceerde, maar die een zeer lieve man was met een grote intelligentie. Pas bij het einde van het jaar beseften we dat we uit zijn colleges heel veel hadden geleerd, ook al hadden we in de vroege morgen zijn lessen wel eens verzuimd.

Alles bijeen echter had die studie van de eerste kandida-

tuur rechten niet zoveel om het lijf, noch wat de hoeveelheid college-uren betreft, noch wat de inspanning aangaat die ervoor moest worden geleverd. Ik kon me dus met genoegen overgeven aan het studentenleven, althans in zekere mate, want ik werkte, zoals gezegd, enkele dagen 's middags en 's avonds aan het rekenwerk voor het proefschrift van Willy De Coster. Naast de inkomsten van de pensionisten beschikte moeder voor mijn opleiding inderdaad alleen over de studiebeurs en over hetgeen ik zo bijverdiende.

In het studentenleven kwam ik via verschillende kanalen terecht. In de eerste plaats door Willy Welvaert, die rechten studeerde, een jaar hoger zat dan ik, maar aan de studie niet veel dooddeed. Veeleer bracht hij uren door in de Pax, het café waar nogal wat rechtse katholieke studenten van min of meer grijze of zwarte afkomst mekaar vonden. Deze kroeg lag op de helling van de Sint-Pietersnieuwstraat, rechtover de ingang van het circus, de vroegere garage Mahy. Ik kon mij er moeilijk aan onttrekken Willy af en toe naar dit café te volgen. Weldra kende men daar dan ook mijn familiale achtergrond, zodat ik het nog moeilijker vond om me helemaal buiten die kring te houden, al stond ik er zeer onwennig tegenover. Ik deelde immers niet de geestesgesteldheid van veel jongeren uit gezinnen die door de repressie getroffen werden. Zij maakten er een soort eer van tot een 'zwarte' familie te behoren. In café Pax werd deze houding wel zo'n beetje gecultiveerd. Ik leerde er Luc Putman kennen, de zoon van de Kortrijkse schrijver Willem Putman, die na de bevrijding ook moeilijkheden ondervond en die met enig succes onder de schuilnaam Jean Duparc vrouwenromans schreef. Verder leerde ik er Werner Vandenabeele kennen, André Van Hassel en vooral Wim Jorissen. Al gauw zagen deze studenten waar zich voor mij inderdaad het probleem bevond. Ik was geen overtuigde 'zwarte' en vooral: ik was niet katholiek. Ik zag zelfs een soort onverenigbaarheid tussen niet-katholiek zijn en zwart zijn.

Wim Jorissen heeft alles gedaan om dat uit mijn kop te

praten. Als iemand het café binnenkwam en ik zat daar, dan stelde hij mij onmiddellijk voor als de ‘linkse Dietser’. Hij beklemtoonde voortdurend dat de ‘Dietse beweging’, zoals hij ze noemde, ‘linksen’ nodig had, wat in de terminologie van die jaren ‘vrijzinnigen’ en ‘niet-katholieken’ betekende.

Willy Welvaert troonde mij daarom mee naar de *Oranjekring*, een studiekekring die Wim Jorissen had opgericht. Deze vergaderingen vonden plaats in een café op de Kunstlaan, tussen het Sint-Pietersplein en het Citadelpark. Ik voelde me enigszins onwennig op de eerste en enige bijeenkomst van die kring die ik heb bijgewoond. Ik had de indruk dat het om een half clandestiene kring ging en dat er mensen bijeenkwamen die zich in zekere mate verbonden voelden door een ideologie die toch zo goed als helemaal uit het officiële leven verbannen was. De algemene gedachtewereld van de Oranjekring bleek uit mijn tussenkomst na de voordracht door Juul de Clercq. De Clercq was in West-Vlaanderen vóór de Tweede Wereldoorlog de rechterhand van Dinasoleider Joris Van Severen geweest. Bovendien had hij een Vlaams-nationalistische vakbond geleid onder het toezicht van Van Severen. De inhoud van zijn voordracht ben ik vergeten, maar ik herinner me nog wel mijn uitroep tijdens het vragenuurtje na het antwoord van de spreker op iemands vraag: ‘Maar meneer De Clercq, dan bent u een fascist!’ Waarop hij onmiddellijk en heel zelfzeker repliceerde: ‘Maar natuurlijk ben ik een fascist.’ Deze uitspraak vervulde mij met ontzetting en ik ging nadien nooit meer naar de Oranjekring.

Daarentegen heb ik wel genoeglijke bieravonden of zogenaamde ‘rolavonden’ beleefd in het gezelschap van Wim Jorissen. Hij kon formidabel drinken en bracht tot een stuk in de nacht in de Gentse cafés veel jolijt.

De andere weg waarlangs ik in het studentenleven werd opgenomen, liep langs m'n vrienden van het atheneum. Zo bracht Walter Vande Veegaete mij in contact met de aloude studentenvereniging *'t Zal Wel Gaan*. Door de nood die er blijkbaar heerste aan actieve studenten die vaardig waren met

de pen, werd ik op slag tot adjunct-secretaris gebombardeerd, hoewel ik nog maar eerstejaarsstudent was. Ik ben het amper een jaar gebleven. Eigenlijk stond de atmosfeer in die vereniging me niet helemaal aan. Hier kreeg je het andere uiterste: fanatiek vrijzinnig en antigodsdienstig. Door mijn protestantse opvoeding en vooral door het feit dat ik toen gelovig was, kon ik er niet goed aarden. Bovendien werd 't Zal Wel Gaan gedomineerd en tijdelijk naar de dieperik geholpen door een groep Antwerpenaars, die in de club de afschaduwing zagen van hun eigen bierclub *AB, Antwerpen boven*. Voor niet-Antwerpenaars was het daarom niet zo gemakkelijk om er te gedijen. Onder de figuren die ik er leerde kennen en waarderen moet ik vooral wijlen Hein Picard vermelden, later professor in de statistiek aan de Gentse universiteit. Hij was de zoon van de oud-activist Leo Picard, die al tijdens de Eerste Wereldoorlog naar Nederland uitweek waar hij als journalist aan de slag ging. Picard keerde pas na de Tweede Wereldoorlog naar België terug, vrij van enige verdenking van collaboratie. Zijn zoon Hein was, zoals zijn vader en diens familie, vrijzinnig en socialist. Hij was een paar jaar ouder dan ik en zat al in het tweede of het derde jaar wiskunde. Zijn sterke Vlaamsgezindheid sprak mij aan. Ik was blij in hem een Vlaamsgezinde te vinden, beschaafd zoals ik mij dat voorstelde (Picard sprak nog steeds met een Noord-Nederlands accent), intelligent en van een ander niveau dan de doorsneeleden van 't Zal Wel Gaan. Hij overtuigde me ervan dat ik als vrijzinnige Vlaamsgezinde in het algemene studentenleven een rol te spelen had. Zelf was hij bedrijvig in de Nationale Studentengroepering (NSG), de overkoepelende, neutrale studentenorganisatie. De NSG was de opvolger van het Gents Studentenverbond, het GSV uit de oorlogsjaren, dat wel niet geheel in de collaboratie verzeild raakte, maar zich toch zeker niet anti-Duits had opgesteld. De NSG was al tijdens de bezetting opgericht als clandestiene tegenhanger van het GSV. Mede daarom werd de NSG door studenten van katholieken en eerder 'zwarten' huize niet in

het hart gedragen. Hein Picard nam mij mee naar de NSG, die haar secretariaat had in het oude rectoraatsgebouw aan de Voldersstraat. Hier leerde ik meteen andere studenten kennen, onder wie mijn latere vriend en collega Paul Eeckman, bestuurslid van het Willemsfonds en professor emeritus van de Universitaire Instelling Antwerpen.

Via de Nationale Studentengroepering werd ik al het jaar daarop, nauwelijks tweedejaars, afgevaardigd naar de Vereniging van Vlaamse Studenten (VVS) te Brussel. Daarheen toog ik in de auto bestuurd door wijlen Raf Verhaest, toen student in het 1ste of 2de doctoraat rechten, zoon van een vooraanstaand CVP'er, schepen van de stad Gent en advocaat. Met de wagen van zijn vader trokken wij zowat om de maand, in het gezelschap van Hein Picard, Etienne Yperman en anderen, naar de bestuursvergaderingen van de VVS in Brussel. Hier leerde ik studenten uit Brussel en Leuven kennen, die later op een of andere wijze bekend zouden worden. Naast prof. em. Frans de Pauw van de VUB ontmoette ik onder meer wijlen prof. Raymond Derine, wijlen prof. Ward Leemans, de latere senaatsvoorzitter, wijlen prof. Van Es, van de Paribas, Jan Devroe, de latere havenschepen van Antwerpen en verschillende anderen. Via de VVS zetelde ik ook een tijdlang als haar afgevaardigde in de Vlaams-Waalse overkoepelende Federatie van Belgische Studenten, de FSB-FEB.

Aan tenminste één van haar congressen heb ik samen met Hein Picard deelgenomen te Luik. Het voornaamste probleem dat toen op de agenda stond, betrof de vraag of men de studenten verder met studiebeurzen moest ondersteunen, dan wel of ze een soort studieloon moesten krijgen en of de studentenorganisatie dan een soort vakbond moest worden. Op dit congres manipuleerden de communistische studenten van de Brusselse Franstalige universiteit (ULB) heel handig de vergadering om ze tot conclusies te brengen in het voordeel van het studieloon als systeem.

Hoofdstuk 13

Vlaamsgezind en liberaal

DANKZIJ DE VVS KREEG IK VOOR het eerst contact met de georganiseerde Vlaamse beweging buiten de universiteit. In december van het jaar 1949 mocht ik als secretaris meewerken in één van de secties van het Algemeen Vlaams Congres dat toen op initiatief van de Vereniging van Vlaamse Studenten te Brussel georganiseerd werd. Behalve een studiedag van het Vermeylenfonds over de Vlaamse Beweging in 1947, waarvan het verslag in enkele brochures gepubliceerd werd, was dit congres na de bevrijding de eerste grote manifestatie van de Vlaamse Beweging, die zich in het anti-Vlaamse repressieklimaat, door de schuld van de collaboratie van een groot aantal Vlaamsgezinden, zo moeilijk opnieuw had kunnen manifesteren.

Op dit congres leerde ik enkele vooraanstaande Vlaamsgezinden van linkse signatuur van dichterbij kennen, doordat ik bij de voorbereiding van de sectievergaderingen en nadien, tijdens het klaarmaken van het verslag, nader met hen in contact kwam. Zo wijlen prof. Aloïs Gerlo die zich toen al, in 1949, als communist onomwonden voor het federalisme uitsprak. Verder de meer diplomatische Hendrik Fayat, de letterkundige Achilles Mussche, die ik als vriend van zijn zoon Herman al jaren kende en nog veel andere Vlaamsgezinden die het recht tot spreken door hun oorlogsverleden niet hadden verloren. Het Algemeen Vlaams Congres heeft grote indruk op mij gemaakt. Het wekte in mij opnieuw de Vlaamsgezindheid die ik na de bevrijding, als het ware schuld bewust, enigszins naar de achtergrond had gedrongen en die ik zeker tijdens de laatste jaren van het atheneum niet tot mijn hoofdbekommernis rekende. Dankzij de Vereniging

van Vlaamse Studenten heb ik mij van toen af als Vlaamsgezinde ingezet. De vvs heeft mij hierin veel meer beïnvloed dan het vrijzinnige 't Zal Wel Gaan.

Een derde facet van mijn Gentse studentenleven vormde het lidmaatschap van het Liberaal Vlaams Studentenverbond. Leon De Meyer en Walter Vande Veegaete; twee vrienden uit m'n atheneumtijd van wie de eerstgenoemde bij ons thuis op kot zat, waren er vurige leden van. Zij namen me mee naar de activiteiten van deze studentenvereniging die me wel beviel, mede omdat enkele van mijn professoren er kwamen spreken. In de eerste plaats Hans Van Werveke en F.L. Ganshof, m'n leermeesters aan de universiteit, verder Nico Gunzburg, Adriaan Hegmans en zijn schoonzoon André Devreker. De leiding van het Liberaal Vlaams Studentenverbond lag overwegend in handen van studenten uit de rechten, die echter geen van allen verwoede Vlaamsgezinden waren. Sommigen waren van huis uit zelfs Franstalig, of spraken graag Frans, zonder dat men ze franskiljons kon noemen, zoals bijvoorbeeld Jean Pede, gewezen voorzitter van de Vlaamse Raad en gemeenschapsminister, een notariszoon uit Bottelare. Dat het LSVV een aantal op Vlaams gebied zeer gematigde leden telde, vloeide ten dele voort uit het feit dat er voor hen geen alternatieve liberale studentenvereniging bestond. De *Gé libérale*, de vooroorlogse algemene vereniging van overwegend Franstalige liberale studenten, was immers opgedoekt, al probeerde de Gentse Liberale Associatie, dat wil zeggen de Gentse afdeling van de Liberale Partij die overwegend door Franstalige Gentenaars en zelfs franskiljons werd bestuurd, de *Gé libérale* opnieuw tot leven te wekken, tegen het Liberaal Vlaams Studentenverbond in.

De penningmeesteres van het LSVV, Stella Bastiaenssens, die voor apotheker studeerde, kende ik al via de kennissenkring van mijn vader. Zij beriep zich in 1949 op mijn inzet in het Liberaal Vlaams Studentenverbond toen ze mijn moeder aanspoorde mij ertoe aan te zetten om met het oog op strafvermindering voor vader stappen te ondernemen bij Albert

Maertens, één van de vooraanstaande figuren van de oudledenbond van het LVSV die toen al betrokken was bij de leiding van de krant *Het Laatste Nieuws*. Dankzij de tussenkomst van Maertens' echtgenote, wijlen Lea Verkein, die eveneens lid was van de oud-ledenbond van het LVSV, heeft vader dan ook vrij vlug gratie verkregen. Lea Verkein werkte immers op het kabinet van de toenmalige liberale minister van Justitie, Albert Lilar. Dat Maertens en zijn vrouw voor mij iets deden, dank ik aan het feit dat zij mijn inzet in het LVSV waardeerden. Ik was er medewerker en nadien, in 1948-'49, hoofdredacteur van het blad *Neohumanisme*, het studentenblad van het LVSV dat dankzij Julius Hoste en Albert Maertens maandelijks op de persen van *Het Laatste Nieuws* werd gedrukt. Het was op dat ogenblik het meest omvangrijke en meest regelmatig verschijnende studentenblad aan de universiteit.

Lea Verkein had enkele van mijn artikels opgemerkt die ik al in de loop van mijn eerste kandidatuur geschreven had. Aan de oud-ledenbond van het LVSV, die in feite het blad patroneerde, stelde zij voor om mij in de redactie op te nemen. Hoofdredacteur Paul Blutds, een laatstejaarsstudent in de rechten en later gemeenteraadslid te Antwerpen, schreef vooral economisch gerichte artikelen, onder meer over Lord Beveridge en over het 'full employment', over het boek *The Managerial Revolution* van Burnham, over Walter Lippman, enzovoort. Paul Blutds was een zwierige Antwerpenaar die misschien verder geen diepgaande invloed op het blad heeft uitgeoefend, maar wiens verdienste het geweest is het blad een zekere standing te hebben gegeven.

Om in de redactie van *Neohumanisme* te worden opgenomen, moest ik eerst, op voorstel van Lea Verkein, kennis komen maken met het bestuur van de oud-ledenbond LVSV. Dat gebeurde op een zondag in 1948 in het huis van Baan Van Maele te Schaarbeek. Van Maele was toen vast secretaris van de oud-ledenbond en werd later hoofdredacteur van *Het Laatste Nieuws*. Tijdens de bezetting had ik aan het atheneum

te Gent gedurende een jaar van hem Duitse les gekregen. In de oud-ledenbond die mij na ondervraging en kennismaking goed bevond om in de redactie van het blad verantwoordelijkheid te dragen, leerde ik ook Jacques Verhé kennen, later stadssecretaris van Gent, schoonbroer van Bert Maertens en echtgenoot van de historica Hilda Verkein, zuster van Lea.

Jacques Verhé was voor Leon De Meyer en mezelf in onze studententijd een belangrijk figuur. Hij speelde zo'n beetje voor biechtvader en hield toezicht op de activiteiten van het Liberaal Vlaams Studentenverbond. Hij was ook zeer gastvrij, want talloos zijn de avonden geweest die Leon De Meyer en ik bij hem doorbrachten. We maakten kennis met allerlei publicaties, want hij was een veelzijdig en belezen intellectueel. Hij gaf ons de boeken van Wilhelm Roepke, van Ludwig von Mises en van andere neoliberale auteurs die ik grotendeels leerde kennen omdat Verhé daarover af en toe zelf artikelen in *Neohumanisme* schreef. Op mijn taak in *Neohumanisme* was ik enigszins voorbereid door mijn werk voor het schoolblad *Iris* uit mijn atheneumtijd. Dezelfde nogal zwaar op de handse stijl van mijn artikelen in *Iris* kenmerkte ook mijn bijdragen in *Neohumanisme*. Omdat het blad op zeker ogenblik overwegend stukken van mijn hand bevatte, vond men de lectuur ervan wat te zwaar en te saai. Een verwijt aan het blad dat ik dikwijls te horen kreeg. Mijn artikelen vormden de neerslag van soms onverteerde neoliberale lectuur of gingen over problemen waarmee ikzelf eigenlijk nog worstelde, zoals Christendom en vrijzinnigheid, repressie, en andere. Het blad geraakte vaak in scherpe polemieken verwickeld, onder meer met het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond geleid door Wim Jorissen en met het Sint-Thomasgenootschap waarvan de proost, de dominicaan pater Warnez, het duidelijk moest ontgelden, onder meer omdat hij de stelling verkondigde dat katholieken alleen sociale redenen mochten aanvoeren om niet in Leuven te studeren. Verder voerden we in *Neohumanisme* polemieken op sociaaleconomisch gebied, meer bepaald met de socialistische stu-

denten. Ze klonken zakelijker dan de polemieken met de katholieken, omdat de band die ons als vrijzinnigen samenbracht sterker was dan hetgeen ons op sociaal-economisch gebied verdeelde, zeker in het klimaat van de jaren '47 tot '50, dat beheerst werd door de koningskwestie. De socialistische studenten telden knappe theoretici, zoals mijn latere collega en vriend Gaston Vandewalle, een prominent economist, of zoals Fernande Fazzi, de dochter van een vooraanstaand Gentse socialistische vakbondsleider bij de Post en een zeer overtuigde socialiste, met wie ik openbare discussies over sociaal-economische problemen aanging. Later bekeerde zij zich door haar verloving en huwelijk met Willy De Clercq tot het liberalisme. Uit deze en andere discussies bleek dat mijn opvattingen over het liberalisme niet zoveel van de socialistische opvattingen afweken. Het naoorlogse liberalisme was toen zeer keynesiaans en interventionistisch. Ik kende het vooral uit Engelse bron met figuren als Lord Beveridge, van wie ik nog in het laatste jaar van het atheneum een toespraak had bijgewoond in de aula van de universiteit. Toen meende men dat de vrije markteconomie zo broos was dat ze door een hele reeks omkaderende, beschermende en vaak ook herstellende interventionistische maatregelen moest worden begeleid. Bepaalde van deze opvattingen, die ik op dat ogenblik deelde, gingen zover dat ze de nationalisering van bepaalde grote basissectoren van het maatschappelijke leven, zoals bijvoorbeeld de elektriciteit, bepleitten. Ik verdedigde ze op enkele congressen van de liberale studenten.

Toen één van deze congressen van het LSV te Gent werd gehouden en tegelijk doorging als congres van alle Belgische en dus ook Franstalige liberale studenten, kreeg ik het bij de discussie over mijn rapport, waarin deze opvattingen tot uiting kwamen, aan de stok met een vooraanstaand Waals liberaal senator, mevrouw Ciselet, die mij vanuit de zaal toeriep: 'Mais, monsieur, vous êtes socialiste!' De liberale theorie genoot in het LSV echter niet zeer veel belangstelling,

zodat ik weinig moeite had mijn opvattingen terzake te doen gelden, zowel op congressen van het LSVV als in het blad *Neohumanisme*.

Anders was het gesteld met de problemen op Vlaams gebied. Toen ik in 1948-'49 hoofdredacteur werd van *Neohumanisme*, werd mijn vriend Leon De Meyer voorzitter van het LSVV. Samen vormden wij een hechte ploeg, die het echter aan de stok kreeg, niet alleen met de franskiljonse Liberale Associatie van Gent, maar ook met bepaalde groepen nietuniversitaire studenten uit het Gentse Hoger Technisch Onderwijs. Deze studenten waren overwegend Franstalig of werden toch door Franstaligen gemanipuleerd. Met de hulp van sommige leden van het LSVV zelf poogden ze in onze vereniging binnen te dringen en er hun vereniging van te maken of er alleszins hun stempel op te drukken. Leon De Meyer en ik hebben ons daar heftig tegen verzet. Op zeker ogenblik ging dat zelfs met een dramatisch incident gepaard, toen wij manu militari bepaalde onguere elementen uit onze zaal hebben verwijderd. Wij hadden echter goed de leiding van de vereniging in handen en we konden door een intense campagne het aantal leden van het LSVV gevoelig opdrijven: we werden na het Katholieke Hoogstudentenverbond de tweede belangrijkste studentenvereniging aan de Universiteit. Op dat ogenblik telden we twee- tot driehonderd leden, op een studentenbevolking van een goede drieduizend. Het ledenaantal van het Katholieke Hoogstudentenverbond schommelde in die tijd rond de achthonderd. Over sociaal-economische vraagstukken heerste intern weinig of geen verdeeldheid. Ook leden van de oud-ledenbond onder wie onze mentor Jacques Verhé konden zich erin terugvinden. Hetzelfde gold voor de Vlaamsgezinde standpunten van de vereniging, die breed genoeg waren om ook lauwe Vlaamsgezinden bij ons te doen aansluiten. Minder eensgezindheid bestond er intern over het meest acute politieke vraagstuk van dat ogenblik, de Koningskwestie.

Sommige Vlaamse liberalen en Vlaamse liberale politici

die misschien niet echt koningsgezind of leopoldist waren, namen in de politieke wereld terzake toch een standpunt in dat veel gematigder was dan de opvatting van de Franstalige liberalen, die met hun antileopoldisme zeer dicht bij de socialisten stonden. Julius Hoste, de eigenaar van *Het Laatste Nieuws*, aan wie wij vooral materieel zoveel te danken hadden, onder meer het drukken van ons blad *Neohumanisme*, was een overtuigd, zij het gematigd vooraanstaand leopoldist. En de toenmalige voorzitter van het Liberaal Vlaams Verbond, Victor Sabbe uit Brugge, noemde zich geen vijand van Leopold III.

Ook onder onze leden kenden wij er enkelen die een gematigd standpunt innamen. Men hoeft bijvoorbeeld maar de artikels erop na te lezen die de gewezen voorzitter van de PVV-senaatsfractie, wijlen Lucienne Herman-Michielsens, in ons blad *Neohumanisme* schreef. Lucienne was een van onze meest actieve bestuursleden met grote belangstelling voor politieke vraagstukken en voor de theoretische aspecten van het liberalisme. Haar verloofde en latere echtgenoot, dr. Jacques Herman, gold echter als een leopoldistisch gezind liberal en dat verklaart misschien waarom Lucienne in haar artikels de scherpe kantjes van het antileopoldisme van sommige leden probeerde weg te vijlen.

De koningskwestie zou in ons midden echter niet beperkt blijven tot een theoretisch discussiepunt. Zelfs onze kleine studentenwereld ontsnapte niet aan de weerslag van de beroering errond in de buitenwereld, vooral toen de koningskwestie haar hoogtepunt bereikte in de jaren 1949-'50, met de campagne voor de volksraadpleging en alles wat daarmee samenhang.

In het voorjaar van 1950 ondernamen wij hierdoor zelfs samen met de socialistische studenten allerlei acties. Eén van onze meest spectaculaire acties had plaats in het kader van een algemene staking die door de studenten van de faculteit Geneeskunde was uitgeroepen. Deze studenten waren overwegend katholiek en ze verzetten zich tegen de benoeming

van een hoogleraar die naar hun smaak te links gericht was. Ik had mij individueel al tegen deze staking verzet, door bijvoorbeeld in onze seminariebibliotheek te gaan werken. Een katholiek stakingspiket van de faculteit Geneeskunde wilde mij de toegang versperren, maar prof. Ganshof die toevallig passeerde kon dat beletten met een verwijzing naar de vrijheidsbeginselen. Prof. Ganshof verleende mij ook bescherming bij het verlaten, onder algemeen stakersgejoel, van het gebouw van de faculteit der Letteren in de Lange Meire.

Als liberale studenten gingen we weldra over tot een meer georganiseerde actie en daartoe bedachten we samen met onze vrienden van de socialistische studentenbeweging een plan. We lieten in de drukkerij van de *Vooruit* pamfletten drukken met als tekst ongeveer het volgende: ‘Studenten staakt! Eist de troonsafstand van Leopold iii!’ We stelden de staking dus opzettelijk verkeerd voor, om de gewone Gentse burger en de student die doorgaans niet wist waarom er gestaakt werd, te doen geloven dat de staking zich richtte tegen Leopold iii. De katholieke studenten ontstaken daarover begrijpelijkerwijze in woede, zo heftig dat zij Willy De Clercq en mij, toen we de bewuste pamfletten uitdeelden, ook op straat te lijf wilden gaan. Dit ging zover dat wij tegen een aanval van de katholieke studenten bescherming moesten zoeken in de lokalen van de *Vooruit* in de Sint-Pietersnieuwstraat. Daar kregen wij twee forse gorilla's van het Algemeen Belgisch Vakverbond als een soort lijfwacht mee om opnieuw de straat op te gaan. Willy De Clercq en ik voelden ons met deze gorilla's niet op ons gemak. Vooral niet omdat zij het gemunt hadden op katholieke studenten die herkenbaar waren aan hun rode flat (= pet zonder klep), terwijl vrijzinnige studenten een zwarte flat droegen. Telkens als zij een katholiek student ontwaarden (ik zie het nog gebeuren in de bocht van de Kortrijksestraat), wilden ze die te lijf gaan. We hadden alle last van de wereld om ze daarvan te weerhouden.

Onze verantwoordelijkheid in de koningskwestie werd op

een zeker ogenblik nog daadwerkelijker op de proef gesteld, aangezien wij als liberale studenten van Gent over drie stemmen beschikten in de landsraad van de Liberale partij. Deze landsraad werd op 8 april 1950 bijeengeroepen in het hotel Metropole aan het Brouckèreplein te Brussel. Men wilde uitmaken of de Liberale partij steun zou verlenen aan Paul Van Zeeland bij het vormen van een regering met als programma de terugkeer van Leopold iii. De drie stemgerechtigden van het Liberaal Vlaams Studentenverbond waren Leon De Meyer, voorzitter, Willy De Clercq, secretaris, en ikzelf als hoofdredacteur van *Neohumanisme*. Wij arriveerden op die bewuste dag 's voormiddags, kort voor de aanvang van de vergadering, en werden aan de deur van het hotel opgewacht onder meer door Julius Hoste en Victor Sabbe. Beide heren verwezen naar wat zij voor de Vlaamse liberale studenten hadden gedaan, naar de algemene politieke toestand in het land en naar het feit dat de Liberale partij gedomineerd werd door Franstaligen die veel sterker antikoningsgezind waren dan de Vlaamse liberalen. Zij vroegen ons daarom op de vergadering neutraal te blijven, hetgeen wij beloofden. Uit artikels in *Neohumanisme* wisten zij nochtans dat wij antileopoldist waren.

De landsraad werd zeer druk bijgewoond en verliep in een zeer woelige sfeer. Er volgden erg gepassioneerde tussenskomsten, bijvoorbeeld van het Ieperse kamerlid Hilaire Lahaye, een van de uitgesproken koningsgezinde Vlaamse liberalen. In het Frans legde hij een pathetische belijdenis van trouw aan Leopold iii af, waarvoor hij werd uitgefloten. Wij aanhoorden vooral tussenskomsten van Brusselaars en Walen, waaronder die van oud-minister Devèze grote indruk op de vergadering maakte. Opeens kondigde de voorzitter van de bijeenkomst, oud-minister Buisseret uit Luik, in het Frans aan: 'La parole est à monsieur Willy De Clercq.' Die stond op en schoot naar voor, zodat wij niet meer de gelegenheid hadden om hem tegen te houden door aan zijn jas te trekken. Hoste kwam op Leon De Meyer en mij toegelopen en vroeg:

‘Wat is er gaande? We hadden toch afgesproken dat jullie neutraal zouden blijven?’ Leon De Meyer en ik zaten daar, helemaal verbouwereerd, en we konden Hoste geen antwoord geven. Willy De Clercq stond al op het podium en hield er, in het Frans, een antileopoldistische toespraak waarvan één uitroep mij is bijgebleven: ‘Nous, étudiants libéraux flamands, nous sommes contre le roi Leopold!’ Gevolgd door een daverend applaus van een rechtstaande zaal. We hadden de indruk dat daarmee de zaak voor mekaar was, aangezien de Waalse voorzitter in zijn conclusie kon doen uitschijnen dat ook aan Vlaamse kant een heel aantal liberalen zich tegen de terugkeer van Leopold III kantten en dus tegen de deelneming aan een regering geleid door Van Zeeland, met dat punt op het programma. Ik heb mij nooit van de indruk kunnen ontdoen dat deze landsraad het begin is geweest van de politieke carrière van Willy De Clercq, die toen al in zijn laatste jaar rechten zat.

Willy De Clercq hadden we op een heel bijzondere manier in het Liberaal Vlaams Studentenverbond leren kennen. Eigenlijk nog maar kort voor de gebeurtenis die ik verhaald heb, in het jaar 1949. Onze mentor Jacques Verhé deelde op zekere dag aan Leon De Meyer, Lucienne Michielsens, mezelf en de overige leden van het bestuur mee dat hij een zeer geschikte kandidaat had voor het ambt van secretaris, iemand die ons goede diensten zou bewijzen, een zekere Willy De Clercq. Die naam scheen niemand van ons te kennen. Wij hadden echter vertrouwen in de aanbeveling van Jacques Verhé en stemden erin toe dat Willy De Clercq naar een ontmoeting met ons zou komen om kennis te maken. Toen Willy De Clercq op die bewuste ontmoeting verscheen, herkende ik hem meteen, want hij had gedurende de voorbije jaren een paar keer, vooral op onze grote congressen, in de zaal gezeten als verslaggever voor de *Flandre Libérale*, de Gentse Franstalige liberale krant. Wij beschouwden hem dus als een Franstalige, zelfs als een franskiljon, wat mij deed aarzelen om ermee in te stemmen hem onmiddellijk in

ons bestuur de verantwoordelijke post van secretaris toe te wijzen. Leon De Meyer, Lucienne Michielsens en ik hebben Willy De Clercq toen gevraagd zijn opvattingen over de Vlaamse Beweging schriftelijk uiteen te zetten, als een soort geloofsbrieven. Hij heeft dat prompt gedaan en ons een document voorgelegd dat, meer nog dan een Vlaamse geloofsbelijdenis, als een Groot-Nederlandse geloofsbelijdenis klonk. Ik vond het in dit laatste opzicht zelfs wat overdreven. Gesterkt door de mening dat dit document ook de auteur moest binden, waagden wij het erop Willy De Clercq als secretaris in ons bestuur op te nemen.

Het dient gezegd dat hij zich als een zeer loyaal medebestuurder ontpopte en geen moeite had om zich bij onze Vlaamsgezinde Stellingen aan te sluiten. Het jaar nadien werd hij zelfs voorzitter van de liberale Studenten. Hij stapte onmiddellijk na het beëindigen van zijn rechtsstudies en nog vóór zijn militaire dienst in de gemeentepolitiek. Op de kandidatenlijst voor de gemeenteraadsverkiezingen stond hij zelfs op de plaats die traditiegetrouw aan een Vlaamsgezinde liberaal uit het Willemsfonds was voorbehouden. Inspecteur Oscar Van Hauwaert, die tot 1951 voorzitter van het Willemsfonds was, heeft die plaats lange tijd bekleed. Willy De Clercq had tot dan toe nochtans geen enkele rol in het Willemsfonds gespeeld, en zou dat ook later niet doen. Die verkiezingen vormden het eigenlijke vertrekpunt van zijn politieke carrière.

Hoofdstuk 14

Protestantse opflakking

DE KONINGSKWESTIE VORMDE een hoogtepunt in mijn politieke activiteit aan de universiteit. Na de overdracht van de koninklijke macht aan prins Boudewijn, begin augustus 1950, trad er in mijn politieke bedrijvigheid een soort anticlimax op: ik hield mij minder bezig met het Liberaal Vlaams Studentenverbond en gaf zelfs mijn ontslag als hoofdredacteur. In de zomermaanden en de herfst van 1950 maakte ik een geestelijke crisis door en begon ik te twijfelen aan de juistheid van de tot dan toe gevolgde koers. Allerlei personen die in mijn omgeving geen of een geringe rol hadden gespeeld, begonnen mij ertoe aan te zetten de gevolgde lijn te verlaten.

Bijzondere druk werd rond die tijd op mij uitgeoefend van katholieke zijde en meer bepaald door wijlen pater Devogelaere, een dominicaan die ik jaren voordien via Rudi Mahy had leren kennen. Ik had mij steeds voor geestelijke en zelfs voor godsdienstige vraagstukken geïnteresseerd en eigenlijk was ik er steeds in geslaagd om mijn protestantse opvoeding, die resulteerde in enkele vage geloofsovertuigingen, met mijn vrijzinnige houding te verzoenen. Daarin werd ik gesterkt door het voorbeeld van enkele vrienden op het Gentse atheneum. Hoewel zij helemaal geen gelovige opvoeding kregen, volgden zij protestantse godsdienst en kwamen zij zelfs af en toe bij sommige gelegenheden naar de protestantse kerk om er de preek van de dominee te aanhoren. Anderzijds wist ik uit het verleden van de Vlaamse en de liberale beweging hoe Gentse liberalen zoals Paul Fredericq en Julius Vuylsteke op het einde van de 19de eeuw naar het protestantisme overstapten of ernaar wilden overgaan. Onder

de Gentse liberalen ontstond zelfs een hele beweging, waarvan de gevolgen in de protestantse hervormde kerk aan de Brabantdam te Gent in mijn jeugd nog voelbaar waren. Daar werden eens in de maand door de toenmalige dominee Eduard Pichal Franstalige diensten gehouden. Pichals opvolger aan de Brabantdam te Gent, de Nederlander Van Stipriaan Luïscius, probeerde in '49-'50 deze traditie ondanks zijn gebrekkige uitspraak van het Frans naar best vermogen voort te zetten. In deze Franstalige diensten verschenen veel vooraanstaande Gentse liberale, meestal Franssprekende, maar ook Nederlandsprekende vrijzinnigen. Zij onderhielden een soort sympathieverhouding met de protestantse kerk van Gent, dankzij allerlei persoonlijke banden en hun vriendschap met dominee Pichal.

In deze omstandigheden scheen het mij lange tijd niet onmogelijk om mijn fel verzwakte protestantse geloof, waarvan ik zekere uiterlijkheden in stand hield om mijn moeder een plezier te doen, met een vrijzinnige en rationalistische ingesteldheid te verzoenen. Concreet meende ik dit in het studentenleven te kunnen realiseren door de stichting in 1949-'50 van de Christen Studenten Vereniging, afgekort CSV, waarin ik een belangrijk aandeel had. Hierin speelde ook mijn contact met de professoren Ganshof en Van Werveke een rol. Na de kandidatuur in de rechten, besloot ik in de herfst van 1949 via een aanvullende proef geschiedenis te gaan studeren, ondanks de bezwaren die mijn beslissing uitlokte bij de Universitaire Stichting die mij studiebeurzen verleende. Prof. Ganshof, die hiervoor een oplossing bewerkte, was een overtuigd en gelovig protestant en lid van de kerkenraad te Brussel. Van Werveke was een overtuigd vrijzinnige. Hij had niettemin zekere sympathieën voor de protestantse kerk te Gent die hij zelfs financieel en materieel steunde.

De oprichting van de Christen Studenten Vereniging was een idee van dominee Van Stipriaan Luïscius. Hij was veel meer academisch gericht dan dominee Pichal, die eerder als

een handig en beminnelijk diplomaat bekendstond. Van Stipriaan had overigens de beroeping naar de Gentse kerk alleen, maar aangenomen, zo vertelde hij, omdat Gent een universiteitsstad was en hij hoopte aan de universiteit interessante geestelijke contacten te kunnen leggen. Dat is hem inderdaad ook gelukt, vooral in het Gentse professorenkorps. Professor A. Leemans, de classicus, was één van zijn vrienden; Roger Thibau, toen professor in de Indo-europese taalkunde, de kunsthistoricus, prof. Herman Bouchery en de romanist R. Dragonetti kwamen heel vaak bij hem aan huis. Ook de bekende schrijver Johan Daisne behoorde tot die groep. Van Stipriaan had te zijnen huize een kleine studiekring gevormd waar deze personen voor discussies en bijbellektuur bijeenkwamen zonder dat ze zich tot het protestantse geloof hoefden te bekeren.

Hetzelfde wilde Van Stipriaan ten aanzien van de studenten. Aangezien mijn moeder een trouw lid was van de kerk aan de Brabantdam en een drukke relatie met dominee Van Stipriaan onderhield, die ze meer apprecieerde dan de volgens haar oppervlakkige en te 'Belgische' dominee Pichal, was de verbinding vlug gelegd. Rond die tijd raakte ik via het Liberaal Vlaams Studentenverbond nauw bevriend met Josse Moerman, een student in de farmacie en zoon van een zeer franskiljonse en vrijzinnige apotheker aan het Sint-Pietersstation te Gent. Zijn hele leven (hij stierf helaas als jonge veertiger in het jaar 1972) stond hij wat in de contramine tegenover zijn familie, vooral tegenover zijn vader. Josse was zeer Vlaamsgezind en leunde, een beetje uit oppositie, sterk aan bij de protestantse Kerk. Hierbij dient gezegd dat Van Stipriaans suggestie om een Christen Studenten Vereniging op te richten vooral bij Josse succes kende. Hij liet met zijn ideeën niemand met rust en kon bijvoorbeeld uren aan de telefoon hangen. Zo hebben Josse Moerman en ik de Christen Studenten Vereniging opgericht, samen met enkele anderen die het bestuur ervan vormden: de Nederlandse Marietje van Winter, thans emeritus professor aan de Universiteit te

Utrecht, die in Gent geschiedenis studeerde; mijn vriend wijlen Michel Oukhow, die ook geschiedenis deed en langs moederszijde protestants was opgevoed, hoewel zijn vader een na 1917 uitgeweken Rus was; de nu bekende wijsgeer Jaap Kruithof die tegelijk geschiedenis en filosofie volgde, en die eveneens van protestantsen huize stamde; de socioloog Georges Kint, die gehuwd was met Nelly Blommaert uit de bekende protestantse familie te Maria-Horebeke.

Wij wilden vooral graag openbare voordrachten organiseren. Ikzelf had daar een zekere antikatholieke bedoeling mee, in positieve zin dan: we zouden namelijk de Vlaamse studenten tonen dat er andere vormen van Christendom mogelijk waren dan het katholicisme. We mochten ons Verheugen in de sympathie; de financiële steun en de medewerking van een aantal Gentse professoren: Ganshof, Van Werveke, en vooral René Dekkers die in mijn tweede kandidatuur rechten Romeins recht doceerde. Hij was een prominent rechtsgeleerde die helaas te vroeg overleed. Al vóór hij ook te Gent begon te doceren, verwierf hij aan de ULB een grote faam. Dekkers kwam graag en herhaaldelijk voor de Christen Studenten Vereniging spreken.

Onze bijeenkomsten hielden wij in het toenmalige studentenhuus aan de Savaanstraat te Gent. We legden zelfs contacten met christelijke Studenten te Brussel en te Luik, onder wie de dochter van de liberale oud-minister Jean Rey, die protestant was, de latere dominee Joup Boudin en de latere magistraat Pierre Mahillon.

Deze bezigheden voor het CSV, samen met een soort geestelijke crisis, hielden mij enige tijd van de vrijzinnigheid weg en meer bepaald van mijn activiteiten in het Liberaal Studentenverbond. Ik trok me in mezelf terug, mede om zekere sentimentele problemen die mijn gemoedsrust toen verstoorden, te boven te komen. Bovendien kon ik de uren die hierdoor vrijkwamen best gebruiken om tijdens het academiejaar 1950-'51 aan mijn licentiethesis in de geschiedenis te beginnen.

Hoofdstuk 15

Legerdienst

NA DE VOLTOOIING VAN MIJN licentiaatsverhandeling in de herfst 1952, waardoor ik licentiaat in de geschiedenis werd, zocht ik eerst en vooral naar een baan, want moeder stond nog steeds alleen en had het financieel moeilijk omdat vader nog in de gevangenis zat. Enkele van de vooruitzichten op een betrekking die mijn promotor Ganshof voor ogen had, zoals stadsarchivaris van Gent of conservator van de handschriften in de Gentse universiteitsbibliotheek, moest ik laten varen wegens de benoeming respectievelijk van de heer Boes, voordien adjunct-stadsarchivaris, en van dr. G. Van Acker. Gedurende enkele weken kreeg ik de kans om aan het Gentse atheneum waar ik zelf school gelopen had, een tijdelijke betrekking waar te nemen. Ik bewaar er geen te beste herinneringen aan, onder meer vanwege een conflict met inspecteur L. Flam die een les van mij bijwoonde en mij verweet dat ik zijn instructies, zoals vastgelegd in het schrijfboek van de collega die ik verving, niet volgde. Flam eiste dat ik bovenaan het bord bij het begin van iedere les een motto van hem zou opschrijven, zoals: ‘De ridders zijn de boy-scouts van de Middeleeuwen’, of: ‘De ambachten zijn de vakbonden van de Middeleeuwen’. Ik weigerde de leerlingen dergelijke onzin voor te schotelen en werd er zo ziek van dat ik niet langer ging lesgeven. Met wat bijwerk, onder meer nog steeds voor prof. De Coster, probeerde ik wat te verdienen om moeder te helpen en verder schreef ik, op aansporing van enkele van mijn professoren, mijn eerste wetenschappelijke bijdragen. Dit alles in afwachting van mijn legerdienst.

Tot verdriet van mijn moeder, die al bij mijn geboorte de

wens had uitgesproken dat ik een ‘antimilitarist’ zou worden, nam ik op 1 april 1953 dienst als leerling-reserveofficier. De dienstitijd duurde toen immers voor reserveofficieren niet langer dan voor Soldaten, namelijk achttien maanden.

Tijdens de opleiding werd ik op een dag aan de telefoon geroepen. Vader was vrijgelaten, maar mocht voorlopig niet in Gent verblijven. Veel contact heb ik tijdens mijn vrije weekends dus aanvankelijk niet met hem gehad, zodat ik niet kon nagaan hoe zijn eerste reactie zou zijn geweest bij een ontmoeting met zijn zoon die Belgisch officier ging worden en die hij tot anti-Belg had pogen op te voeden. Hierbij wens ik aan te stippen dat mij vanwege de militaire overheid nooit een vraag over mijn vader werd gesteld en dat ik zonder enige moeilijkheid tot officier werd benoemd. Deze houding van de Belgische overheid tegenover de zoon van een collaborateur waardeer ik nog steeds en is mede van invloed geweest op mijn pro-Belgische instelling tijdens de daaropvolgende jaren.

Na de harde leerschool als soldaat-KRO (kandidaat-reserve-officier) in de kazerne kwartiermeester te Heverlee bij Leuven, werd ik op 1 december 1953 adjudant. Ik behoorde door mijn examens voor deze graad tot de tien beste leerlingen van mijn promotie, Hoewel menons steeds gezegd had dat de eerste tien geslaagden hun toekomstige affectatie zouden mogen kiezen, kreeg ik een marsbevel voor een eenheid te Kassel, aan de grens met het IJzeren Gordijn. Ik voelde mij onrechtvaardig behandeld, des te meer omdat enkele tweetalige Brusselaars uit onze rangen hun eigen stad als toekomstige standplaats hadden mogen aanwijzen. Tijdens de enkele vrije dagen na onze benoeming contacteerde ik in paniek telefonisch de man die mij ook inzake de strafvermindering en de vrijlating van mijn vader had geholpen, Bert Maertens, directeur van *Het Laatste Nieuws*. Op deze krant had ook een gepensioneerde kolonel zijn bureau, namelijk de heer Van Maele, toen voorzitter van de Liberale Mutualiteiten en broer van de hoofdredacteur, mijn oud-leraar Baan Van

Maele. Dankzij de tussenkomst van Bert Maertens heeft hij ervoor gezorgd, dat ik al na één of twee dagen een telegram kreeg met de melding dat ik als standplaats het 3 1ste bataljon kwartiermeester op de Ruiterslaan te Etterbeek kreeg toegewezen.

Bij het einde van mijn kort verlof meldde ik mij dus bij de commandant van deze tweetalige eenheid, majoor - later kolonel - Dardenne, een Waal die enkele woorden Nederlands kende die hij waarschijnlijk had geleerd met het oog op het bevorderingsexamen tot majoor. Aangezien ik volgens hem goed Frans sprak, stelde hij mij aan als opvoedingsofficier. Mijn taak zou erin bestaan enkele Franstalige officieren met het oog op hun majoorsexamen Nederlands te leren, enkele Nederlandstalige miliciens die nauwelijks lezen of schrijven konden bij te scholen, mij te bekommeren om de sociale toestand van enkele beroepsmilitairen met familiale problemen uit Brussel en verder opvoedkundige en sportieve activiteiten te organiseren, zoals bezoeken aan fabrieken in het Brussels, pingpongwedstrijden en andere sportmanifestaties tussen ons bataljon en andere eenheden uit Brussel.

Gedurende de eerste maanden en tot het einde van zijn diensttijd werd ik hierin opgeleid als adjunct van luitenant Louis De Grève, later liberaal politicus, burgemeester van Halle en raadsheer in het Arbitragehof. We deelden samen een bureau en organiseerden onze werkzaamheden zodat we ieder nog tijd over hadden voor eigen werk, wat mij betreft het verbeteren van de drukproeven van mijn eerste wetenschappelijke artikels. Bovendien mocht ik, zoals de beroepsofficieren van de eenheid, 's avonds huiswaarts naar Gent bij moeder.

Hoofdstuk 16

Algemeen voorzitter van het Willemsfonds

De vrijheid die ik als reserveofficier genoot, liet me toe in te gaan op het aanbod om secretaris te worden van de Gentse afdeling van het Willemsfonds. Hiermee begon een zeer belangrijke episode in mijn leven die ook, zo denk ik, van belang is geweest voor de Vlaamse Beweging. Meteen kwam er een einde aan mijn periode van non-activiteit en stilzwijgen op maatschappelijk, ideologisch en Vlaams gebied, die met inbegrip van de militaire dienst iets meer dan drie jaar had geduurd.

Ik kende het Willemsfonds uit mijn studententijd, onder meer omdat professor Van Werveke, algemeen ondervoor-zitter van 1938 tot 1951 en algemeen voorzitter van 1951 tot 1961, tijdens voordrachten voor het Liberaal Vlaams Studentenbond over het Willemsfonds sprak en er belangstelling voor probeerde te wekken. Ik maakte er geen deel van uit, tot Marcel Bots, die een tijdlang bij ons in pension verbleef en die door Van Werveke algemeen secretaris was geworden, mij lid maakte en het plan opvatte mij als secretaris van de Gentse afdeling van het Willemsfonds te doen verkiezen. Dat zou echter niet van een leien dakje lopen, zoals hierna zal blijken.

De Gentse afdeling was niet alleen de grootste, maar ook de belangrijkste, omdat statutair alle leden van het algemeen bestuur er lid van moesten zijn, wat door de Gentse oorsprong van het Willemsfonds moet worden verklaard.

Het bestuur van de Gentse afdeling bestond uit een aantal oudere, meestal gepensioneerde heren, waarvan vader en zoon Van Geluwe, respectievelijk als voorzitter en als bibliothecaris, de spil vormden. Beide heren hadden het op mij als

secretaris niet begrepen. Vader Van Geluwe omwille van mijn familiale achtergrond; zoon Van Geluwe omwille van zijn slechte verhouding met Marcel Bots, wiens vrouw op de gezondheidsdienst van de stad Gent de ondergeschikte van zoon Van Geluwe was, wat al tot conflicten tussen beide heren had geleid. Bovendien spraken de Van Geluwe's in hun intieme kring bij voorkeur Frans, en daarop had Bots al kritiek geleverd.

Dat ik niettemin verkozen werd, dankte ik hoofdzakelijk aan Raoul Vanden Broeck, bestuurslid van de Gentse afdeling en secretaris van de rector, die mij van op de universiteit kende. Bovendien zou ik als secretaris niet meer onder vader Van Geluwe moeten werken, die ontslag nam. In zijn plaats werd Leopold Remouchamps, vrederechter te Gent en prominent lid van de loge, voorzitter. Hij was een kalm en bezadigd man, het type van de voorzichtige magistraat. Omwille van zijn verleden kon aan zijn Vlaamsgezindheid echter niet worden getwijfeld. Tot zijn tevredenheid vond hij in mij een ondernemend secretaris die moeite deed om de zogenaamde 'volksvoordrachten' in het Lakenmetershuis te Gent qua inhoud en publiek te vernieuwen. Ik kreeg daarbij onder meer de hulp van Karel Geirlandt, advocaat te Gent en toen al een bekend promotor van moderne kunst, en van Jan Walravens, journalist bij *Het Laatste Nieuws* en befaamd vernieuwer van de Vlaamse letterkunde.

Mijn functie in het Gentse Willemsfonds kon ik, tot spijt van voorzitter Remouchamps, nauwelijks drie jaar waarnemen. Marcel Bots werd in 1957 tot hoogleraar in Elisabethstad benoemd en vertrok naar Kongo. Van Werveke, die ik bijna dagelijks ontmoette op de universiteit, waar ik sedert een jaar werkzaam was als aspirant-onderzoeker van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, zag in mij de gedroomde opvolger van Bots als algemeen secretaris van het Willemsfonds. Als gewzen secretaris van de Gentse afdeling vervulde ik meer dan de statutaire voorwaarden hiertoe. Mijn formele verkiezing op de algemene vergade-

ring van het Willemsfonds in de lente van 1958, die zonder Problemen verliëpy, viel samen met mijn benoeming tot part-time docent aan de Gentse universiteit. Door deze benoeming moest ik ontslag nemen als aspirant NFWO. Gelukkig kon ik onmiddellijk als assistent in dienst treden bij Van Werveke, met wie ik nu dagelijks contact had op de universiteit. En toen de bejaarde penningmeester, professor Adriaan Hegmans, kort nadien ontslag nam, werd hij vervangen door zijn schoonzoon, de latere rector André Devreker, hoogleraar in de economie. Het dagelijks bestuur van het Willemsfonds werd hierdoor als clubje van Gentse professoren nog uitgebreid.

De gezondheid van Van Werveke liet echter in die jaren wel wat te wensen over en hij attendeerde ons op de gemaakte afspraak: hij was in 1951 algemeen voorzitter geworden en zou dat slechts tien jaar blijven. Als zijn opvolger kwam de algemeen ondervoorzitter, professor Piet Lambrechts, in aanmerking, wiens mandaat als rector ten einde liep. In 1961 werd Lambrechts dan ook tot algemeen voorzitter verkozen. Aangezien hij als prorector nog veel representatieve functies te vervullen had, liet hij de dagelijkse leiding praktisch geheel en met een gerust gemoed aan mij over, omdat ik toch nauw met Van Werveke samenwerkte. Dit verklaart waarom ik het Willemsfonds op Vlaams gebied beslissende stappen vooruit kon doen zetten, daarbij geholpen door de evolutie van de politieke gebeurtenissen en door hetgeen Van Werveke onder meer op het gebied van de samenwerking met het Davidsfonds tegen de talentelling had verwezenlijkt. Die vooruitgang moest behoedzaam bewerkstelligd worden, want de allergie van de meeste bestuursleden ten opzichte van samenwerking met andersgezinden, in het bijzonder met de katholieken van het Davidsfonds, was nog zeer groot. Koos professor Van Werveke, mede door zijn karakter, in zulke aangelegenheden voor een bedachtzaam maar beslist optreden, dan ging Lambrechts nog veel voorzichtiger te werk.

Waarschijnlijk had zijn handelwijze grotendeels te maken met de politieke ambities die hij toen al koesterde. Als rector was hij vertrouwd geraakt met de politieke wereld. In het bijzonder adviseerde hij de voorzitter van de in 1961 herstichte liberale Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV), Omer Vanaudenhove, inzake de problemen van het hoger onderwijs die toen aan de orde waren en die ook in de schoot van het Willemsfonds onder impuls van Lambrechts druk werden besproken. Lambrechts bekleedde dus een delicate positie: hij was voorzitter van een vereniging die, hoewel bijna uitsluitend door liberalen geleid, toch een aantal door socialistische bestuursafdelingen omvatte en die mede daarom in partijpolitiek opzicht zich steeds strikt neutraal had opgesteld.

Aangezien Lambrechts bovendien de dagelijkse leiding van het Willemsfonds aan mij overliet, was ook mijn positie naar buiten niet gemakkelijk. Dat ondervond ik in mijn contacten met andere Vlaamsgezinde verenigingen en dan vooral wanneer de leden van het Vlaams Actiecomité Brussel en Taalgrens (VABT) op het Willemsfonds druk uitoefenden om deel te nemen aan gezamenlijke initiatieven met betrekking tot de taalwetgeving. Persoonlijk voelde ik daar wel wat voor, maar ik kon enkel proberen om bepaalde voor mij moeilijke beslissingen van Lambrechts en van het bestuur bij te schaven. Dat was meer bepaald het geval met de beslissing niet deel te nemen aan de eerste (22 oktober 1961), noch aan de tweede Vlaamse mars op Brussel (14 oktober 1962). Met de steun van de Brusselse afdeling van het Willemsfonds, waarvan de vertegenwoordigers in het algemeen bestuur, Yvette Bützler en Emile Janssens, pleitten voor deelname, kon ik gedaan krijgen dat de afdelingen van het Willemsfonds de vrijheid kregen om al of niet aan de marsen deel te nemen. Persoonlijk kon ik, als algemeen secretaris, dus moeilijk mee opstappen. Met spijt en afgunst bleef ik beide zondagen thuis. Dat zou anders worden met de grote 5 November-betoging te Antwerpen in 1967 en niet in de laat-

ste plaats omdat ik in 1965 Lambrechts had opgevolgd, zoals verder moge blijken.

Lambrechts moest na de wetgevende verkiezingen van 1965 ontslag nemen als algemeen voorzitter van het Willemsfonds omdat hij gecoöpteerd werd als senator van de PVV. Hij hoopte zelfs op de portefeuille van Onderwijs in de regering-Vanden Boeynants-De Clercq, die in 1966 de kans kreeg de grote verkiezingsoverwinning van Omer Vanaudenhove te verzilveren. Hij nam deel aan de regeringsonderhandelingen, maar was diep ontgoocheld toen hij voor de ministerspost uit de boot viel, naar het schijnt omdat Vanaudenhove hem wel had gewaardeerd als expert voor het hoger onderwijs, maar hem zou hebben overschat voor zijn kennis van de overige onderwijssectoren.

Wat er ook van zij, Lambrechts kreeg als gewezen voorzitter van het Willemsfonds en als kersverse senator op het PVV-congres te Luik (22-23 januari 1966) bovendien het karwei toegewezen voorbehoud te maken bij het taalcompromis van de PVV, dat niettemin werd goedgekeurd. Zijn optreden was het gevolg van mijn tussenkomst als nieuw algemeen voorzitter van het Willemsfonds op de algemene vergadering van het Liberaal Vlaams Verbond (LVV) een week eerder (16 januari 1966). Op die vergadering had voorzitter Vanderpoorten het ontwerp van taalcompromis van de PVV ter goedkeuring voorgelegd en verdedigd. Ik las er een boodschap voor van erevoorzitter Van Werveke, toen 'het geweten van het Vlaams liberalisme' genoemd, waarin de verschillende onderdelen van het compromis radicaal werden afgekeurd. Hiermee maakte het nieuwe dagelijkse bestuur van het Willemsfonds onder mijn leiding een opmerkelijke entree op het politieke toneel. In het dagelijkse bestuur zetelden André Devreker, Walter Prevenier en Marcel Bots. Devreker fungeerde al enkele jaren als penningmeester. Professor Prevenier was oud-student van Van Werveke en algemeen secretaris. Bots, mijn voorganger die in 1960 uit Kongo was teruggekeerd en die tot inspecteur van het stedelijk

onderwijs te Gent en tot docent aan de VUB was benoemd, werd algemeen ondervoorzitter. Vooral Bots ging na mij heftig tekeer tegen Vanderpoorten, die het taalcompromis verdedigde. Als lid van de toekomstige regering waarvan de vorming blijkbaar afhing van de goedkeuring van het compromis, had Vanderpoorten duidelijk de bedoeling om samen met zijn collega's Grootjans en De Clercq dit akkoord in zijn toepassing af te zwakken of door maatregelen ten gunste van het Vlaams onderwijs in Brussel een tegengewicht te scheppen voor de vele Vlaamse toegevingen die het vergelijk inhield.

Ons optreden kreeg veel aandacht in de media. Hiermee werd voor het eerst duidelijk dat het Willemsfonds een meer radicale houding zou gaan aannemen dan in het verleden. Bovendien had bij zijn aantreden het nieuwe bestuur het jaar voordien al de toetreding goedgekeurd van het Willemsfonds tot het Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen (OVV), dat op mijn initiatief was opgericht met de steun van Achilles Mussche, voorzitter van het Vermeulenfonds, en van de nieuwe algemene secretaris van het Davidsfonds, Clem De Ridder. Dit initiatief slaagde dankzij de ondergang van het VABT dat na de twee succesvolle marsen op Brussel in 1961 en 1962, te Antwerpen in 1963 een betoging voor federalisme had opgezet die grote verdeeldheid zaaide in de Vlaamse rangen en mede daarom een mislukking werd.

Zo ontstond in het OVV het plan om op 5 november 1967 in Antwerpen (en niet in Brussel om de Vlaamse tegenstanders van de vroegere 'marsen' te ontzien) een grote betoging te organiseren voor zes zogenaamde 'urgentiepunten' van de Vlaamse Beweging. Daarbij zou iedere eis voor federalisme opzettelijk achterwege worden gelaten, om een zo groot mogelijke eensgezindheid te bereiken. De beroering rond 'Leuven Vlaams', de eerste eis van de betoging, zorgde voor een gunstige atmosfeer. De moeilijkheden bij de voorbereiding kwamen vooral van de aanhangers van de Volksunie, die zoals steeds het grootste deel van de betogers zouden vor-

men, maar die het moeilijk konden slikken dat ze geen slogans en spandoeken ten gunste van federalisme mochten meedragen. De controle hierop bij de start van de manifestatie leverde gelukkig weinig, moeilijkheden op, behalve bij een afvaardiging van de Vlaamse Militanten Orde (VMO), toen zowat de stoottroepen van de Volksunie. Hoewel deze deelnemers geen uniform droegen, wilden ze met spade op de schouder mee opstappen. De diplomatie van Paul Daels, voorzitter van de Vlaamse Volksbeweging, kon hen dat beletten. In het Willemsfonds, dat voor het eerst officieel een betoging mee organiseerde, klonk achteraf geen kritiek op deze succesvolle manifestatie, hetgeen de positie van het jonge bestuur versterkte.

Misschien werd ik hierdoor wel wat overmoedig. Toen de Leuvense kwestie naar een hoogtepunt ging en ik op allerlei meetings het woord voerde, gebeurde er een incident waaruit bleek dat onze achterban nog niet mee was. Op een meeting in de Beurs te Antwerpen, daags na de val van de regering-Vanden Boeynants-De Clercq (8 februari 1968), waarop ik naast Michiel Vandenbussche het woord voerde, riep deze laatste: 'De regering ligt er, en ze ligt er goed!', wat een oorverdovend applaus uitlokte. 's Anderendaags echter stroomden bij het Willemsfonds de telegrammen binnen waarin mijn ontslag werd geëist. Men achtte mij mede verantwoordelijk voor de val van de regering. Ook de Vlaamse liberale ministers dachten daar blijkbaar zo over: zij nodigden als een soort jury onder voorzitterschap van Bert Maertens het dagelijks bestuur uit om voor hen te verschijnen in een kantoor van *Het Laatste Nieuws* te Brussel. Vooral De Clercq en Vanderpoorten gingen hevig tekeer en verweten ons naïviteit en politiek onverstand. Willy De Clercq voer tegen mij uit met de waarschuwing dat hij ervoor zou zorgen dat ik nooit in het parlement kwam.

De enige keer dat ik later deze ambitie heb gekoesterd, in 1981, toen de socialist Herman Balthazar in mijn plaats als voorzitter van de BRT werd verkozen en ik weinig zin meer

had om nog gewoon lid van het omroepbestuur te blijven, bleek deze waarschuwing niet ijdel te zijn geweest. Karel Poma vertelde me toen in vertrouwen dat Herman Vanderpoorten zich, van alle rechtstreeks verkozen senatoren het hevigst kante tegen mijn aanvraag om als gecoöpteerd senator te worden verkozen. En dat is dan ook niet gebeurd.

Hoofdstuk 17

Voorzitter van de BRT

DAT IK NA DE VAL VAN DE regering niet alle krediet in politieke kringen had verloren, bewijst mijn verkiezing op 11 juli 1969 tot voorzitter van de raad van beheer van de BRT, waarvan ik enkele meer vertrouwelijke aspecten hier wil onthullen.

Mijn intrede in de BRT was onvoorzien en onverwacht. De aanleiding daartoe was het ontslag, op 26 juni 1969, van Albert Maertens, directeur van *Het Laatste Nieuws*, als lid van de raad van beheer van de BRT en als voorzitter van die raad.

Op dat ogenblik was ik met de BRT maar van heel ver vertrouwd. Wel zat ik sedert een aantal jaren in de Raadgevende Culturele Commissie bij de Gewestelijke Omroep Oost-Vlaanderen. Eenmaal per maand bracht ik met deze commissie onder het voorzitterschap van Achilles Mussche en met als collega's onder meer de letterkundigen Johan Daisne en Emiel Perez, een prettige middag door. Hier werd immers enkel gepraat over de programma's van de Gewestelijke Omroep Oost-Vlaanderen.

In 1967 moest een nieuwe raad van beheer van de BRT worden aangesteld. Die aanstelling verliep binnen het systeem waarin de omroepwet van 1960 voorzag: om de zes jaar moesten, afwisselend door Kamer en Senaat, de leden van deze raad door het parlement worden verkozen. Bert Maertens, die toen de socialist Julien Kuypers als voorzitter zou opvolgen, vroeg mij ervoor te zorgen dat ik door de Gentse universiteit als plaatsvervangend kandidaat aan het parlement zou worden voorgedragen. De wet van 1960 op de BRT voorzag immers dat naast de provincieraden, de Academies en de Hoge Raad voor Volksopleiding, ook de universiteiten kan-

didaten konden voordragen. In de praktijk maakten nochtans doorgaans alleen de kandidaten die de provincieraden hadden voorgedragen, een kans om als effectief lid te worden verkozen. Hun gegadigden genoten immers meer het vertrouwen van de politieke partijen. Bert Maertens had mij trouwens bij zijn verzoek duidelijk gezegd dat mijn eventuele aanstelling als plaatsvervanger een louter theoretische aangelegenheid zou blijven, omdat hij niet van plan was in een nabije toekomst zijn mandaat in de raad van beheer van de BRT neer te leggen. Hij vond mij als voorzitter van het Willemsfonds echter wel een geschikte kandidaat-plaatsvervanger. De voordracht van kandidaten door de Gentse universiteit werd, voorzover ik me herinner, in de academieraad van de universiteit niet of nauwelijks behandeld, omdat Raoul Van Den Broeck, secretaris van de rector, liberaal en Willemsfondser, ze vooraf op een handige wijze voorbereidde. Hij zorgde er in de jaren vijftig voor dat de Gentse afdeling van het Willemsfonds mij als bestuurslid opnam.

Naast mij werden de professoren Theo Luykx voor de katholieke strekking en Jan Broeckx voor de socialistische strekking als kandidaten aan het parlement voorgedragen. Zo werd ik in 1967 plaatsvervanger van Albert Maertens als lid van de raad van beheer van de BRT, zonder dat die functie ook maar enige praktische implicatie had, want zelfs tijdens een langdurige afwezigheid van het effectieve lid werden de plaatsvervangers niet opgeroepen, in tegenstelling tot hetgeen later in het decreet op de BRT van 28 december 1979 zou worden voorzien.

Op 24 juni 1969 diende Jos Van Eynde (BSP) als volksver-teenwoordiger en als hoofdredacteur van de Antwerpse socialistische krant *Volksgazet* geheel onverwacht een motie in, tot besluit van zijn interpellatie over de onverenigbaarheid tussen het lidmaatschap van de raad van beheer van de BRT en de hoedanigheid van uitgever van tv-weekbladen. Het parlement keurde met een meerderheid van 75 tegen 30 stemmen bij 59 onthoudingen deze motie goed. En Bert

Maertens, die al meer dan twintig jaar beheerder van de omroep was, eerst van het NIR en dan van de BRT, volgde als een goed democraat de wenk van het parlement op: hij gaf op 26 juni 1969 zijn ontslag. Dit incident is voldoende bekend en ik hoef het hier niet in detail uiteen te zetten.

Ik werd dus in eerste instantie geroepen om het mandaat van Maertens als lid van de raad van beheer voort te zetten en te voltooien. Dat zou in principe tot 1973 het geval zijn, aangezien een mandaat volgens de wet van 1960 zes jaar duurde. In die hoedanigheid werd ik dan ook op maandag 7 juli 1969 in een buitengewone vergadering van de raad van beheer van de BRT geïnstalleerd. Het voorzitterschap ging tijdelijk naar de oudste in jaren, de katholiek Michiel Vandekerckhove. Vandekerckhove was een gewezen advocaat uit Kortrijk en referendaris bij de handelsrechtbank aldaar; hij was tevens ondervoorzitter van de raad. In deze vergadering werd ook beraadslaagd over de vraag of men onmiddellijk een voorzitter zou verkiezen dan wel deze kwestie tot na de zomervakantie zou verdagen. Hoewel de socialistische ondervoorzitter Gilbert Temmerman dit laatste bepleitte, besliste de meerderheid van de raad om diezelfde week nog, op vrijdag 11 juli te kwart over twee, tot de verkiezing van een voorzitter over te gaan.

Op dit voornemen van de raad, evenals op de intentie om een liberaal als opvolger van de liberaal Maertens tot voorzitter te verkiezen, leverde de *Volksgazet* van 10 juli al kritiek. *Volksgazet* vond de liberale kandidaten niet geschikt, aangezien Armand Beyens, het andere lid van liberale strekking in de raad van beheer en secretaris van de PVV, volgens de krant niet au sérieux werd genomen en Verhulst te nieuw was. Mijn verkiezing moet toen al, zeker bij de christelijke leden van de raad van beheer, een uitgemaakte zaak zijn geweest. Achteraf vernam ik immers het volgende: toen de heer Vandekerckhove die met directeur-generaal Vandenbussche te Oslo de algemene vergadering van de Europese Radio Unie bijwoonde, per telex uit Brussel het ontslag van Maertens

kreeg doorgeseind en zij, na informatie te hebben ingewonnen, hoorden dat ik zijn plaatsvervanger was, spraken beiden onmiddellijk samen af dat ik Maertens als voorzitter zou opvolgen.

Zowel Vandekerckhove als Vandenbussche kenden mij sedert enkele jaren, als ondervoorzitter van de Kultuurraad voor Vlaanderen, waarvan zij lid waren. Ondanks onze verschillende opvattingen moet ik op hen een gunstige indruk gemaakt hebben. Overigens mocht worden verwacht dat het driepartijenakkoord dat men ter gelegenheid van de totstandkoming van de wet van mei 1960 gesloten had, zou worden gerespecteerd: wanneer de directeur-generaal van de BRT tot de katholieke strekking zou behoren, zo voorzag dat akkoord, zou de voorzitter een vrijzinnige socialist of liberaal zijn.

Men had dit akkoord gedurende de eerste zes jaren van de toepassing van de wet van '60 gerespecteerd, aangezien Julien Kuypers, vroeger ondervoorzitter van het NIR, in 1960 voorzitter van de BRT was geworden en dit bleef tot 1967. Nadien was Albert Maertens als liberaal tot voorzitter verkozen. Tijdens het onderhoud waartoe hij mij vóór mijn installatie als lid van de raad van beheer had uitgenodigd, had Maertens van zijn kant gezegd dat ik hem als voorzitter moest opvolgen en niet Armand Beyens. Het feit dat ik vergeleken met Beyens een nieuweling was wuifde hij met krachtige argumenten weg. Bovendien beklemtoonde hij dat dit zijn uitdrukkelijke persoonlijke wens was, ook al werd in de PVV met enige ontzetting vernomen dat het de bedoeling was dat ik Maertens als voorzitter zou opvolgen. Maertens deelde mij inderdaad mee dat Omer Vanaudenhove, de voorzitter van de PVV, hem had opgebeld met de vraag of het klopte dat Verhulst zijn opvolger zou worden en of dit nog kon worden verhinderd. Vooral mijn houding in de zaak van het taalcompromis van de PVV in 1966 en in de Leuvense kwestie tijdens de jaren 1967 en 1968 werd mij door partijvoorzitter Vanaudenhove en ook door andere vooraanstaanden in de PVV niet

in dank afgenomen. Uiteindelijk droeg Armand Beyens zelf dan toch mijn kandidatuur voor.

Bij de herneming van de vergadering en bij geheime stemming werd ik met 7 stemmen tegen 3 voor Temmerman tot voorzitter verkozen. Onmiddellijk na de stemming verklaarde Temmerman dat zijn kandidatuur niet tegen mijn persoon gericht was maar alleen een principiële kwestie gold. Hij schonk mij het vertrouwen van zijn groep en hij hoopte dat de filosofische gelijkberechtiging die hij evenzeer als ik voorstond, in redelijke mate zou worden gerealiseerd. Inderdaad speelden de levensbeschouwelijke affiniteiten op dat ogenblik nog een grote rol, zeker in een culturele instelling zoals de BRT.

Met Gilbert Temmerman, die ik leerde kennen als een zeer ernstige en oprechte, zij het wat wantrouwige man, heb ik tijdens de eerste jaren van mijn voorzitterschap vaak vertrouwelijke gesprekken gevoerd. Hij verdween uit de raad toen die in 1973 vernieuwd werd. We spraken over aangele-genheden van levensbeschouwelijke aard, zoals onder andere over de door ons beiden nagestreefde afschaffing van het Maria-halfuurtje op de Gewestelijke Omroep West-Vlaanderen en zelfs over benoemingen en bevorderingen. De raad van beheer van de BRT was in levensbeschouwelijk opzicht inderdaad op dat ogenblik paritair samengesteld. Op tien leden waren er vijf van katholieke, drie van socialistische en twee van liberale strekking. Dat betekende toen vijf vrijzinnigen tegenover vijf katholieken.

In het dankwoord na mijn verkiezing heb ik trouwens onmiddellijk betreurd dat de partijpolitiek in de BRT blijkbaar zo'n grote plaats bekleedde. Ik verklaarde dat ik mij op partijpolitiek vlak zeer vrij voelde en dat ik er als voorzitter boven wenste te staan.

Hoofdstuk 18

Gebuisd als gecoöpteerd senator

MET MIJN VERKIEZING TOT voorzitter van de BRT in 1969 en tot voorzitter van het Willemsfonds enkele jaren voordien, begon in mijn leven een nieuwe fase, waarvan enkele hoogtepunten die een meer algemeen belang hebben, door anderen en mezelf beschreven zijn in gepubliceerde teksten en hier dus niet hoeven te worden verteld. Het gaat onder meer om mijn rol in de totstandkoming van het cultuurpact in 1971, in de meer Vlaamsgezinde koers van het LVV en de daarmee verbonden oprichting van de Vlaamse PVV in 1972 en om de strijd tegen het Egmontpact in 1977-'78. Daardoor ontstond weliswaar een toenadering tussen de Vlaamse liberale politici en mezelf, zonder dat die in de volgende jaren echter conflicten uitsloot of tot een politieke carrière leidde. Ik denk dan aan het conflict met Vanderpoorten naar aanleiding van de staats hervorming van 1980, waarin hij een groot aandeel heeft gehad, en aan mijn mislukte poging in 1981 om gecoöpteerd senator van de PVV te worden.

Deze episode, hoewel ze niet meer tot mijn jeugdijaren behoort, kan misschien interessant genoeg zijn om hier te vertellen, omdat mijn mislukking toen het gevolg was, zo zie ik het achteraf, van mijn moeilijke verhouding tot de politici uit het eigen liberale kamp, op haar beurt het gevolg van mijn onafhankelijkheidsdrang en vaak rebelse opstelling tijdens mijn jeugdijaren en als jongvolwassene. Mijn ervaringen in dit opzicht als voorzitter van de BRT daarentegen heb ik elders neergeschreven en worden wellicht ooit nog eens gepubliceerd.

Na de liberale overwinning tijdens de verkiezingen van 8

november 1981 leek het moment mij gunstig om via een eventuele coöptatie tot senator de BRT te verlaten. Na een voorzitterschap van meer dan tien jaar boeide het werk als gewoon lid van de Vaste Commissie me maar matig, vooral omdat dit hoofdzakelijk bestond uit een soort permanente kritische controle van het doen en laten van mijn opvolger, professor Herman Balthazar. Mijn poging om tot senator gecoöpteerd te worden vormde een gelegenheid om, heel even maar, nader kennis te maken met de kleine inwendige aspecten van de politiek.

Mijn raadgever in deze aangelegenheden was voor een groot deel Jan Kerremans, gewezen directeur van het Willemsfonds. Hij behoorde tot de leidende PVV-instanties te Antwerpen en kende onder meer de gewoonten en de procedures inzake toewijzing van politieke mandaten. Van hem vernam ik dat het niet volstond een vooraanstaand liberaal, hoogleraar, voorzitter van het Willemsfonds, vader van het Cultuurpact, bestrijder van het Egmontpact aan de zijde van de PVV, enzovoort te zijn geweest. Er moest duidelijk veel aan ‘lobbying’ gedaan worden.

In de eerste plaats moesten de nationaal en provinciaal verkozen senatoren allen worden aangeschreven. Ik heb dit gedaan met een brief waarin ik op niet al te bescheiden wijze mijn verdiensten voor de liberale gedachte in Vlaanderen in het licht plaatste. Ik verwees naar mijn activiteiten als student aan de Rijksuniversiteit te Gent, waar ik hoofdredacteur was van het maandblad van het Liberaal Vlaams Studentenverbond, rapporteur op de nationale congressen van de liberale studenten van België en samen met Willy De Clercq afgevaardigde van de studenten in de landsraad van de Liberale Partij. Ik schetste mijn carrière bij het Willemsfonds, waar ik in 1965 professor Lambrechts die toen tot senator van de PVV werd gecoöpteerd, als algemeen voorzitter opvolgde. Ik wees op hetgeen ik gedaan had om de ondertekening van een Cultuurpact tot stand te brengen en op mijn titel van ‘vader’ van dit pact. Ik vermeldde de strijd die ik in nauw overleg

met de PVV en met het LVV, meer bepaald met Herman Vanderpoorten, tegen het Egmontpact gevoerd had. Tenslotte herinnerde ik zeer in het algemeen aan hetgeen ik gedaan had ten bate van de liberale aanwezigheid in de BRT.

Op deze brief kreeg ik maar enkele schriftelijke reacties, waaronder een antwoord waarin mij werd verzekerd dat mijn kandidatuur ernstig in overweging zou worden genomen en een brief van de fractieleider van de PVV in de Vlaamse Raad, Karel Poma, die beloofde mijn kandidatuur te zullen steunen, wat hij ook heeft gedaan.

Ik moest duidelijk ook mondeling en persoonlijk de diverse senatoren en andere prominenten uit de PVV aanspreken. Bij mijn beschermheer Bert Maertens had ik minder geluk: van zijn secretaresse vernam ik dat hij al een kandidaat uit Oostende, advocaat Volckaert, zijn steun had toegezegd. De voorzitter van de PVV-senaatsfractie, Herman Vanderpoorten, verzekerde mij aan de telefoon dat mijn kandidatuur zeer zeker het overwegen waard was, maar dat daarover binnen de fractie moest worden beraadslaagd. Ik voelde duidelijk aan dat Vanderpoorten mijn kandidatuur in de grond niet zo genegen was. Toen hij er als minister voor de Hervorming van de Instellingen de wetten op de staatshervorming van 8 en 9 augustus 1980 had doorgeduwd, had ik zware meningsverschillen met hem gehad. Ik vernam ook later dat hij de kandidatuur steunde van Maurice Van Houtte, de latere burgemeester van Lier en zijn nauwe medewerker, die inderdaad ook gecoöpteerd senator is geworden, zodat het stadje Lier fier kon zijn op twee senatoren!

Achtereenvolgens heb ik dan de meeste senatoren telefonisch aangesproken. Sommigen zegden mij volmondig hun steun toe, onder wie Louis Walt Niel en wijlen senator Daems uit Aarschot. Anderen reageerden meer voorzichtig en wezen erop dat nog andere kandidaten zich aandienden. De naam van Lucienne Herman-Michielsens werd daarbij door de meeste gesprekspartners als eerste vooropgezet. Helemaal kansloos was ik nochtans niet, aangezien voor de derde en

vierde plaats verschillende namen circuleerden, waaronder de mijne, en men voor die plaatsen blijkbaar nog geen keuze gemaakt had.

Uiteindelijk echter werd ik op 3 december 1981 geen gecoöpteerd senator. Ik vernam het nieuws via een telefoontje van Karel Poma, die vertelde dat het standpunt van Herman Vanderpoorten in deze aangelegenheid, als voorzitter van de PVV-senaatsfractie, beslissend was geweest. Blijkbaar had ik in het verleden te vaak tegen de kar van Vanderpoorten gereden, wanneer het om de staatshervorming ging. Nadien vernam ik schriftelijk van Karel Poma dat nog andere criteria in aanmerking waren genomen, zoals de opvang van niet-verkozen verdienstelijke parlementsleden en de spreiding van de kandidaten over de verschillende provincies, waardoor de keuzemogelijkheden beperkt raakten en onder de kandidaten koppelingen tot stand kwamen. Over geen enkele kandidaat werd trouwens een individuele stemming gehouden. Van Jan Kerremans hoorde ik verder dat de vraag die al in het partijbestuur te berde kwam - zal Verhulst zich schikken naar de partijstandpunten? - de grootste struikelsteen had gevormd. Hij zei me ook dat de steun van Pede belangrijk zou zijn geweest, maar om diverse redenen die wellicht ook teruggaan tot in mijn studententijd, moest ik die blijkbaar missen. De tussenkomsten van mensen buiten de Senaat, zoals Maertens, Grootjans of zelfs de partijvoorzitter, hadden weinig invloed, zei men me. Hoewel ik me niet echt ontgoocheld voelde, ervoer ik toch enige verbittering wegens de niet-erkenning van mijn verdiensten door de PVV, zo interpreteerde ik het althans.

Ik bleef dan gewoon lid van de raad van beheer van de BRT tot 1984. Na de benoeming van Herman Balthazar tot gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen, moest in 1984 een nieuwe voorzitter van de raad worden verkozen. Die verkiezing ging, in tegenstelling tot de vorige vernieuwingen van mijn voorzitterschap, niet van een leien dakje, zoals ik in mijn herinneringen aan de BRT uitvoerig heb verhaald.

Op

deze plaats is alleen van belang dat ik toen ontslag moest nemen als algemeen voorzitter van het Willemsfonds, na bijna twintig jaar voorzitterschap. De liberale politici beschouwden dit ontslag als één van de voorwaarden voor mijn herverkiezing tot voorzitter van de BRT. Overigens lag dit ontslag al enkele jaren in mijn bedoeling, maar door gebrek aan een geschikte opvolger had ik het uitgesteld. Vier jaar later, in 1988, verliet ik de BRT, na bijna twintig jaar lidmaatschap van de raad van beheer, waarvan vijftien als voorzitter.

Slot

TERUGBLIKKEND OP MIJN VERLEDEN zie ik duidelijk twee fases: een eerste, als jongeling en jongvolwassene, tot het begin van de jaren zestig, getekend door mijn opvoeding en hoe ik eraan ontgroeide zonder de essentie ervan, de Vlaamsgezindheid, te verloochenen; een tweede, van de jaren zestig tot de jaren tachtig, waarin mijn leven, dat op het familiale vlak niet van drama's gespaard werd, opging in de publieke functies die ik, naast mijn professoraat, in het Willemsfonds en bij de BRT vervulde. Ik hoef dan ook mede daarom deze tweede fase hier niet als herinneringen te verhalen, met uitzondering van haar begin en van een enkele episode eruit.

Was de eerste fase moreel en materieel moeilijk door de collaboratie van mijn vader tijdens de Tweede Wereldoorlog, dan viel de tweede fase samen met de algemene opgang van de 'golden sixties' en compenseerden mijn succesvolle carrière en de waardering en bekendheid die ze meebracht, in zekere mate mijn persoonlijke tegenslagen. Het einde van deze tweede fase viel samen met de crisis van de jaren tachtig. Mijn ontslag als voorzitter van het Willemsfonds in 1984 en de laatste vier jaren van mijn voorzitterschap van de BRT tot 1988 hangen samen met de toenemende greep van de liberale politici op die twee gebieden waarop ik mij gedurende bijna twintig jaar heer en meester had gevoeld, want ik trotseerde de politici en kon ze zelfs beïnvloeden. Mijn functies in het Willemsfonds en bij de BRT werden mij zo tot een last, waarvan ik mij na mijn ontslag uit beide bevrijd voelde. Deze bevrijding en het einde van mijn tegenslagen op het strikt persoonlijke vlak boden gunstige omstandigheden om mij

met vernieuwde kracht te wijden aan het wetenschappelijke werk. Hoewel ik dat naast mijn niet-universitaire functies nooit helemaal had verwaarloosd, had ik het naar mijn gevoel toch te veel gemist.

Epiloog

TIJDENS HET SCHRIJVEN VAN dit verhaal over mijn jeugdjaren heb ik vermeden waardeoordelen uit te spreken over mijn vader. In deze epiloog moet dit gebeuren, want de lezer verwacht het.

Hoe vader aan de collaboratie begonnen is, kan ik nog begrijpen. Veel oud-activisten zagen in 1940 de kans schoon voor een 'tweede activisme'. Hoe vader nadien zo diep in de collaboratie betrokken is geraakt, blijft mij een raadsel. De greep van de nazi's op zijn zwakke persoonlijkheid biedt onvoldoende verklaring. Wellicht kon hij niet meer achteruit, maar wilde hij dit wel? Hij heeft later, toen hij na ongeveer acht jaar gevangenschap opnieuw bij ons thuis woonde, nooit spijt betoond, integendeel. Tot aan zijn dood in 1975 heeft hij mij vaak gezegd dat hij het opnieuw zou doen. Nochtans was hij van temperament een gezellige Antwerpenaar en allesbehalve een nazi. En met de kennis die men achteraf heeft van het misdadige nazi-systeem en zijn gruwelen, waarvan vader zich blijkbaar niet bewust *wilde* zijn, was die houding voor mij bijzonder pijnlijk. Dat is des te meer het geval omdat ik besef dat aanvankelijk idealistische Vlaamsgezinde motieven aan de basis van zijn optreden hebben gelegen en hij geenszins van nature een vuige fascist was, laat staan dat hij winstbejag nastreefde. Vader vormde in dit opzicht geen uitzondering onder de collaborateurs, wier psychologie een studie verdient.

Moeder, die aanvankelijk vader niet tegenwerkte, kreeg naarmate de bezetting vorderde en vaders collaboratie erger werd, een groeiende hekel aan het hele collaboratiegedoe dat door SS-invloeden militaristisch gekleurd werd. Haar vurige

protestantse geloofsovertuiging en haar sterk antimilitarisme droegen aan haar weerzin bij. Zij heeft haar kinderen tegen de collaboratie beschermd en ze wilde niet dat wij door vader werden meegesleurd. Aan haar heb ik in wezen te danken dat ik geworden ben wie ik ben. Dankzij haar heb ik mij nooit het kind van een 'zwarte' gevoeld. Zij heeft ook nooit gewild dat wij ons met de groep van de zogenaamde 'getroffenen van de repressie' zouden identificeren. Zij heeft haar kinderen nooit laten deelnemen aan gelijk welke jeugdbeweging. Dit individualisme, dat zij tevens in haar geloofbehoed, heeft mij sterk getekend.

Van mijn vader heb ik dus weinig geërfd, tenzij - merkwaardig genoeg - mijn Vlaamsgezindheid. Niet rechtstreeks echter, want pas op de universiteit ontwaakte in mij de flamingant. Toch moet zij teruggaan op mijn opvoeding als zeer jonge knaap, want hoe bedachtzaam ook, de Vlaamsgezindheid is bij mij nog steeds in de eerste plaats iets uit het hart, uit mijn diepere wezen. Zij heeft blijkbaar diepe wortels, die niet door de fouten van mijn vader zijn aangetast.